

ฉบับนี้ขอสงวนลิขสิทธิ์
จำนวน 2 เล่ม
ธันวาคม ๒๕๕๙

รายงานการวิจัย

ศาสนสถานกับการท่องเที่ยวในเขตจังหวัดสงขลา พัทลุง และสตูล
Places to Travel in Songkhla province, Phatthalung and Satun.

รายงานวิจัยฉบับนี้ได้รับเงินอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน (วช.)
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559

ชื่องานวิจัย ศาสนสถานกับการท่องเที่ยวในเขตจังหวัดสงขลา พัทลุง และสตูล
 ผู้วิจัย ชุติพร ทวีศรี และคณะ
 คณะ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
 ปี 2561

บทคัดย่อ

วิจัยเรื่อง “ศาสนสถานกับการท่องเที่ยวในเขตจังหวัดสงขลา พัทลุง และสตูล” ใช้วิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ในการศึกษา เพื่อให้ทราบถึงสถานภาพของศาสนสถาน เพื่อสำรวจและรวบรวมศาสนสถานในพื้นที่ สามจังหวัด ได้แก่ จังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุง และจังหวัดสตูล ผลจากการศึกษาพบว่า

ศาสนสถานในพื้นที่จังหวัดสงขลา พัทลุง และสตูล เป็นส่วนใหญ่เป็นวัดและมีความเก่าแก่ที่อยู่มาตั้งแต่แรกเริ่มในการสร้างบ้านแปลงเมืองยุคแรกๆ โดยเฉพาะหลังจากที่มีความเชื่อจากภายนอก (ศาสนา) เข้ามาเผยแพร่ในพื้นที่ ทำให้สถานะของศาสนสถานกลายมาเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญและอิทธิพลกับผู้คนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันภายในท้องถิ่นและพื้นที่อย่างมาก เช่น วัดพะโคะ วัดจะทิ้งพระ โคนกแซกซี วัดเขียนบางแก้ว มัสยิดมำบัง วัดมัจฉิมาวาส วัดคูเต่า เป็นต้น และนอกจากจะมีความสำคัญต่อผู้คนในแง่ความเชื่อ ความศรัทธาแล้วยังมีคุณค่าต่อการศึกษาด้านพัฒนาการประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นและอาณาบริเวณรอบข้างได้เป็นอย่างดี เพราะศาสนสถานมักจะผูกโยงเข้ากับเรื่องราว ข้อมูลข้อเท็จจริงของท้องถิ่นนั้นๆ รวมทั้งตำนานนิทานต่างๆ เช่น วัดพะโคะกับตำนานหลวงปู่ทวด วัดเขียนบางแก้วกับตำนานพระนางเลือดขาว

ด้วยเหตุนี้ ศาสนสถานส่วนใหญ่ในปัจจุบันนอกจากต้องทำหน้าที่ของตนเองแล้ว ยังมีสถานะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวโดยการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน แต่อย่างไรก็ตามจากสภาพความเป็นจริงของศาสนสถานบางแห่งกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้เพราะมีองค์ประกอบเหมาะที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ แต่ศาสนสถานบางแห่งนั้นมีข้อจำกัดถึงแม้ว่าจะมีการพัฒนาหรือส่งเสริมการท่องเที่ยวเพียงใดก็ตามก็ยังไม่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว

เลข 0142851	1142851
วันที่	26 เม.ย. 2562
เลขเรียกหนังสือ	294-33
	ก 28

Research Title	Places to Travel in Songkhla province, Phatthalung and Satun.
Researcher	Chuleeporn Taweetri et al.
Faculty	Faculty of Humanities and Social Sciences
Year	2018

Abstract

Research on “Places to Travel in Songkhla province, Phatthalung and Satun” To know the status of the place. To explore and gather places in three provinces, including Songkhla, Phatthalung. And the province of Satun. The results of the study found that.

Religious in Songkhla, Phatthalung and Satun Most of the monasteries are temples and have been preserved since their inception. Especially after the external belief (religion) came into the area. The status of the monastery has become a place that has important and influential people from the past to present in the local area and so much as Wat Pha Kho, Wat Jatingpra, Wat Khak Khaek Chi, Wat Khein bangkaew. Shamwat Temple, The Mosque of satun, Wat Matchimawat, Wat Ku Tao, etc. In addition to being important to people in terms of faith. Faith is also valuable to study the development of the history of the local and surrounding areas as well. Because religious places are often linked to the story. The local facts, including legendary tales such as Wat Pha Kho. Wat Khein Bangkaew.

For this reason, most religions nowadays do not have their own functions. It is also a tourist attraction, supported by government and private sectors. However, the reality of some religious places has become a tourist attraction because of the elements that are suitable for tourism. But some religious places are limited, although tourism development or promotion is not yet popular among tourists.

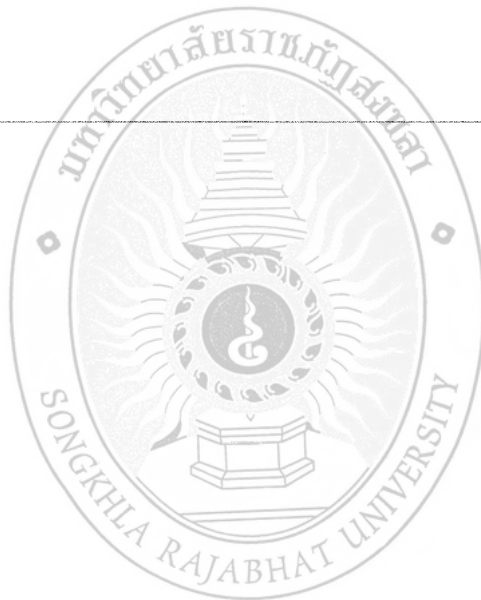
สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
สารบัญ	ค
สารบัญรูปภาพ	จ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	2
วัตถุประสงค์	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
ขอบเขตโครงการวิจัย	5
สมมติฐานของโครงการวิจัย	5
เครื่องมือในการวิจัย	6
ผลการวิจัย	6
บทที่ 2 ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับศาสนาในพื้นที่ศึกษา	7
ศาสนาพุทธ	7
ศาสนาอิสลาม	18
ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	21
บทที่ 3 ศาสนสถานกับการท่องเที่ยวจังหวัดสงขลา	35
สภาพภูมิศาสตร์	36
ศาสนสถานที่สำคัญในจังหวัดสงขลา	60
บทที่ 4 ศาสนสถานกับการท่องเที่ยวจังหวัดสตูล	77
ข้อมูลทั่วไปจังหวัดสตูล	77
ศาสนสถานที่สำคัญในจังหวัดสตูล	82

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ 5 ศาสนสถานกับการท่องเที่ยวจังหวัดพัทลุง	86
สภาพภูมิศาสตร์	86
ศาสนสถานที่สำคัญในจังหวัดพัทลุง	90
บทที่ 6 สรุป	103
บรรณานุกรม	105
ประวัติผู้วิจัย	108

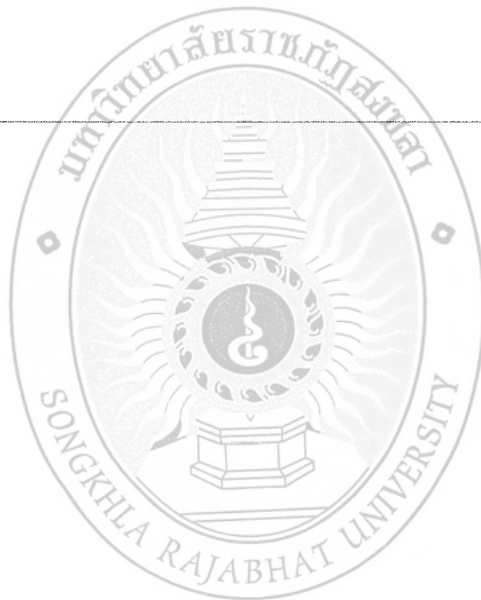
สารบัญภาพ

รูปภาพ	หน้า
ภาพที่ 1 มัสยิดอุสาสนอิสลาม มัสยิดประจำเมืองสงขลา	46
ภาพที่ 2 ศาลาการเปรียญในวัดมัชฌิมาวาส	47
ภาพที่ 3 อุโบสถวัดมัชฌิมาวาส	47
ภาพที่ 4 ศาลหลักเมืองสงขลา	48
ภาพที่ 5 แสดงที่ตั้งของเมืองสงขลาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2148 - พ.ศ. 2385	52
ภาพที่ 6 กำแพงเมืองสงขลาฝั่งบ่อหยาง	52
ภาพที่ 7 ป้อมเมืองสงขลาสมัยดาโต๊ะโมกอล	53
ภาพที่ 8 พระสุวรรณมาลิกเจดีย์ศรีรัตนมหาธาตุ	64
ภาพที่ 9 โบราณสถานในบริเวณวัดพะโคะ	64
ภาพที่ 10 เสาล่ามช้าง	65
ภาพที่ 11 วัดจะทิ้งพระ	66
ภาพที่ 12 วิหารพระพุทธไสยาสน์	66
ภาพที่ 13 โบราณสถานในวัดสุวรรณคีรี	68
ภาพที่ 14 ตุ๊กตาศิลา	68
ภาพที่ 15 ละครศิล	69
ภาพที่ 16 ภายในวัดสุวรรณคีรี	69
ภาพที่ 17 อุโบสถวัดคูเต่า	71
ภาพที่ 18 ภาพจิตรกรรมภายในวัด	72
ภาพที่ 19 ภาพจิตรกรรมภายในวัด	72
ภาพที่ 20 ศาลาภายในวัด	73
ภาพที่ 21 ที่ตั้งและอาณาเขตของจังหวัดสตูล	78
ภาพที่ 22 ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดสตูล	79
ภาพที่ 23 บริเวณภายนอกมัสยิดมำบัง	82
ภาพที่ 24 เจดีย์ภายในวัดชนาธิปัตเฉลิม	84
ภาพที่ 25 อุโบสถวัดชนาธิปัตเฉลิม	84
ภาพที่ 26 แผนที่และอาณาเขตจังหวัดพัทลุง	86
ภาพที่ 27 ภายในวัดเขียนบางแก้ว	91
ภาพที่ 28 พระพุทธรูปไสยาสน์ปูนปั้น	92

สารบัญภาพ (ต่อ)

รูปภาพ	หน้า
ภาพที่ 29 จิตรกรรมฝาผนังภายในห้องประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ปูนปั้น	93
ภาพที่ 30 จิตรกรรมฝาผนังภายในห้องประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ปูนปั้น	93

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

พื้นที่ในเขตจังหวัดสงขลา พัทลุงและสตูล เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีความหลากหลายในด้านต่างๆ สูงมากไม่ว่าจะในด้านของทรัพยากรทางธรรมชาติ สภาพทางภูมิศาสตร์ ประชากร ศาสนาและความเชื่อ ฯลฯ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้นำมาสู่ความหลากหลายทั้งดงามภายในพื้นที่ ที่ผู้คนจากที่ต่างๆ ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวภายในเขตจังหวัดทั้งสามอย่างต่อเนื่อง และต่อไปเมื่อกลุ่มประเทศอาเซียนตกลงที่จะเปิดเสรีในด้านต่างๆ กันมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของการเดินทางซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2558 ที่เรียกติดปากกันว่า การเปิด AEC ซึ่งจะกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พื้นที่ในเขตสามจังหวัดนี้ยิ่งเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้น จากเดิมที่การเข้ามาของคนต่างชาติผ่านทางด่านในเขตจังหวัดสงขลา 3 ด่าน และด่านในเขตจังหวัดสตูล 2 ด่านทั้งทางบกและทางทะเล ไม่นับรวมการเกิดทางที่เข้ามาในเขตสามจังหวัดโดยผ่านระบบการขนส่งมวลชนในด้านอื่น ๆ ที่สะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น นำมาสู่การเดินทางเพื่อท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ มากยิ่งขึ้น ทำให้สิ่งต่างๆ ในเขตสามจังหวัดนี้เปลี่ยนแปลงไปทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมไปจากการใช้ประโยชน์มากเกินไป ปัญหามลพิษ ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ฯลฯ โดยที่บางประเด็นเป็นเหมือนระเบิดเวลาที่ยังไม่ส่งผลในปัจจุบันแต่จะกลายเป็นปัญหาใหญ่ในอนาคตที่อยากจะแก้ไขและเปลี่ยนแปลงได้

เรื่องของศาสนสถาน ประวัติศาสตร์และความเชื่อในแต่ละพื้นที่ ซึ่งหากเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ก็ยากที่จะสร้างกลับให้เหมือนเดิม ในฐานะที่เป็นกลุ่มคนในพื้นที่ที่เฝ้ามองและรับทราบผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะในด้านศาสนสถานที่สำคัญของพื้นที่ จังหวัดสงขลา พัทลุงและสตูลนั้น ไม่ได้มีเฉพาะที่เกี่ยวข้องด้วยศาสนาพุทธ อิสลาม และความเชื่อแบบจีนเท่านั้น แต่ยังแทรกไปด้วยศาสนสถานตามแนวความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ศาสนาคริสต์และความเชื่อในเรื่องของบรรพบุรุษของผู้คนในพื้นที่อีกด้วย ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสถานที่สำคัญในพื้นที่บริเวณนี้เท่าที่พอจะรับทราบได้ประเด็นแรก คือการเปลี่ยนแปลงในด้านของความรู้ที่เกี่ยวข้องด้วยสถานที่หรือศาสนสถานนั้น ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงหลีกหนีความจริงมากยิ่งขึ้น จนทำให้มีลักษณะเป็นแบบเรื่องเล่าหรือตำนานที่เกินจริงไปมาก เพราะผู้รู้ข้อมูลหรือบุคคลร่วมสมัยได้เสียชีวิตลงไปมาก ประกอบกับไม่มีการรวบรวมข้อมูลต่างไว้ในรูปของเอกสาร ถึงแม้ว่าผู้มีความรู้เสียชีวิตไปแล้วองค์ความรู้เหล่านั้นก็ยังคงอยู่ ซึ่งนับวันความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่ต่างๆ กำลังจะจางหายลบลือนผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริงมากยิ่งขึ้นพร้อมกับชีวิตที่จากไปของผู้รู้ทั้งหลาย

ประเด็นที่สองคือ การเปลี่ยนแปลงไปของวัตถุและสถานที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อความทันสมัย สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ในกาลปัจจุบัน โดยที่ไม่ได้คำนึงถึงคุณค่าของวัตถุหรือสถานที่นั้นๆ ที่มีมาแต่อดีต เรื่องนี้พบเห็นได้ทั่วไปตามศาสนสถานต่างๆ ที่มีการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ เพื่อรองรับกิจกรรมในปัจจุบัน ซึ่ง

ส่วนหนึ่งก็คือการรองรับผู้คนที่ชาวไทยและต่างชาติบางพื้นที่ก็จะเน้นเป็นพิเศษเพื่อชาวต่างชาติ ที่จะเข้าไปทำบุญยังศาสนสถานเหล่านั้น บ่อยครั้งที่สิ่งก่อสร้างในยุคใหม่จะไปกระทบกับสิ่งก่อสร้างในยุคเก่าที่มีคุณค่า ทั้งการต่อเติมของเก่า สร้างทับของเก่า การรื้อของเก่าแล้วสร้างของใหม่ การสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ ที่ไม่สอดคล้องกับคติและความเชื่อของพื้นที่เพียงเพื่อดึงดูดผู้คนให้เข้ามาทำบุญมากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นเหมือนดาบสองคมที่คอยทิ่มแทงคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ที่มีมาแต่อดีตให้สูญหายไปอย่างน่าเสียดาย และสิ่งที่คิดว่าเปลี่ยนแปลงไปประเด็นสุดท้ายคือ เรื่องของความคิดหรือวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ศาสนสถานสำคัญ ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดในรูปของเม็ดเงินที่จะเข้ามาทั้งเพื่อตนเองและเพื่อศาสนสถานต่าง ๆ ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนที่อยู่กันอย่างถ้อยถ้อยอาศัยขาดหายไป และแทนที่ด้วยความคิดที่ต่างคนต่างพยายามแสวงหาโอกาสจากทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่มาใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

สิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นไม่ใช่เพื่อต่อต้านการเข้ามาของคน วัตถุและคติความเชื่อจากภายนอกพื้นที่ แต่เป็นการชี้ให้เห็นถึงประเด็นความอ่อนไหวที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงหากว่าเราเปิดรับสิ่งต่าง ๆ เข้ามาอย่างขาดสติ ขาดสติที่จะคิดไตร่ตรองว่าของดั้งเดิมมีลักษณะอย่างไร ทั้งในรูปของวัตถุ สถานที่ และคติความเชื่อ เพื่อเข้าใจสภาพบริบทของสังคมตนเองและพร้อมที่จะรับสิ่งใหม่ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต นอกจากจะรู้ตนเองแล้ว การศึกษาประวัติศาสตร์ของศาสนสถานที่สำคัญในพื้นที่อย่างถูกต้องครบถ้วนนั้น ยังเป็นการบอกเล่าให้ผู้มาเยี่ยมชมได้เข้าใจอย่างถูกต้องเกี่ยวกับ ศาสนสถานที่สำคัญในพื้นที่อีกด้วย ซึ่งบ่อยครั้งที่นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในประเทศไทยแล้วได้รับการอธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสิ่งต่างๆ ไปอย่างผิดๆ นอกจากจะรู้เพื่ออธิบายคนอื่นได้แล้วนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ศาสนสถานที่สำคัญในพื้นที่เรายังอาจจะพบกับสถานที่สำคัญใหม่ๆ ที่ยังไม่เป็นที่สนใจของผู้คนทั่วไปมากนัก และจะเป็นการสร้างความเข้าใจถึงความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงของศาสนสถานต่าง ๆ ในพื้นที่อีกด้วย เป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจ เกิดความรักและการหวงแหนสถานที่ที่สำคัญของพื้นที่อีกทางหนึ่งด้วย

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชูศักดิ์ วิทยากศ. (2554). ได้อธิบายไว้ว่า การท่องเที่ยวหรือการพัฒนาการท่องเที่ยวนั้นถือว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือเรียกว่าเป็นกลไกอีกอย่างเพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศ และคุณภาพชีวิตของประชาชนความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการท่องเที่ยวนั้นมีหลากปัจจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากนโยบายของภาครัฐ ตัวอย่างเช่น เมืองหลวงพระบาง ใน สปป.ลาว การท่องเที่ยวได้กลายเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตผู้คนที่นั่น เป็นผลมาจากหลวงพระบางได้ถูกพัฒนาให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบโดยภาครัฐทำให้ ประเพณี วัฒนธรรม ธรรมชาติ และวิถีชีวิตของผู้คน ถูกทำให้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยวด้วยการท่องเที่ยวประเภทนี้เรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ซึ่งในปัจจุบันการท่องเที่ยวประเภทนี้มีความสำคัญ เพราะต้นทุนของการท่องเที่ยวประเภทนี้คือการนำเอา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วัด

วาอาราม วิถีชีวิตของท้องถิ่นนั้นๆ นอกจากนั้นผู้วิจัยยังทำให้เข้าใจการพัฒนาการท่องเที่ยวและผลของการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เช่น ความปรับตัวของผู้คนที่อาศัยอยู่ในสถานที่ท่องเที่ยว และการหลั่งไหลเข้ามาของบริษัทเอกชน อีกทั้งยังได้อธิบายถึงข้อจำกัดของสถานที่ท่องเที่ยว และความสัมพันธ์ของหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานที่ท่องเที่ยวได้อย่างน่าสนใจ

มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด และคณะ. (2540). งานการศึกษานี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานการศึกษาอย่างยิ่งเพราะทำให้เข้าใจสถานการณ์และนโยบายเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภายในประเทศไทยของภาครัฐ เช่น แผนการตลาดการท่องเที่ยว แผนพัฒนาการท่องเที่ยว นอกจากนั้นยังได้มีการติดตามผลเพื่อหาจุดบกพร่อง การตรวจสอบ และข้อจำกัดต่างๆ ที่จะพัฒนาการท่องเที่ยว การลงทุน และเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการอนุรักษ์ สภาพสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และขีดจำกัดของธรรมชาติในแต่ละท้องถิ่น รวมทั้งการประเมินความเปลี่ยนแปลง ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยว เช่น ความต้องการของตลาดการท่องเที่ยว พฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ซึ่งนำมาเพื่อการพัฒนาศักยภาพสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อให้ตอบสนองความต้องการและการขยายตัวของการท่องเที่ยว ได้อย่างมีประสิทธิภาพและให้เท่าทันกระแสโลกอย่างต่อเนื่อง

นิคม จารุมณี. (2536). ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับบทบาทและความสำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ความหมายเกี่ยวกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไว้ว่า อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ประกอบด้วยธุรกิจหลายประเภท มีทั้งธุรกิจ ทางตรงและทางอ้อม ที่มีไว้ให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการผลิตสินค้าและบริการต่างๆ ที่สามารถทำให้เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจขึ้น ทั้งยังเป็นการสร้างงานและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนในประเทศอีกด้วย

พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาระหว่าง พ.ศ. 2442-2542 ของนายชัยวุฒิ พิชยะกุล (2546) เป็นโครงการหนึ่งในชุดโครงการวิจัย “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา” โดยได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแปลงพุทธศาสนา ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2442-2542 บทบาทเอกลักษณ์ แนวทางการเผยแผ่และการนำหลักธรรมของพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม และต้องการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างองค์ความรู้ทางพุทธศาสนา เห็นคุณค่าความสำคัญในรากเหง้าและความเป็นมาของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งพุทธศาสนามีบทบาทที่สำคัญหลายด้าน ได้แก่ มีส่วนในการส่งเสริมการศึกษา ช่วยพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคม ส่งเสริมและเผยแผ่ธรรมะ ส่งเสริมศิลปะและพิธีกรรม โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นตัวกลางในการประสานเชื่อมโยงคนในสังคม มีหลักธรรมเป็นบรรทัดฐานทางจริยธรรมที่ควบคุมและกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความเข้มแข็งและความสันติสุขในท้องถิ่น

สงกรานต์ กลมสุข (2556) ศิลปกรรมล้านนาเพื่อการท่องเที่ยว. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (เมษายน-กันยายน 2556) หน้า 163-188 เป็นบทความที่นำเสนอเกี่ยวกับดินแดนล้านนา อันมีความสำคัญและประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน การท่องเที่ยวนับว่าเป็นอุตสาหกรรมบริการที่สำคัญ และดินแดนล้านนาก็เป็นจุดสำคัญของการท่องเที่ยวที่ชาวต่างชาติ

หลากหลายประเทศนิยมในการเดินทางเข้ามาพักผ่อน แหล่งท่องเที่ยวตามแหล่งโบราณสถานที่สำคัญในดินแดนล้านนานั้น จะมีความโดดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวจะอยู่ในรูปแบบของวัด วิหาร และส่วนประกอบอื่นๆ บทความนี้มุ่งเน้นให้ผู้อ่านได้รับความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาและที่สำคัญที่สุดคือศิลปกรรมล้านนา เพื่อให้ผู้อ่านเข้าถึงคุณค่าและความงามของโบราณสถานโบราณวัตถุในดินแดนล้านนา อันเป็นจุดดึงดูดการท่องเที่ยวที่สำคัญในปัจจุบัน สร้างงานสร้างรายได้ให้กับประเทศไทยเป็นจำนวนมากในแต่ละปี

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และสายชล ปัญญชิต ได้ศึกษาเรื่องรูปแบบของเครือข่ายการเรียนรู้ทางสังคมในการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนา ได้ศึกษาว่า วัดเป็นแหล่งเรียนรู้และสถานศึกษาที่สำคัญในสังคมไทย เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในวัด บทความชิ้นนี้ได้กล่าวถึงการดำเนินกิจกรรมและขยายเครือข่ายทางสังคมที่มาจากการเรียนรู้ภายในที่มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การศึกษาและการพัฒนาสังคม เนื้อหาของบทความชิ้นนี้ยังได้กล่าวถึงการพัฒนาในรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้ทางสังคมในการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาต้องเกิดจากความร่วมมือภายใต้แนวคิดอุดมการณ์ของวัด การพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงกัน รวมทั้งมีการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวและการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

นายภัชรภณ ฤทธิ์เต็ม รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนสถานและวัฒนธรรมในวัดในจังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณพบว่า จังหวัดเชียงใหม่มีแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณสถาน โบราณวัตถุและกลุ่มแหล่งท่องเที่ยววัดที่มีความสำคัญและมีชื่อเสียงเป็นจำนวนมากและนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจกับสถานที่ และการที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวเชียงใหม่เป็นจำนวนมากทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว ปัญหาด้านสาธารณูปโภคและสวัสดิภาพของนักท่องเที่ยว ปัญหาการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และปัญหาขาดการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวของท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่าแนวทางการพัฒนาศาสนสถานเป็นแหล่งท่องเที่ยวคือการพัฒนาบุคลากร การจัดทำฐานข้อมูลเผยแพร่อย่างถูกต้องและการพัฒนาจริยธรรมการท่องเที่ยวในวัดเพื่อไม่ให้เกิดการเสื่อมเสีย เพื่อเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

บทความเรื่อง “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: กรอบแนวคิดสู่แนวทางปฏิบัติสำหรับประเทศไทย (Creative Tourism Development from Concepts to Practise for Thailand)” เป็นผลงานของอาจารย์ภูริวิจิณ เดชอ่อม ซึ่งตีพิมพ์อยู่ในวารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 33 ถือเป็นงานเขียนที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในประเทศไทย โดยบทความชิ้นนี้พยายามทำความเข้าใจถึงรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยมีใจความสำคัญอยู่ที่การอธิบายนิยามความหมาย ขอบเขต แก่นแท้ และองค์ประกอบที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยบทความชิ้นนี้ต้องการเน้นวิเคราะห์ถึงเชิงลึกของสถานการณ์การท่องเที่ยวในปัจจุบันและความเป็นไปได้ในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์

การท่องเที่ยวใหม่ให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งถือเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ของการท่องเที่ยว ที่ในปัจจุบันนี้หลากหลายประเทศได้ให้การยอมรับและกำหนดให้เป็นแนวทางในการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศตนเอง สำหรับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่อาจารย์ภูริวัจน์ ได้อธิบายไว้นั้น เกิดขึ้นมาจากปัจจัยพื้นฐานสองปัจจัยสำคัญก็คือ กระแสโลกาภิวัตน์ ผนวกกับพลังความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างมิติตความแปลกใหม่ที่สามารดึงดูดนักท่องเที่ยว และ การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างและพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในเชิงสังคมวิทยา อย่างไรก็ตามรูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในประเทศไทยนั้นยังอยู่ในระยะเริ่มต้น แต่ก็ถือได้ว่าเป็นรูปแบบกระบวนกรที่ได้การยอมรับเป็นอย่างดี หากมีการนำมาใช้เพื่อพัฒนาให้กับการท่องเที่ยว ซึ่งก็จะถือเป็นผลดีต่อทั้งทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของศาสนสถานที่สำคัญในเขตจังหวัดสงขลา พัทลุงและสตูล
2. เพื่อศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับศาสนสถานที่สำคัญในเขตจังหวัดสงขลา พัทลุงและสตูล ในปัจจุบัน
3. เพื่อรวบรวมประวัติศาสตร์ของศาสนสถานที่สำคัญในเขตจังหวัดสงขลา พัทลุงและสตูล เป็นเอกสารประกอบเพื่อการท่องเที่ยวในพื้นที่
4. เพื่อรวบรวมเป็นฐานข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ของศาสนสถานที่สำคัญในพื้นที่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงประวัติศาสตร์ของศาสนสถานที่สำคัญในเขตจังหวัดสงขลา พัทลุงและสตูล
2. ได้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับศาสนสถานที่สำคัญในเขตจังหวัดสงขลา พัทลุงและสตูล ในปัจจุบัน
3. ได้เอกสารเพื่อใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยวของพื้นที่ในเขตจังหวัดสงขลา พัทลุงและสตูล
4. เกิดความสำนึกรักและหวงแหนศาสนาสถานที่สำคัญของพื้นที่
5. ได้แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สถานที่ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นในพื้นที่จังหวัดสงขลา พัทลุงและสตูล

ขอบเขตของโครงการวิจัย

ศาสนาสถานที่สำคัญในจังหวัดสงขลา พัทลุง และสตูล

สมมุติฐานของโครงการวิจัย

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของทั้งสามจังหวัด มีมาอย่างยาวนาน เป็นที่สั่งสมของแหล่งอารยธรรมจากหลายความเชื่อ ที่นำศึกษาอนุรักษ์ก่อนที่จะสูญหายไป

เครื่องมือในการวิจัย

ใช้กระบวนการวิจัยในการสืบค้นข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้น หลักฐานชั้นรอง หนังสือ บทความทางวิชาการท่องเที่ยวและลงพื้นที่ในสถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนสถานในพื้นที่จังหวัดสงขลา พัทลุงและสตูล

ผลการวิจัย

จากการวิจัยพบว่าจังหวัดสงขลา พัทลุง และสตูลมีศาสนสถานที่มีความสำคัญและเป็นที่ยึดถือของคนภายนอกจำนวนมาก เช่นวัดพะโคะ วัดจะทิ้งพระ วัดเขียนบางแก้ว มัสยิดมำบัง เป็นต้น เพราะมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนานเป็นที่ศรัทธา มีความสวยงามและโดดเด่นในด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม จิตรกรรม ศาสนสถานบางแห่งมีอายุหลายร้อยปีพร้อมกับการตั้งถิ่นฐานของคน และนอกจากนั้นยังมีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับความเชื่อร่วมกันของผู้คนในท้องถิ่นอีกด้วย เช่น ความเชื่อที่เชื่อมโยงกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ความเชื่อเกี่ยวกับหลวงปู่ทวดและความเชื่อเกี่ยวกับพระนางเลือดขาว เป็นต้น

ผลการวิจัย พบว่า ศาสนสถานที่เป็นของชาวพุทธมีจำนวนมากว่า ของชาวมุสลิม โดยเฉพาะในจังหวัดพัทลุง และสงขลา และปัจจุบันศาสนสถานเหล่านี้ (ยกเว้นศาสนสถานของชาวมุสลิม) มีหลายสถานภาพ คือ ใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์หลายแห่ง เพราะบางแห่งถูกพัฒนาและนำเสนอให้เป็นที่รู้จักแก่ผู้คนภายนอกในฐานะแหล่งท่องเที่ยวระดับประเทศ เช่น วัดพะโคะ วัดถ้ำตลอด วัดคูเต่า วัดมัจฉิมาวาส วัดท้ายยอ วัดคูหาสวรรค์ วัดวัง เป็นต้น

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับศาสนาในพื้นที่ศึกษา

ศาสนาพุทธ

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทย เมื่อประมาณ พ.ศ. 236 สมัยเดียวกันกับประเทศลังกา ด้วยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ 9 สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์อินเดีย ในขณะนั้นประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวาง มีประเทศรวมกันอยู่ในดินแดนส่วนนี้ไม่น้อยกว่า 7 ประเทศ ได้แก่ ไทย พม่า ศรีลังกา ญวน กัมพูชา ลาว มาเลเซีย ซึ่งสันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมของไทย เนื่องจากได้พบโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่น พระปฐมเจดีย์และรูปธรรมจักรวางหมอบเป็นหลักฐานสำคัญ แต่พม่าก็สันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่เมืองสะเทิมภาคใต้ของพม่า พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สุวรรณภูมิในยุคนี้ นำโดยพระโสณะและพระอุตตระ พระเถระชาวอินเดีย เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแถบนี้ จนเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ ตามยุคสมัยต่อไปนี้

1. สมัยทวาราวดี

ผืนแผ่นดินจุดแรกของอาณาจักรสุวรรณภูมิ หรือที่เรียกกันว่า “แหลมทอง” ซึ่งท่าน พระโสณะกับพระอุตตระได้เดินทางจากชมพูทวีปเข้ามาประดิษฐานนั้น จุดหมายเหตุของหลวงจีนเหียนจิ่ง เรียกว่า “ทวาราวดี” สันนิษฐานว่าได้แก่ที่จังหวัดนครปฐม เพราะมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ ศิลารูปพระธรรมจักร เป็นต้น ปรากฏว่าเป็นหลักฐานประจักษ์พยานอยู่ พระพุทธศาสนาที่เข้ามาในครั้งนี้เป็นแบบเถรวาทดั้งเดิม พุทธศาสนิกชนได้มีความศรัทธาเลื่อมใสวชนเป็นพระภิกษุจำนวนมาก และได้สร้างสถูปเจดีย์ไว้สักการบูชา เรียกว่า สถูปรูปพองน้ำ เหมือนสถูปศาลาญจีในอินเดีย ที่พระเจ้าอโศกทรงสร้างขึ้น ศิลปะในยุคนี้เรียกว่า ศิลปะแบบทวาราวดี

2. สมัยอาณาจักรอัยลาว

พระพุทธศาสนาในยุคนี้เป็นแบบมหายาน ในสมัยที่ขุนนางเม้ากษัตริย์ไทย ก่อนที่จะอพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยปัจจุบัน ครองราชย์อยู่ในอาณาจักรอัยลาว ได้รับเอาพระพุทธศาสนา มหายานผ่านมาทางประเทศจีนโดยการนำของพระสมณทูตชาวอินเดียมาเผยแผ่ ในคราวที่พระเจ้ากนิษกะมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 4 ของฝ่ายมหายาน ณ เมืองชลันธร พระสมณทูตได้เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง พระเจ้ามิ่งตี้ กษัตริย์จีนทรงรับพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ในจีน และได้ส่งทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรอัยลาว คณะทูตได้นำเอาพระพุทธศาสนาไปด้วย ทำให้หัวเมืองไทยทั้ง 77 มีราษฎร 51,890 ครอบครัว หันมานับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานเป็นครั้งแรก

3. สมัยศรีวิชัย

อาณาจักรศรีวิชัยในเกาะสุมาตราเจริญรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 ได้แผ่อำนาจเข้ามาถึงจังหวัดสุราษฎร์ธานี กษัตริย์ศรีวิชัยทรงนับถือพุทธศาสนาแบบมหายาน พระพุทธศาสนาแบบมหายานจึงได้แผ่เข้ามาสู่ภาคใต้ของไทย ดังหลักฐานที่ปรากฏคือ เจดีย์พระบรมธาตุไชยา พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช และรูปหล่อพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

4. สมัยลพบุรี

ในสมัยกษัตริย์กัมพูชาราชวงศ์สุริยวรมันเรื่องอำนาจนั้น ได้แผ่อำณาเขตขยายออกมาทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางของประเทศไทย ในราว พ.ศ. 1540 และได้ตั้งราชธานีเป็นที่อำนวยการปกครองเมืองต่าง ๆ ในดินแดนดังกล่าวขึ้นหลายแห่ง เช่น เมืองลพบุรีปกครองเมืองที่อยู่ในอาณาเขตทวารวดีส่วนข้างใต้

เมืองสุโขทัย ปกครองเมืองที่อยู่ในอาณาเขตทวารวดีส่วนข้างเหนือเมืองศรีเทพ ปกครองหัวเมืองที่อยู่ตามลุ่มแม่น้ำป่าสัก

เมืองพิมาย ปกครองเมืองที่อยู่ในที่ราบสูงตอนข้างเหนือ เมืองต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นนี้เมืองลพบุรีหรือละโว้ถือว่าเป็นเมืองสำคัญที่สุด กษัตริย์กัมพูชาราชวงศ์สุริยวรมัน ทรงนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งมีสายสัมพันธ์เชื่อมต่อมาจากอาณาจักรศรีวิชัย แต่ฝ่ายมหายานในสมัยนี้ผสมกับศาสนาพราหมณ์มาก ประชาชนในอาณาเขตต่าง ๆ ดังกล่าว จึงได้รับพระพุทธศาสนาทั้งแบบเถรวาทที่สืบมาแต่เดิมด้วย กับแบบมหายานและศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาใหม่ด้วย ทำให้มีผู้นับถือพระพุทธศาสนา 2 แบบ และมีพระสงฆ์ทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายาน และภาษาสันสกฤตอันเป็นภาษาหลักของศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานก็ได้เริ่มเข้ามามีอิทธิพลในด้านภาษาและวรรณคดีไทยตั้งแต่บัดนั้นมาสำหรับศาสนสถานที่เป็นที่ประจักษ์พยานให้ได้ศึกษาถึงความเป็นมาแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทยครั้งนั้น คือพระปรางค์สามยอดที่จังหวัดลพบุรี ปราสาทหินพิมาย ที่จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทหินเขาพนมรุ้งที่จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น ส่วนพระพุทธรูปที่สร้างในสมัยนั้นก็เป็นแบบขอม ถือเป็นศิลปะอยู่ในกลุ่มศิลปะสมัยลพบุรี

5. สมัยเถรวาทแบบพุกาม

ในสมัยที่พระเจ้าอนรรุทมหาราช กษัตริย์พุกามเรื่องอำนาจ ทรงรวบรวมเอาพม่ากับรามัญเข้าเป็นอาณาจักรเดียวกัน แล้วแผ่อำณาเขตเข้ามาถึงอาณาจักรล้านนา ล้านช้าง จนถึงลพบุรี และทวารวดี พระเจ้าอนรรุททรงนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ทรงส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ส่วนชนชาติไทย หลังจากอาณาจักรอัยลาวสลายตัวก็ได้มาตั้งอาณาจักรน่านเจ้า ประมาณ พ.ศ. 1299 ขุนท้าวภาโอรสขุนบรมแห่งอาณาจักรน่านเจ้า ได้สถาปนาอาณาจักรโยนกเชียงแสนในสุวรรณภูมิ หลังจากนั้นคนไทยก็กระจัดกระจายอยู่ทั่วภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลางของประเทศไทยปัจจุบัน เมื่อกษัตริย์พุกาม (กัมพูชา) เรื่องอำนาจ คนไทยที่อยู่ในเขตอำนาจของขอม ก็ได้รับทั้งศาสนาและวัฒนธรรมของเขมรไว้ด้วย ส่วนทางล้านนาก็ได้รับอิทธิพลจากขอมเช่นเดียวกัน คือเมื่ออาณาจักรพุกามของกษัตริย์พม่าเข้ามาครอบครองดินแดนแถบนี้ ดึงเห็นว่ามีปูชนียสถานแบบพม่าหลายแห่ง และเจดีย์ที่มีฉัตรอยู่บนยอด และฉัตรที่ 4 มุมของเจดีย์ ก็ได้รับอิทธิพลมาจากพุกามแบบพม่า

6. สมัยสุโขทัย

หลังจากอาณาจักรพุกามและกัมพูชาเสื่อมอำนาจลง คนไทยจึงได้ตั้งตัวเป็นอิสระ ได้ก่อตั้งอาณาจักรขึ้นเอง 2 อาณาจักร ได้แก่ อาณาจักรล้านนา อยู่ทางภาคเหนือของไทย และอาณาจักรสุโขทัย มีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดสุโขทัยปัจจุบัน เมื่อพ่อขุนรามคำแหงเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงสดับกิตติศัพท์ของพระสงฆ์ลังกา จึงทรง

อาราธนาพระมหาเถระสังฆราช ซึ่งเป็นพระเถระชาวลังกาที่มาเผยแผ่อยู่ที่นครศรีธรรมราช มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกรุงสุโขทัย

พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้เข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทย ถึง 2 ครั้ง คือครั้งที่ 1 ในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ครั้งที่ 2 ในสมัยพระเจ้าลิไท พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก กษัตริย์ทุกพระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม มีความสงบร่มเย็น ประชาชนเป็นอยู่โดยผาสุก ศิลปะสมัยสุโขทัยได้รับการกล่าวขานว่างดงามมาก โดยเฉพาะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีลักษณะงดงาม ไม่มีศิลปะสมัยใดเหมือน

7. สมัยล้านนา

ปี พ.ศ. 1839 พระเจ้ามังรายมหาราช ทรงสร้างราชธานีขึ้น ชื่อว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” ได้ตั้งถิ่นฐาน ณ ลุ่มแม่น้ำปิง ได้สร้างเมือง สร้างวัง และวัดขึ้น ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ได้สร้างวัดต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่เป็นฝ่ายคามวาสี และอรัญญวาสี จนพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง เมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรล้านนา เช่น เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา ต่างก็มีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านพระพุทธศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนามีอิทธิพลต่อชาวล้านนาอย่างมาก ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ได้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรกของประเทศไทยขึ้น ณ วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) เมื่อ ปี พ.ศ. 2020 ในสมัยล้านนา ได้เกิดมีพระเถระนักปราชญ์ชาวล้านนาหลายรูป ท่านเหล่านั้นได้รจนาคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก ได้แก่พระสิริมังคลาจารย์ พระญาณกิตติเถระ พระรัตนปัญญา พระโพธิ์รังษี พระนันทาจารย์ และพระสุวรรณรังษี

8. สมัยอยุธยา

พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาได้รับอิทธิพลของพราหมณ์เข้ามามาก พิธีกรรมต่างๆ ได้ปะปนพิธีของพราหมณ์ เน้นความขลังความศักดิ์สิทธิ์ และอิทธิปาฏิหาริย์ มีเรื่องไสยศาสตร์เข้ามาปะปนอยู่มาก ประชาชนมุ่งเรื่องการบุญการกุศล สร้างวัดวาอาราม สร้างปูชนียวัตถุ บำรุงศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ในสมัยอยุธยาต้องประสบกับภาวะสงครามกับพม่า จนเกิดภาวะวิกฤตทางศาสนาหลายครั้ง ประวัติศาสตร์อยุธยาแบ่งเป็น 4 ตอน ได้แก่

อยุธยาตอนแรก (พ.ศ. 1991-2031)

ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความสงบร่มเย็น ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงผนวชเป็นเวลา 8 เดือน เมื่อ พ.ศ. 1998 และทรงให้พระราชโอรสกับพระราชนัดดาผนวชเป็นสามเณรด้วย สันนิษฐานว่าใน พ.ศ. 2025 เป็นการเริ่มต้นของประเพณีการบวชเรียนของเจ้านายและข้าราชการและได้มีการแต่งหนังสือมหาชาติคำหลวง

สมัยอยุธยาตอนที่สอง (พ.ศ. 2034-2173)

สมัยนี้ได้มีความนิยมในการสร้างวัดขึ้น ทั้งกษัตริย์และประชาชนทั่วไป นิยมสร้างวัดประจำตระกูล ในสมัยพระเจ้าทรงธรรมได้พบพระพุทธบาทสระบุรี ทรงให้สร้างมณฑปครอบพระพุทธบาทไว้ และโปรดเกล้าฯ ให้ขุนชนราชบัณฑิตแต่งกาพย์มหาชาติ เมื่อ พ.ศ. 2170 และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระไตรปิฎกด้วย

สมัยอยุธยาตอนที่สาม (พ.ศ. 2173-2310)

พระมหากษัตริย์ที่มีพระนามยิ่งใหญ่ที่สุดในศตวรรษนี้ ได้แก่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ทรงมีบทบาทอย่างมากทั้งต่อฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า สมัยนี้พวกฝรั่งเศสได้เข้ามาติดต่อกับไทย และได้พยายามเผยแพร่พระพุทธศาสนา และทูลขอให้พระนารายณ์เข้ารีต แต่พระองค์ทรงมั่นคงในพระพุทธศาสนาทรงนำพาประเทศชาติรอดพ้นจากการเป็นเมืองของฝรั่งเศสได้ เพราะมีพระราชศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง

สมัยอยุธยาตอนที่สี่ (พ.ศ. 2275-2310)

พระมหากษัตริย์ที่ทรงมีบทบาทมากในยุคนี้ ได้แก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงเสวยราช เมื่อ พ.ศ. 2275 การบวชเรียนกลายเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาถึงยุคหลัง ถึงกับกำหนดให้ผู้ที่จะเป็นขุนนางมีศถาบรรดาศักดิ์ต้องเป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาเท่านั้น จึงจะทรงแต่งตั้งตำแหน่งหน้าที่ให้ ในสมัยนี้ได้ส่งพระภิกษุเถระชาวไทยไปฟื้นฟูพุทธศาสนาในประเทศลังกาคตามคำทูลขอของกษัตริย์ลังกา เมื่อ พ.ศ. 2296 จนทำให้พุทธศาสนากลับเจริญรุ่งเรืองในลังกาอีกครั้ง จนถึงปัจจุบัน และเกิดนิยายของคณะสงฆ์ไทยขึ้นในลังกาชื่อว่า “นิยายสยามวงศ์” นิยายนี้ยังคงมีอยู่ถึงปัจจุบัน

9. สมัยกรุงธนบุรี

ปี พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยาถูกพม่ายกทัพเข้าตีจนบ้านเมืองแตกยับเยิน พม่าได้ทำลายบ้านเมืองเสียหายย่อยยับ เก็บเอาทรัพย์สินไป กวาดต้อนประชาชนแม้กระทั่งพระสงฆ์ไปเป็นเชลยเป็นจำนวนมาก วัดวาอารามถูกเผาทำลาย ครั้นต่อมา พระเจ้าตากสินมหาราชทรงเป็นผู้นำในการกอบกู้อิสรภาพ สามารถกอบกู้เอกราชจากพม่าได้ ทรงตั้งราชธานีใหม่ คือ เมืองธนบุรี ทรงครองราชย์และปกครองแผ่นดินสืบมา ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามและสร้างวัดเพิ่มเติมอีกมาก ทรงรับภาระบำรุงพระพุทธศาสนารวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกจากหัวเมือง มาคัดลอกจัดเป็นฉบับหลวง แต่ไม่ยังทันเสร็จบริบูรณ์ก็สิ้นรัชกาลเสียก่อนต่อมา พ.ศ. 2322 กองทัพไทยได้อัญเชิญพระแก้วมรกตจากเวียงจันทน์มายังประเทศไทย ภายหลังพระองค์ถูกสำเร็จโทษเป็นอันสิ้นสุดสมัยกรุงธนบุรี

10. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ 1 (2324-2352)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อปี พ.ศ. 2325 ต่อจากพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงย้ายเมืองจากธนบุรี มาตั้งราชธานีใหม่ เรียกชื่อว่า “กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์” ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ เช่น สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดสุทัศนเทพวราราม วัดสระเกศ และวัดพระเชตุพนฯ เป็นต้น โปรดเกล้าฯ ให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 9 และถือเป็นครั้งที่ 2 ในประเทศไทย ณ วัดมหาธาตุ ได้มีการสอนพระปริยัติธรรมในพระบรมมหาราชวัง ตลอดจนตามวังเจ้านาย และบ้านเรือนของข้าราชการผู้ใหญ่ ทรงตรากฎหมายคณะสงฆ์ขึ้น เพื่อจัดระเบียบการปกครองของสงฆ์ให้เรียบร้อย ทรงจัดให้มีการสอบพระปริยัติธรรม ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์แรกของกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสถาปนาพระสังฆราช (ศรี) เป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อปี พ.ศ. 2352

รัชกาลที่ 2 (2352-2367)

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. 2352 ทรงทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาเหมือนอย่างพระมหากษัตริย์ไทยแต่โบราณ ในรัชสมัยของพระองค์ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชถึง 3 พระองค์ คือสมเด็จพระสังฆราช (มี) สมเด็จพระสังฆราช (สุก) และสมเด็จพระสังฆราช (สอน)

ในปี พ.ศ. 2357 ทรงจัดส่งสมณทูต 8 รูป ไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศลังกา ได้จัดให้มีการจัดงานวันวิสาขบูชาขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. 2360 ซึ่งแต่เดิมก็เคยปฏิบัติถือกันมาเมื่อครั้งกรุงสุโขทัย แต่ได้ขาดตอนไปตั้งแต่เสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า จึงได้มีการฟื้นฟูวันวิสาขบูชาใหม่ ได้โปรดให้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขวิธีการสวดไล่ปริยัติธรรมขึ้นใหม่ ได้ขยายหลักสูตร 3 ชั้น คือ เปรียญตรี - โท - เอก เป็น 9 ชั้น คือชั้นประโยค 1-9

รัชกาลที่ 3 (2367-2394)

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้มีการสร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงเพิ่มจำนวนขึ้นไว้อีกหลายฉบับครบถ้วนกว่ารัชกาลก่อน ๆ โปรดเกล้าฯ ให้แปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามหลายแห่ง และสร้างวัดใหม่ คือวัดเทพธิดาราม วัดราชวรานุเคราะห์ และวัดเฉลิมพระเกียรติ ได้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อสอนหนังสือไทยแก่เด็กในสมัยนี้ได้เกิดนิยายธรรมยุดิขึ้น โดยพระวชิรญาณเถระ (เจ้าฟ้ามงกุฎ) ขณะที่ผนวชอยู่ได้ทรงศรัทธาเลื่อมใสในจริยาวัตรของพระมอญ ชื่อ ชาย ฉายา พุทธวิโส จึงได้ทรงอุปสมบทใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2372 และได้ตั้งคณะธรรมยุดิขึ้นเมื่อพ.ศ. 2376 เสด็จมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหารแล้วตั้งเป็นศูนย์กลางของคณะธรรมยุดิ

รัชกาลที่ 4 (2394-2411)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เมื่อทรงเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎได้ผนวช 27 พรรษาแล้ว ได้ลาสิกขาขึ้นครองราชย์เมื่อพระชนมายุ 57 พรรษา ใน พ.ศ. 2239 ด้านการพระศาสนา ทรงพระราชศรัทธาสั่งสร้างวัดใหม่ขึ้นหลายวัด เช่น วัดปทุมวนาราม วัดโสมนัสวิหาร วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม และวัดราชบพิตร เป็นต้น ตลอดจนบูรณะวัดต่าง ๆ อีกมาก โปรดให้มีพระราชพิธี “มาฆบูชา” ขึ้นเป็นครั้งแรก ใน พ.ศ. 2394 ณ ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จนได้ถือปฏิบัติสืบมาจนถึงทุกวันนี้

รัชกาลที่ 5 (2411-2453)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. 2411 ทรงยกเลิกระบบทาสในเมืองไทยได้สำเร็จ ทรงสร้างวัดใหม่ขึ้น คือวัดวัดราชบพิตร วัดเทพศิรินทราวาส วัดเบญจมบพิตร วัดอัมรินทร์นิมิตร วัดจุฬาทิศราชธรรมสภา และวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ทรงบูรณะวัดมหาธาตุ และวัดอื่น ๆ อีก ทรงนิพนธ์วรรณกรรมทางพุทธศาสนาจำนวนมาก โปรดเกล้าฯ ให้ มีการเริ่มต้นการศึกษาแบบสมัยใหม่ในประเทศไทย โดยให้พระสงฆ์รับภาระช่วยการศึกษาของชาติ ครั้น พ.ศ. 2427 ได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรก ณ วัดมหรณพาราม ถึงปี พ.ศ. 2414 โปรดเกล้าฯ ให้จัดการศึกษาแก่ประชาชนในหัวเมือง โดยจัดตั้งโรงเรียนในหัวเมืองขึ้น

เมื่อ พ.ศ. 2435 มีพระบรมราชโองการประกาศตั้งกรมธรรมการเป็นกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการปัจจุบัน) โปรดเกล้าฯ ให้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรไทย จบละ 39 เล่ม จำนวน 1,000 จบ พ.ศ. 2432 โปรดให้ย้ายที่ราชบัณฑิตยสถานพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณร จากในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ออกมาเป็นบาลีวิทยาลัย ชื่อมหาธาตุวิทยาลัย ที่วัดมหาธาตุ และต่อมาปี พ.ศ. 2439 ได้ประกาศเปลี่ยนนามมหาธาตุวิทยาลัยเป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นที่ศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูงของพระภิกษุสามเณร

ปี พ.ศ. 2436 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจัดตั้ง “มหามกุฏราชวิทยาลัย” ขึ้นเพื่อเป็นแหล่งศึกษาพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรฝ่ายธรรมยุติกนิกาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จเปิดในปีเดียวกัน

รัชกาลที่ 6 (2453- 2468)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงพระปรีชาปราดเปรื่องในความรู้ทางพระศาสนา ทรงนิพนธ์หนังสือแสดงคำสอนในพระพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น เทศนาเสือป่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร เป็นต้น ถึงกับทรงอบรมสั่งสอนอบรมข้าราชการด้วยพระองค์เอง โปรดเกล้าฯ ให้ใช้ พุทธศักราช (พ.ศ.) แทน ร.ศ. เมื่อ พ.ศ. 2456 ให้เปลี่ยนกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ในปี พ.ศ. 2454 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเปลี่ยนวิธีการสอบบาลีสนามหลวงจากปากเปล่ามาเป็นข้อเขียน เป็นครั้งแรก พ.ศ. 2469 ทรงเริ่มการศึกษาพระปริยัติธรรมใหม่ขึ้นอีกหลักสูตรหนึ่ง เรียกว่า “นักธรรม” โดยมีการสอบครั้งแรกเมื่อ เดือนตุลาคม 2454 ตอนแรกเรียกว่า “องค์ของสามเณรรู้ธรรม” พ.ศ. 2462 ถึง พ.ศ. 2463 โปรดให้พิมพ์คัมภีร์อรรถกถาแห่งพระไตรปิฎกและอรรถกถาชาดก และคัมภีร์อื่น ๆ เช่น วิสุทธิมรรค มลिनทปัญหา เป็นต้น

รัชกาลที่ 7 (2468 – 2477)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2468 – 2473 เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เป็นการสังคายนาครั้งที่ 3 ในเมืองไทย แล้วทรงจัดให้พิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ชุดละ 45 เล่ม จำนวน 1,500 ชุด และพระราชทานแก่ประเทศต่าง ๆ ประมาณ 500 ชุด โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายกรมธรรมการกลับเข้ามารวมกับกระทรวงศึกษาธิการ และเปลี่ยนชื่อกระทรวงศึกษาธิการเป็นกระทรวงธรรมการอย่างเดิม โดยมีพระราชดำริว่า “การศึกษาไม่ควรแยกออกจากวัด” ต่อมาปี พ.ศ. 2471 กระทรวงธรรมการประกาศเพิ่มหลักสูตรทางจริยศึกษาสำหรับนักเรียน ได้เปิดให้ฆราวาสเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม โดยจัดหลักสูตรใหม่ เรียกว่า “ธรรมศึกษา” ในรัชสมัยรัชกาลที่ 7 ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งยิ่งใหญ่ของไทย เมื่อคณะราษฎรได้ทำการปฏิวัติ เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช เป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. 2477 ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ 8

รัชกาลที่ 8 (2477 – 2489)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จขึ้นครองราชเป็นรัชกาลที่ 8 ในขณะที่พระชนมายุ เพียง 9 พรรษาเท่านั้น และยังกำลังทรงศึกษาอยู่ในต่างประเทศ จึงมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ในด้านการศาสนาได้มีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. พระไตรปิฎก แปลโดยอรอด พิมพ์เป็นเล่มสมุด 80 เล่ม เรียกว่าพระไตรปิฎกภาษาไทย แต่ไม่เสร็จสมบูรณ์ และทำต่อจนแล้วเสร็จเมื่องานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เมื่อปี พ.ศ. 2500

2. พระไตรปิฎก แปลโดยสำนวนเทศนา พิมพ์ใบลาน แบ่งเป็น 1250 กัณฑ์ เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับหลวง เสร็จเมื่อ พ.ศ. 2492

พ.ศ. 2484 ได้เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ และกรมธรรมการเปลี่ยนเป็นกรมการศาสนา และในปีเดียวกัน รัฐบาลได้ออก พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์มีความสอดคล้องเหมาะสมกับการปกครองแบบใหม่

พ.ศ. 2488 มหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2436 ได้ประกาศตั้งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ชื่อ “สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย” เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม

พ.ศ. 2498 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้ถูกลอบปลงพระชนม์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นรัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน

สมัยรัชกาลที่ 9 (ตั้งแต่ พ.ศ. 2489 สืบมา)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ 9 สืบต่อมา ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา และทรงเป็นศาสนูปถัมภก ทรงให้การอุปถัมภ์แก่ทุกศาสนา และทรงปกครองบ้านเมืองโดยสงบร่มเย็น ตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ในรัชสมัยรัชกาลปัจจุบัน ได้มีการส่งเสริมพุทธศาสนาในด้านต่างๆ มากมาย ดังนี้

ด้านการศึกษา ประชาชนได้สนใจศึกษาพุทธศาสนามากขึ้นตามลำดับ ได้มีการจัดตั้งสมาคม มูลนิธิทางพุทธศาสนาเพื่อการศึกษามากมาย มีการจัดตั้งชมรมพุทธศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาต่างๆ

พ.ศ. 2490 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2432 ได้ประกาศตั้งเป็นมหาวิทยาลัยฝ่ายพระพุทธศาสนาขึ้น เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2490 และเปิดการศึกษาเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2490 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนการศึกษาของพระสงฆ์ได้มีการยกระดับมาตรฐานการศึกษา เช่น ยกกระดับมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง คือมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้เปิดการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับปริญญาตรี ปริญญาโทและระดับปริญญาเอก ได้มีการรับรองวิทยฐานะเทียบเท่ากับมหาวิทยาลัยสากลทั่วไป และได้ออกกฎหมาย พ.ร.บ.มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง โดยรัฐสภาเมื่อ พ.ศ. 2540 มีชื่อว่า “มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ “มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย” ปัจจุบันนี้ได้มีวิทยาเขตต่างจังหวัดอีกหลายแห่ง เช่น เชียงใหม่ พะเยา แพร่ ลำพูน นครสวรรค์ ขอนแก่น อุบลราชธานี

นครราชสีมา หนองคาย นครปฐม นครศรีธรรมราช เป็นต้น ส่วนการศึกษาด้านอื่น ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญ ระดับประถมปลาย และ ม.1 ถึง ม.6 เมื่อปี พ.ศ. 2514

ในปี พ.ศ. 2501 ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวัตอาทิตยขึ้นเป็นแห่งแรก ณ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเปิดการสอนพุทธศาสนาแก่เด็กและเยาวชน จนได้แพร่ขยายไปทั่วประเทศ

ด้านการเผยแผ่ ได้มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ทั้งในและต่างประเทศ ในประเทศไทยได้มีองค์กรเผยแผ่ธรรมในแต่ละจังหวัด โดยได้จัดตั้งพุทธสมาคมประจำจังหวัดขึ้น ส่วนพระสงฆ์ได้มีบทบาทในการเผยแผ่มากขึ้น โดยใช้สื่อของรัฐ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ เป็นต้น กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดเอาวิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาภาคบังคับแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ตั้งแต่ ม. 1 ถึง ม. 6 พระสงฆ์จึงได้มีบทบาทในการเข้าไปสอนในโรงเรียนต่าง ๆ มีการประยุกต์การเผยแผ่ธรรมในรูปแบบต่างๆ เช่นการบรรยาย ปาฐกถา และเขียนหนังสืออธิบายพุทธธรรมมากขึ้น ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เช่นมีพระเถระนักปราชญ์ชาวไทยในยุคนี้ ได้แก่ ท่านพุทธทาสภิกขุ และพระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต) เป็นต้น ในต่างประเทศได้มีการสร้างวัดไทยในต่างประเทศหลายวัด เช่น วัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย เป็นวัดไทยแห่งแรกในต่างประเทศ ต่อจากนั้นได้มีการสร้างวัดไทยในประเทศตะวันตก คือวัดพุทธประทีป กรุงลอนดอน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเปิด เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2509 นับเป็นวัดไทยวัดแรกในประเทศตะวันตก ต่อมาปี พ.ศ. 2514 ได้มีการสร้างวัดแห่งแรกในประเทศสหรัฐอเมริกา ที่นครลอสแอนเจลิส รัฐแคลิฟอร์เนีย ชื่อว่า วัดไทยลอสแอนเจลิส ปัจจุบันมีวัดไทยในสหรัฐอเมริกา ประมาณ 15 วัด นอกจากนั้นได้มีองค์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศของคณะสงฆ์ไทย ได้จัดให้มีการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศขึ้นประจำทุกปี เพื่อส่งไปเผยแผ่พุทธศาสนาในต่างประเทศ โดยเฉพาะทางตะวันตก ปัจจุบันนี้ชาวตะวันตกได้หันมาสนใจพุทธศาสนากันมาก

ปี พ.ศ. 2508 ได้มีการจัดตั้งสำนักงานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกขึ้น ณ ประเทศไทย (พ.ส.ล.) เพื่อเป็นศูนย์กลางของชาวพุทธทั่วโลก

ด้านพิธีกรรม ได้มีการเปลี่ยนแปลงพระราชพิธีต่าง ๆ ที่เป็นพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์ ให้เป็นพิธีของรัฐบาล เรียกว่า "รัฐพิธี" โดยให้กรม กระทรวงต่าง ๆ เป็นผู้จัด จัดให้มีงานส่งเสริมพระพุทธศาสนาช่วงวันวิสาขบูชาของทุกปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จแทนพระองค์ในพิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพุทธศาสนาเช่นวันวิสาขบูชา มาฆบูชา อาสาฬหบูชา ณ พุทธมณฑล ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อคราวฉลอง 25 พุทธศตวรรษ

ด้านวรรณกรรม ได้มีวรรณกรรมทางพุทธศาสนาเกิดขึ้นมากมาย มีปราชญ์ทางพุทธศาสนาเกิดขึ้นหลายรูป จึงได้เกิดวรรณกรรมทั้งประเภทร้อยแก้วและร้อยกรองมากมายหลายเล่ม เช่นพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ ปฏิจกสมุปาบทจากพระโอษฐ์ ของท่านพุทธทาสภิกขุ หนังสือ พุทธธรรม ของพระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต) เป็นต้น

อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

1. ด้านสังคมและวัฒนธรรม

1.1 พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย ด้านต่าง ๆ วิถีชีวิตของคนไทยได้เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาตั้งเกิดจนตาย เนื่องจากหลักคำสอนทางพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับลักษณะอุปนิสัยคนไทย เช่นชอบความสงบ ความมีเมตตาอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ชอบความอิสระเสรี และพุทธศาสนาก็อยู่คู่กับชาติไทยมาตั้งแต่โบราณกาล จึงมีอิทธิพลต่อสังคมไทยด้านต่างๆ ดังนี้

1. ด้านภาษา ภาษาไทยส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งเป็นภาษาที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา เนื่องจากพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทใช้ภาษาบาลี และฝ่ายมหายานใช้ภาษาสันสกฤตเป็นหลัก เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาสู่ไทย คนไทยก็รับเอาวัฒนธรรมด้านภาษาด้วย ดังที่ภาษาที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ทั้งชื่อคน ชื่อสถานที่ และชื่อเรียกสิ่งต่างๆ ล้วนมาจากศัพท์บาลีแทบทั้งสิ้น เช่นคำว่า โทรศัพท์ โทรทัศน์ มหาวิทยาลัย ธนาคาร เกษตรกรรม รัฐบาล อติศักดิ์ ศุภลักษณ์ วราพรณ ธารินทร์ ทศนศึกษา วิถี เป็นต้น และเป็นได้กลายเป็นภาษาไทยไปจนบางคนเข้าใจว่าเป็นภาษาไทยดั้งเดิม

2. ด้านวรรณกรรม วรรณคดีทั้งหลายได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา และคัมภีร์พระพุทธศาสนายังเป็นที่มาแหล่งใหญ่ของบทประพันธ์และกวีนิพนธ์ต่างๆ ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

3. ด้านศิลปกรรม ประเทศไทยได้รับความสนใจจากชาวต่างชาติ ว่าเป็นเมืองที่มีศิลปะงดงามยากที่จะหาชาติใดเหมือน ศิลปะที่ปรากฏล้วนแต่มีความประณีตสวยงาม ตรงตาจริงใจแก่ผู้พบเห็น ซึ่งศิลปกรรมเหล่านั้นได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา เช่นวัดวาอารามต่างๆ สวยสดงดงาม ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่งดงาม ละอียดอ่อน เขียนเรื่องราวในพระพุทธศาสนา และชาติต่างๆ นอกจากนั้นศิลปะทางดนตรีก็เนื่องอยู่ด้วยกันกับพระพุทธศาสนา วัดเป็นแหล่งกำเนิดและอนุรักษ์ศิลปะดนตรี ด้วยวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน จึงเป็นแหล่งกำเนิดหรือปรากฏตัวของดนตรีในโอกาสงานต่างๆ ทั้งงานมงคลและอวมงคล

4. ด้านการศึกษา การศึกษาของไทยในอดีต มีวัดเป็นศูนย์กลางในการให้การศึกษา มีพระภิกษุเป็นครูสอนวิชาการความรู้ต่างๆ แก่ประชาชน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงจัดการศึกษาแบบใหม่ขึ้นในหัวเมือง โปรดให้พระสงฆ์เป็นครูสอน และถือว่าคนที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้วเป็นผู้ที่มีความรู้ จึงกำหนดให้คนที่จะเข้ารับราชการต้องผ่านการบวชเรียนมาก่อน จึงเกิดประเพณีบวชเรียนขึ้น และเมื่อรัฐได้นำเอาระบบการศึกษาแบบใหม่เข้ามา ทำให้บทบาทของวัดที่เคยเป็นศูนย์กลางลดน้อยลง แต่พระสงฆ์ก็ยังมีส่วนในการจัดการศึกษาชุมชน เช่นเป็นผู้อุปถัมภ์โรงเรียน ยกที่วัดให้ตั้งเป็นโรงเรียน จึงมีโรงเรียนที่ตั้งขึ้นในวัดมากมาย แม้โรงเรียนสำหรับประชาชนแห่งแรกก็ตั้งในวัด คือโรงเรียนวัดมหรณพาราม

5. ด้านสังคมสงเคราะห์ วัดเป็นสถานสงเคราะห์ประชาชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นว่า วัดเป็นศูนย์กลางชุมชน ให้การสงเคราะห์แก่ชุมชน เช่น เป็นที่ปรึกษาปัญหาชีวิตสำหรับคนมีปัญหาด้านจิตใจ มีพระเป็นจิตแพทย์ เป็นสถานพยาบาล แก่ผู้ป่วยไข้ แม้ปัจจุบัน วัดหลายแห่งกลายเป็นที่พึ่งพิงทั้งทางกายและทางใจของคนผู้ติดเชื่อเอดส์ วัดเป็นศาลไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของ

ชาวบ้าน วัดเป็นสถานบันเทิง รื่นเริงต่างๆ ของชุมชน เมื่อมีประเพณีต่างๆ และที่สำคัญวัดเป็นสถาน สงเคราะห์ที่สำคัญทางด้านจิตใจแก่ประชาชน ทุกระดับ เพราะพระพุทธศาสนา เป็นประดุจชุมทรัพย์ ที่ทรงคุณค่ามหาศาล เป็นที่พึ่งแก่คนตั้งแต่ระดับที่ต้องการความสุขใจสงบใจจากพิธีกรรม ความเชื่อ จนถึงผู้ที่ต้องการหลักธรรมแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาเป็นต้น

6. กำเนิดพิธีกรรมและวันสำคัญต่างๆ พิธีกรรมของไทยมาจากความเชื่อและเกี่ยวเนื่องกับ พุทธศาสนาเป็นส่วนมาก เช่น พิธีลอยกระทง พิธีทำบุญวันสารทไทย พิธีสงกรานต์ เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังมีวันสำคัญต่างๆ เช่นวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา ออก พรรษา เป็นต้น

7. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ร้อยละ 95 นับถือพระพุทธศาสนา สามารถบอกกับชาวต่างชาติได้อย่างภาคภูมิใจว่าเมืองไทยเราเป็นเมืองพุทธ ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ตรัสต้อนรับพระสันตะปาปา จอห์น ปอล ที่ 2 ประมุขแห่งศาสนจักรคาทอลิก ในคราวที่เข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในวันที่ 10 พฤษภาคม 2527 มีความจำเพาะตอนนี่ว่า

“คนไทยเป็นศาสนิกที่ดีทั่วกัน ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติ นับว่าพระพุทธศาสนาเป็นมรดกสำคัญของชาวไทยจนเป็นที่รู้จักในสายตาชาวต่างประเทศว่าเมืองไทย เป็นเมืองแห่งผ้ากาสาวพัตร์ (ผ้าเหลือง) คือพุทธศาสนาอยู่คู่ชาติไทยมานาน”

ดังพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งเสด็จขึ้น ครองราชย์ว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภ์ก ยอยกพระพุทธศาสนา ป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรีฯ”

2. ด้านการเมืองการปกครอง

พระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อการปกครองอย่างมาก โดยเฉพาะในอดีต สมัยที่มีการปกครองแบบสม บูรณาญาสิทธิราช อันมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงใช้อำนาจในการปกครองบ้านเมืองโดยเด็ดขาด แต่ด้วยทรง มั่นคงต่อหลักธรรมทางพุทธศาสนา ทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ทรงประกอบด้วยทศพิธราชธรรม ทรงสน พระทัยในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและทรงเป็นพุทธมามกะทุกพระองค์ จึงสามารถใช้ธรรมะปกครอง อย่างสงบบรมเย็น ในบางคราวที่บ้านเมืองอยู่ในความระส่ำระสาย ด้วยเหตุสงครามกับข้าศึก พระพุทธศาสนาก็ เข้ามามีบทบาทต่อการกู้ชาติบ้านเมือง เช่นใช้วัดเป็นที่ฝึกอาวุธทหาร มีพระสงฆ์เป็นผู้ให้ขวัญและกำลังใจแก่ ทหารและชาวบ้านก่อนออกศึก ดังกรณีชาวบ้านบางระจัน ได้รับขวัญและกำลังใจจากหลวงพ่อดุสิต สามารถเอาชนะข้าศึกได้ ปัจจุบันการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และทรง เป็นพุทธมามกะ ทรงมีพระราชศรัทธาในบวรพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน ทรงเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนชาวไทย พระองค์ทรงใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาปฏิบัติในพระ จริยาวัตรของพระองค์ และเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนชาวไทย ยามที่บ้านเมืองประสบปัญหาภาวะวิกฤต ก็

ทรงเป็นท่วงบ้านเมือง ดังเช่นเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทรงแนะนำให้ประชาชนหันมาปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา ด้วยการมีชีวิตอยู่อย่างพอดี เศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย พระสงฆ์เป็นสื่อกลางระหว่างรัฐ กับประชาชน เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชน เป็นที่เชื่อถือของประชาชน ดังนั้นวัดจึงเป็นศูนย์กลางระหว่างประชาชนกับรัฐ เมื่อมีกิจการต่างๆ ของรัฐ เช่นการประชุม การเลือกตั้ง ก็ใช้วัดเป็นสถานที่ราชการชั่วคราว และพระสงฆ์ยังเป็นสื่อในการสร้างความเข้าใจในเรื่องการปกครองแก่ประชาชน เช่นการเผยแพร่ข่าวสารเรื่องประชาธิปไตยแก่ประชาชน เรื่องรัฐธรรมนูญ ในโอกาสต่าง ๆ เช่นในการเทศนาสั่งสอนมักจะสอดแทรกความรู้ทางการเมืองการปกครองแก่ประชาชนด้วย

3. ด้านเศรษฐกิจ

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจอยู่มากมาย ได้ชี้แนะวิธีการการดำรงชีพอยู่อย่างถูกต้องและมีนำมาซึ่งความสุข แก่บุคคลและสังคมได้ พระพุทธศาสนาได้สอนเกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ ได้แก่การประกอบการทำงานอาชีพที่สุจริตและประกอบด้วยหลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในกิจกรรมดังกล่าว เช่น

1. การรู้ประมาณในการบริโภค ใช้จ่าย ไม่ฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย (โภชนะ มัตตัญญตา) มีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของประชาชนอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในภาวะเศรษฐกิจถดถอยเช่นปัจจุบัน
2. หลักการทำงานที่จะทำให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่ ทิฐุธรรมมีกัตตะประโยชน์ หรือหัวใจเศรษฐกิจได้แก่

1. อุฏฐานสัมปทา ความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน
2. อารักขสัมปทา การประหยัดอดออมทรัพย์ที่ได้มา โดยใช้จ่ายแต่จำเป็น
3. กัลยาณมิตตตา การรู้จักคบคนดี ไม่คบคนชั่วคนพาลอันจะนำพาให้ ทรัพย์สินฉิบหายวอดวาย
4. สมชีวิตา การรู้จักสภาพทางเศรษฐกิจ รู้ฐานะทางการเงินของตน ใช้จ่ายแต่พอดี

อีกประการหนึ่ง พระพุทธศาสนาได้มีบทบาทอย่างสูง ในการแก้ไขปัญหาแก่ประชาชนในยามที่เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจ ดังจะเห็นว่าประเทศไทยของเราได้ประสบปัญหาเศรษฐกิจอย่างรุนแรง แต่ก็ยังอยู่กันอย่างสงบสุข คนที่เคยทำงานตำแหน่งหน้าที่ดี ๆ เมื่อตกงานก็ปลงใจได้ และพร้อมที่จะทำอาชีพอื่น แม้จะเป็นอาชีพที่มีรายได้ได้น้อย ไม่มีเกียรติก็ตาม ไม่มีการต่อต้านรัฐบาลไม่มีการปล้นสะดม หรือก่อความวุ่นวายเหมือนประเทศอื่น พร้อมกันนั้นก็พยายามหาทางออกอย่างถูกต้อง ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ประเทศไทยเรามีพื้นฐานดี อันได้แก่พื้นฐานทางสังคม และวัฒนธรรมดี หรือที่บางท่านเรียกว่าทุนทางสังคม อันได้แก่มีฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคง โดยเฉพาะการเกษตร ฐานทางทรัพยากรธรรมชาติก็มั่นคง เรามีทรัพยากรของประเทศมากมาย มีดินดี น้ำดี เหมาะแก่การเพาะปลูก และฐานทางวัฒนธรรมแข็งแกร่ง คือเรามีพระพุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ สามารถแก้ปัญหาในยามวิกฤตได้ วัฒนธรรมแบบพุทธได้โอบอุ้มสังคมไทยให้สงบร่มเย็นได้ ด้วยองค์ประกอบ 2 ประการ คือ

ประการที่ 1 องค์การทางพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งของสังคมในยามวิกฤต ดังเช่นปัจจุบันวัดหลาย ๆ แห่ง กลายเป็นศูนย์กลางในการช่วยเหลือชาวบ้าน ด้วยการใช้วัดเป็นสถานสงเคราะห์ ฝึกอาชีพ และกิจกรรมต่าง ๆ แก่ผู้ตกงาน วัดในชนบทหลายแห่ง กลายเป็นที่พึ่งสำหรับผู้ตกงาน เป็นสนามกีฬาสำหรับเยาวชน (ในโครงการ ลานวัด ลานใจ ลานกีฬา) โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ในการส่งเสริมอาชีพแก่ประชาชน

ประการที่ 2 หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่แทรกซึมอยู่ในจิตใจของผู้คนที่สามารถประยุกต์ใช้กับ สถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม แต่ก็มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้ ไม่เกิดความวุ่นวายระส่ำระสายเกิดขึ้น หลักธรรมเหล่านั้น อันได้แก่

(1) ความเมตตาปราณี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มีการช่วยเหลือคนตกงานด้วยวิธีการ ต่าง ๆ ไม่ดูถูกซ้ำเติม เช่น ช่วยจัดหางานให้ จัดร้านอาหารฟรีให้ และให้กำลังใจในการต่อสู้ชีวิต ทั้งจากการ แนะนำของผู้ใกล้ชิดและจากสื่อมวลชนต่างๆ

(2) ให้อภัย และโอนอ่อนผ่อนตาม เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น เช่นปัญหาระหว่างลูกจ้างกับนายจ้าง หรือ ระหว่างหน่วยงานเอกชนกับรัฐที่ต้องปิดกิจการ ก็ไม่มีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้น ด้วยการให้อภัยที่ถ้อยอาศัย ผ่อนปรนต่อกันได้

(3) ความสันโดษ แม้จะถูกออกจากการงานที่ทำ ก็ยินดี เต็มใจที่จะทำงานอื่น แม้จะมีรายได้น้อยกว่าก็ ยินดีทำ เคยเป็นผู้จัดการบริษัทมาก่อน แต่มาขับรถแท็กซี่ก็ทำได้ เคยเป็นพนักงานธนาคารแล้วมาขายกล้วย หอตกก็ทำได้ อีกประการหนึ่งคือการรู้ประมาณในการบริโภคในการใช้จ่าย มุ่งให้ประหยัด ทำให้เกิดเศรษฐกิจ แบบพอเพียง

(4) ความสมานสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในชาติในอันที่จะพร้อมใจกัน กอบ กู้เศรษฐกิจให้กลับมาอยู่ดีกินดี แม้จะเสียสละเงินทองบริจาคช่วยชาติก็เต็มใจที่จะบริจาค ดังที่กล่าวมาจะเห็นว่าพุทธศาสนามีบทบาทต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมากมาย ทั้งในอดีต และปัจจุบัน แม้ว่าพุทธศาสนาไม่ได้เข้าไปมีบทบาทในทางเศรษฐกิจโดยตรง แต่ก็มิมีบทบาทและอิทธิในทางอ้อม โดยเฉพาะ ทางด้านจิตใจ อันเป็นพื้นฐานสำคัญ (องค์ความรู้ สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ. Online.)

สรุป

สังคมไทยมีความผูกพันกับพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง จนไม่สามารถแยกออกจากวิถีชีวิตประจำวันได้ มี อิทธิพลต่อบุคคล สังคม และวัฒนธรรม ของไทยเป็นอย่างมาก พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลัก ใน 3 สถาบัน ของชาติ ควบคู่กับสถาบันชาติ และพระมหากษัตริย์ เป็นศาสนาประจำชาติ เป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย ด้านต่าง ๆ เช่นด้านภาษา วรรณกรรม ศิลปกรรม จิตรกรรม การศึกษา การสงเคราะห์ และเป็นศูนย์รวมจิตใจ ของชาวไทยตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน

ศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามในพื้นที่ที่ทำการวิจัย ความเชื่อทางศาสนาอิสลามจะมีมากที่สุดในพื้นที่จังหวัดสตูล ซึ่ง จะมีความเป็นมาดังนี้

ศาสนาอิสลามเข้าสู่จังหวัดสตูลเมื่อสมัยใดไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนแต่ท่านประธานในทางประสาทยุคแรกเป็น Mugen หรือตำบลหนึ่งของไทรบุรีตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาและเมืองไทรบุรีเคยอยู่ภายใต้การปกครองดูแลกับเมืองนครศรีธรรมราชเมืองไทรบุรีมีผู้ปกครองสืบเนื่องมาจากมลายู ซึ่งนับถือศาสนาอิสลามและหน้าชลาชายสตูลส่วนใหญ่จึงนับถือศาสนาอิสลามถึงเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

หลักสำคัญของศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามมีลักษณะเป็นเอกเทวนิยม คือนับถืออัลเลาะห์เพียงองค์เดียว ะหฺยี้ (คำสั่ง) ที่อัลลอฮ์ทรงประทานแก่นบีมุฮัมมัดรวมทั้งสิ้น 114 สุเราะฮฺ (บท)แบ่งออกเป็น 6,666 อายะฮ์ (โองการ) เรียกว่า คัมภีร์อัลกุรอาน

มุสลิมเชื่อว่าสรรพสิ่งในสากลจักรวาลสร้างขึ้นโดยอัลเลาะห์ได้ดำเนินไปตามธรรมชาติภายใต้กฎเกณฑ์ที่อัลเลาะห์ได้กำหนดไว้ อัลเลาะห์เป็นทั้งผู้สร้างและผู้อภิบาลให้อยู่ในระบบและธรรมชาติของมันแต่พระองค์ไม่ปรากฏให้เห็นถือว่าพระองค์เป็นผู้ทรงให้บังเกิดมนุษย์ที่มีความคิดอิสระที่จะเลือกทำความดีหรือความชั่วก็ได้รวมทั้งอิสระที่จะพุดติพุดเท้จนมนุษย์จึงเป็นผู้รับผิดชอบในพฤติกรรมของตนเองเชื่อว่าการมีชีวิตในโลกนี้มีเพียงครั้งเดียวเมื่อถึงวันสุดท้ายหรือวันอาสานแห่งโลกทุกคนที่อยู่ในสุสานก็จะพบวันกิยามะห์คือวันที่มนุษย์จะต้องฟื้นคืนชีพหลังจากโลกนี้ได้พินาศไปแล้วเพื่อรอคำพิพากษาจากผลในการกระทำของคนในโลกนี้มาเป็นเครื่องบ่งชี้เพื่อชีวิตใหม่ในปรโลก

อุดมการณ์ของศาสนาอิสลามคือการปฏิบัติตามข้อบัญญัติของอัลเลาะห์จุดมุ่งหมายของมุสลิมคือการมีชีวิตนรันดรในอาคีเราะห์ปรโลก

ศาสนาอิสลามแบ่งคำสอนเป็นก้าวสำคัญสำคัญและ 2 คำคือรูกนอิม่าหลักศรัทธาและรูกนอิสลามหลักปฏิบัติ

หลักศรัทธา 6 ประการ

1. ศรัทธาในการมีและความเป็นเอกภาพของพระเจ้าคือศรัทธาในอัลเลาะห์เพียงองค์เดียวและไม่ยกย่องสิ่งใดเท่าเทียมพระองค์
2. ศรัทธาในบรรดามลาอิกะห์ของอัลเลาะห์ซึ่งทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างอัลเลาะห์กับศาสนิกทั้งหลาย
3. ศรัทธาในคัมภีร์ของอัลเลาะห์
4. ศรัทธาใน บรรดานบีของอัลเลาะห์และรสูลของอัลเลาะห์ ผู้ซึ่งได้มาประกาศศาสนาแห่งอัลเลาะห์
5. ศรัทธาในวันสุดท้ายและการฟื้นคืนชีพ
6. ศรัทธาในกฎแห่งการกำหนดสภาวะของอัลเลาะห์ คือมนุษย์ไม่อาจหลีกเลี่ยงกฎตายตัวที่อัลเลาะห์ได้ทรงกำหนดไว้แล้วและมนุษย์มีอิสระที่จะเลือกปฏิบัติในสิ่งดีหรือชั่วตามดุลพินิจแห่งสติปัญญาของตนเอง

หลักปฏิบัติมี 5 ประการ

1. การปฏิญาณตน มุสลิม ต้องกล่าวปฏิญาณว่า “ ข้าพเจ้า ขอปฏิญาณว่า ไม่มีพระเจ้าอื่นใด นอกจากอัลลอฮ์ และแท้จริงมุฮัมมัดเป็นศาสนทูต (รอสูล) ของอัลลอฮ์ “ การปฏิญาณนี้เปรียบเสมือนหัวใจของศาสนาอิสลาม ต้องทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ และมีใช้ทำครั้งเดียว แต่ต้องทำเสมอเหมือนมัสการพระเจ้า (ละหมาด)

2. การละหมาด คือ การนมัสการ หรือ การแสดงความเคารพต่อพระเจ้า ทั้งทางร่างกาย และจิตใจ ชาว มุสลิม ทุกคนจะต้องปฏิบัติละหมาดวันละ 5 เวลา คือ ย่ำรุ่ง กลางวัน เย็น พลบค่ำ และกลางคืน ซึ่งก่อนทำละหมาดจะต้องชำระร่างกายให้สะอาด และสำรวมจิตใจให้สงบ

3. การถือศีลอด หมายถึง การละเว้นจากการบริโภคอาหาร เครื่องดื่ม การร่วมสังวาส ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้น จนกระทั่งพระอาทิตย์ตกดิน มุสลิม จะต้องถือศีลอดปีละ 1 เดือน คือ ในเดือนรอมฎอนตามปฏิทินของอิสลาม ผู้ที่ได้รับการผ่อนผันไม่ต้องถือศีลอด ได้แก่ คนชรา หญิงมีครรภ์ แม่ลูกอ่อน คนที่ต้องทำงานหนัก คนเดินทางไกล หญิงขณะมีรอบเดือนหรือหลังคลอด คนป่วย การถือศีลอดเป็นการแสดงถึงความศรัทธาในพระเจ้า ฝึกความอดทน และความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

4. การบริจาคชะกาต หมายถึง การบริจาคทานให้แก่คนที่เหมาะสม ตามที่ศาสนากำหนด เช่น คนอนาถา เด็กกำพร้า คนขัดสน ผู้เผยแพร่ศาสนา การบริจาคชะกาต เป็นข้อบังคับที่ต้องปฏิบัติ ชาว มุสลิม หรือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องสละทรัพย์สินของตนในอัตราร้อยละ 2.5 เพื่อแบ่งปันให้แก่ผู้อื่น เป็นการกล่อมเกล่าจิตใจให้เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

5. การประกอบพิธีฮัจญ์ หมายถึง การไปประกอบศาสนกิจ ณ ศาสนสถานบัยตุลลอฮ์ เมืองมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย การประกอบพิธีฮัจญ์ไม่ได้บังคับให้ชาว มุสลิม ต้องกระทำ แต่ให้ถือเป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้ที่มีพร้อม และมีความสามารถ คือ บรรลุนิติภาวะ มีสุขภาพดี มีทุนทรัพย์เพียงพอ และมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการประกอบพิธีฮัจญ์เป็นอย่างดี (สำนักจุฬาราชมนตรี. ศาสนาอิสลาม, 2519: 40)

ศาสนสถาน

1. **มัสยิด** เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจในวันศุกร์ประกอบศาสนกิจประจำวันและใช้เป็นสถานที่สอนวิชาศาสนาอิสลามมุสลิมนิยมสร้างมัสยิดไว้กลางหมู่บ้านอาคารมัสยิดหันหน้าไปทางทิศตะวันออกทางทิศตะวันตกของตัวกลางสร้างให้มีส่วนยื่นออกไปสำหรับเป็นที่ยืนของอิหม่ามและเป็นที่วางแทนสำหรับยืนเทศนามิมบร์ หลังคามัสยิดนับทำเป็นโดมประดับกระจกเพื่อให้แสงสว่างเพียงพอประตูหน้าต่างทำเป็นรูปโค้ง

2. **มัสยิด** เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจประจำวันและเป็นสถานที่สอนวิชาศาสนาอิสลามในหมู่บ้านลักษณะตัวการวางประจำทิศตะวันออกและตะวันตกเหมือนมัสยิดแต่ไม่ทำส่วนยื่นทางทิศตะวันตกและไม่มีเส้นยืนสำหรับเทศนาอาคารมีขนาดเล็กกว่ามัสยิดหลังคาทรงหน้าจั่วไม่มีลมไม่ค้อยประดับตกแต่งเหมือนมัสยิด วันศุกร์เป็นวันสำคัญอย่างยิ่งตามศาสนาอิสลามหรือมุสลิมต้องไปร่วมละหมาดเวลาบัยที่มัสยิดซึ่งถือว่าเป็นการละหมาดร่วมกันครั้งใหญ่ในรอบสัปดาห์เพื่อเป็นการภักดีต่ออัลเลาะห์และร่วมฟังโอวาท หรือ คุฏบะฮ์ การละหมาดวันศุกร์เป็นข้อบังคับแก่ผู้มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. เป็นมุสลิม

2. เป็นชาย
3. ไม่เป็นทาส
4. เป็นผู้มั่งคั่งสัมพัทธ์สมบูรณ์
5. เป็นผู้มั่งคั่งฐานอยู่ในชุมชนนั้น
6. เป็นผู้มีความสามารถไปร่วมการทำละหมาดได้
7. เป็นผู้บรรลุนิสัยตามหลักเกณฑ์ทางศาสนาอิสลามแล้ว

เวลาสำหรับการปฏิบัติการละหมาดวันศุกร์นั้นเป็นเวลาเดียวกับการละหมาดซุฮริ คือตั้งแต่ตะวันคล้อยจนเงาของวัตถุมีความยาวเท่าตัวเองการปฏิบัติที่ตั้นเมื่อถึงเวลาแล้วให้รับละหมาดทันทีผู้ไปละหมาดวันศุกร์ควรแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่สะอาดและเรียบร้อยควรใช้เครื่องของที่ปราศจากนะญีส (สิ่งสกปรกเช่นไม่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์) และควรรีบไปมัสยิดตั้งแต่นั้นๆ

การประกอบศาสนกิจร่วมกันในอิสลามนั้นมีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดความสำนึกในการเป็นพี่น้องกันตามอุดมการณ์ของศาสนาอิสลามการที่ได้มาพบปะกันทุกวันศุกร์และสัมผัสมือและทักทายการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันไม่มีคำว่านายบ่าวหัวหน้าลูกน้องทุกคนเท่าเทียมกันหมดเป็นบรรยากาศของการสร้างสรรค์สันติสุขให้เกิดขึ้นทั้งและความโอวาท สอนจากหลักธรรมในศาสนาอิสลามรวมทั้งถือโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตที่ดีในสังคมได้อีกส่วนหนึ่งด้วย

วันศุกร์เป็นวันที่ถูกกล่าวไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน เป็นวันที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่การสร้างจักรวาลและมนุษย์คนแรกคือ นบิอาดัมถูกขับจากสวรรค์และในวันศุกร์เช่นกันท่านได้รับการเตาบะฮ์และถูกเก็บตัว (เสียชีวิต) และในวันศุกร์ปรภพจะอุบัติขึ้น (สำนักจุฬาราชมนตรี. ศาสนาอิสลาม, 2519: 100)

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่ประชาชนส่วนใหญ่ของอินเดียนับถือในประเทศไทยคนรู้จักศาสนาฮินดูในชื่อว่า ศาสนาพราหมณ์ ดังนั้นชื่อทางราชการของศาสนาฮินดูในประเทศไทย คือ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแต่ในบทความนี้ขอใช้ชื่อว่าศาสนาฮินดูแทน เพื่อให้ตรงกับความเป็นจริงที่ไ้กันในวงวิชาการทั่วไป ความจริงนักวิชาการหลายคนเรียกศาสนายุคที่ยึดถือคัมภีร์ฤคเวท สามเวท ยชุรเวท อถรรพเวท พราหมณะ อาร์ณยกะ และอุปนิษัท ว่าศาสนาพระเวท (Vedic Religion) หรือศาสนาพราหมณ์(Brahmanism) เพื่อแยกให้เห็นความแตกต่างกับศาสนาฮินดู (Hinduism) ซึ่งพัฒนามาจากศาสนาพระเวทหรือศาสนาพราหมณ์นั่นเอง

สัญลักษณ์ AUM โอม สัญลักษณ์ประจำศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือ AUM โอม ประกอบขึ้นจากอักษร 3 ตัว คือ A อ แทนพระวิษณุ U อุ แทนพระศิวะ และ M ม แทนพระพรพมา เป็นสัญลักษณ์แทนเทพทั้งสามเมื่อรวมเป็นรูปเดียวซึ่งเรียกว่า ตริมูรติ

มนตร์คายนตรี

มนตร์คายนตรี เป็นมนตร์บูชาพระอาทิตย์ เพื่อกระตุ้นสติปัญญาของผู้บูชา อยู่ในฤคเวท มณฑลที่ 3 สุกตะที่ 62 ที่ 10 เป็นมนตร์ที่ชาวฮินดูถือว่าศักดิ์สิทธิ์ที่สุด และจะสวดบูชาพระอาทิตย์ทุกเช้า

“โอม ภูร ภูวะ สุวะ (โอม บุร บุ วัส สุวะ ทะ), ตต สวิตฺร วเรนยฺ (ตต สวิ ตฺร วะ เรน ยฺม), ภรฺโค เทวสฺย อิมฺหิ (บะ รฺโก เต วัส ยะ ติมะ หิ), อีโย โย นะ ปรฺจอตฺยาต || (ติ โย โย นะ ทะ ประ โจ ตะ ยาต)”

“โอม แผ่นดิน ชั้นบรรยากาศ สวรรค์ ขอพวกเราจงนึกถึงแสงสว่างที่งดงามยิ่งของเทพสวิตฤ อันนั้น เพื่อว่า พระองค์จะได้กระตุ้นสติปัญญาของพวกเรา”

1. ประวัติศาสนาพราหมณ์- ฮินดู

ศาสนาฮินดูมีจุดเริ่มต้นเมื่อชาวอารยะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอินเดียที่บริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า ฮินดู เมื่อราว 3,500 กว่าปีมาแล้ว แม่น้ำสินธุปัจจุบันมีต้นน้ำเกิดจากภูเขาคิมาลัย ในเขตประเทศอินเดีย ไหลผ่านประเทศปากีสถาน ไปลงทะเลอาหรับ ชาวอารยะมีคัมภีร์ทางศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในโลกเรียกว่า เวตะ หรือพระเวท แรกทีเดียวมีเพียง 3 คัมภีร์ คือ ฤคเวท สามเวท และยชุรเวท ต่อมาคัมภีร์ อถรรพเวทเพิ่มเข้ามาอีกหนึ่งคัมภีร์ เชื่อกันว่า คัมภีร์พระเวทไม่ใช่คัมภีร์ที่มนุษย์แต่งขึ้นแต่เป็นคัมภีร์ที่พวกฤษี ได้ยินมาโดยตรงจากพระเป็นเจ้า คัมภีร์นี้จึงมีชื่อเรียกรวมๆ ว่า ศรุตี “การได้ยิน” ผู้ที่ได้ยินคือฤษีผู้มีญาณวิเศษเหนือมนุษย์ธรรมดา ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่สืบทอดมาจากศาสนาที่นับถือคัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา จึงเป็นศาสนาที่ไม่มีศาสดาเป็นผู้ก่อตั้งศาสนาเหมือนศาสนาอื่นๆ ทั่วไป บางครั้งชาวฮินดูจะเรียกศาสนาของตนว่า สนาตนธรรม แปลว่า ศาสนาที่มีมาแต่โบราณกาล คือ มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมไม่มีใครรู้ว่า เริ่มต้นเมื่อไร

2. คัมภีร์ หลักความเชื่อ หลักธรรมคำสอนและหลักปฏิบัติของศาสนา

คัมภีร์ที่ผู้นับถือศาสนาฮินดูนับถือนั้นมีจำนวนมากมายไม่สามารถจะกล่าวได้ทั้งหมด ในบทความนี้ต้องการเพียงเพื่อให้เยาวชนรู้อย่างกว้างๆ จึงขอกล่าวเฉพาะคัมภีร์ที่สำคัญใน 3 สมัยเท่านั้น คือ

สมัยพระเวท คัมภีร์ที่สำคัญ คือ ฤคเวท สามเวท ยชุรเวท อถรรพเวท พราหมณะ อาร์ณยกะและอุปนิษัท

สมัยอิติहाสะ มีคัมภีร์ 2 คัมภีร์ คือ รามายณะและมหาภารตะแต่ในคัมภีร์มหาภารตะนั้น มีคำสอนของพระกฤษณะแทรกอยู่ คำสอนดังกล่าวมีชื่อว่า ภควัทคีตา เป็นคำสอนที่ชาวฮินดูทั่วไปไม่ว่าจะอยู่ในนิกายใดให้ความนับถืออย่างสูง

สมัยปุราณะ คือ คัมภีร์ปุราณะ ซึ่งแบ่งเป็นมหาปุราณะ มีทั้งหมด 18 คัมภีร์ คือ วิษณุปุราณะ ศิวปุราณะ มัตสยปุราณะ ภาควตปุราณะครุฑปุราณะ สกัณฑปุราณะ พรหมานทปุราณะ พรหมไวยรตปุราณะภวิชยปุราณะ มารกัณฑยปุราณะ อัคนิปุราณะ วายุปุราณะ ปัทมปุราณะนุกรมปุราณะ พรหมปุราณะ ลิงคปุราณะ วราหปุราณะ และวามนปุราณะและคัมภีร์อุปุราณะ ซึ่งมีเป็นจำนวนนับร้อย

คัมภีร์ใน 3 สมัยนี้เป็นคัมภีร์ที่ใช้ภาษาสันสกฤตทั้งสิ้น ผู้ที่รู้ภาษาสันสกฤตและสามารถประกอบพิธีทางศาสนาฮินดูคือพราหมณ์เท่านั้น ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในศาสนาฮินดู ได้มีการแต่งคัมภีร์และบทสวดบูชาพระเป็นเจ้าและเทพเจ้าด้วยภาษาท้องถิ่นเพื่อให้คนในท้องถิ่นนั้นๆ มีความเข้าใจศาสนาฮินดูที่ตนนับถือได้ง่ายขึ้น คัมภีร์ที่สำคัญหลังยุคปุราณะคือ คัมภีร์รามจริตมานัส ซึ่งเป็นเรื่องรามเกียรติ์ที่แต่งด้วยภาษาอวธี ผู้ที่นับถือศาสนาฮินดูนิกายไวษณะจะให้ความเคารพนับถือคัมภีร์นี้มาก

อินเดียภาคใต้มีผู้เผยแพร่นศาสนาฮินดูยุคหลังปุราณะสองพวกคือ อาฬวาร์ นับถือพระวิษณุเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด คัมภีร์ที่สำคัญของกลุ่มนี้คือ นาลายิรัม และพวกนายณาร์นับถือพระศิวะว่าเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด คัมภีร์ที่สำคัญของกลุ่มนี้ คือ เตวารัม คนสองกลุ่มนี้แต่งกวีสวดสรรเสริญพระเป็นเจ้าด้วยภาษาทมิฬ

ยุคปุราณะ

ยุคนี้มีความสำคัญที่สุดสำหรับศาสนาฮินดู ในยุคนี้ยึดคัมภีร์ปุราณะ ซึ่งแบ่งเป็นมหาปุราณะและอุปปุราณะ มหาปุราณะมีทั้งหมด 18 คัมภีร์ (ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น) คัมภีร์นี้ตามรูปที่เห็นอยู่ในปัจจุบันคงไม่เก่าไปกว่าสมัยราชวงศ์คุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) แต่เรื่องราวที่รวบรวมไว้ที่เป็นนิทานปรัมปรานั้นเก่าแก่มาก ในยุคนี้ศาสนาฮินดูแบ่งเป็นสองนิกายอย่างชัดเจน คือ นิกายที่นับถือพระศิวะว่าเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด เรียกว่า ไศวะ และนิกายที่นับถือว่าพระวิษณุว่าเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด เรียกว่าไวษณะ ข้อแตกต่างระหว่างสองนิกายนี้ก็คือ ฝ่ายไศวะบูชาศิวลึงค์ส่วนฝ่ายไวษณะ บูชาวถารปางต่างๆ ของพระวิษณุ ปางที่ได้รับการเคารพนับถือมากที่สุด คือ พระรามและพระกฤษณะ

ชาวไทยส่วนใหญ่รู้จักพระองค์ในนามว่า พระนารายณ์ ผู้นับถือศาสนาฮินดูไวษณวนิกาย ถือว่าพระองค์เป็นพระเจ้าสูงสุด แต่พระวิษณุในรูปที่ต้องเกี่ยวข้องกับโลกเป็นหนึ่งในตรีมูรติ (วิษณุ ศิวะ พรหมา) มีหน้าที่รักษาจักรวาลที่พระพรหมาได้สร้างขึ้นก่อนที่จะถูกพระศิวะทำลายในที่สุดพาหนะของพระองค์ คือ ครุฑ ในฤคเวทวิษณุ เป็นรูปหนึ่งของพระอาทิตย์เป็นเทพที่ไม่มีบทบาทสำคัญมากนัก เพียงแต่คอยช่วยพระอินทร์ในการต่อสู้กับศัตรูชั่วร้ายที่ทรงอำนาจ พระวิษณุเมื่อแสดงเป็นรูปบุคคล มี พระวรกายสีน้ำเงินเข้ม มี 4 กร ถือดอกบัว คทา (กระบอง) จักร และสังข์ อาวุธอย่างอื่น มีธนูศารุงค (śārngā) สังข์ชื่อ ปัญจขันยะ และมีพระขรรค์ชื่อนันทกะ ทรงสวมแก้วเกาสตุกะไว้รอบพระคอ ที่พระอุระมีเครื่องหมายศรีวิตสะ รูปดาว และมีพระโลมาเวียนขวาขึ้นบริเวณนั้น สวรรค์ที่พระวิษณุปกครองอยู่กับพระลักษมีมีชื่อว่า ไวกุณฐะ

อวตารของพระวิษณุ

เมื่อธรรมในโลกมนุษย์เสื่อมลงอย่างมากเนื่องจากการกระทำของคนชั่ว พระวิษณุจะอวตารมาจากสวรรค์ไวกุณฐะ คือลงมาเกิดบนโลกมนุษย์ในรูปต่างๆ เพื่อคุ้มครองคนดีและปราบคนชั่ว อวตารที่สำคัญมี 10 ปาง คือ

1. มัตสยะ เป็นปลา
2. กูรมะ เป็นเต่า
3. วราหะ เป็นหมูป่า
4. นรสิงหะ เป็นครึ่งคนครึ่งสิงห์
5. วามนะ เป็นพราหมณ์ร่างเล็ก
6. ปรศุราม เป็นพราหมณ์มีขวานเป็นอาวุธ
7. พระราม
8. พระกฤษณะ
9. พระพุทธเจ้า
10. กัลป์กิ

พระศิวะ

เป็นพระเจ้าสูงสุดของผู้นับถือศาสนาฮินดูไศวนิกาย ชาวไทยส่วนใหญ่เรียกว่า พระอิศวร ที่ประทับคือ เขาไกรลาสซึ่งเป็นยอดหนึ่งในเทือกเขาหิมาลัย มีโคนันทิเป็นพาหนะ อาวุธ คือ ตรีศูล (triŚūla) และธนูปินากะสร้อยพระศอก คือ นาคवासuki เมื่ออยู่ในรูปที่เกี่ยวข้องกับโลกพระองค์เป็นหนึ่งในตรีมูรติ (trimūrti) คือ พรหม วิษณุ และศิวะ มีหน้าที่ทำลายโลกในยุคประลัยผู้ับถือศาสนาฮินดูไศวนิกาย จะบูชาศิวลึงค์ (ศิวลึงค์) ซึ่งโดยปกติจะประดิษฐานอยู่ที่ครรรคฤหะของเทวาลัย ศิวลึงค์จะตั้งอยู่บนฐานซึ่งเรียกว่า “โยนิ”

พระศิวะปรากฏให้เราเห็นด้วยรูป 8 รูป มีชื่อเรียกว่า อัชฎามูรติคือ

1. สิ่งที่พระพรหมาสร้างสิ่งแรก คือ น้ำ
2. สิ่งที่น่าเครื่องสังเวยไปให้เทพต่างๆ คือ ไฟ
3. ผู้เป็นเจ้าของภาพในการประกอบบัยชณะ (พิธีบูชาเทพด้วยเครื่องสังเวย)
- 4-5. ผู้กำหนดกลางวันและกลางคืน ได้แก่ พระจันทร์และพระอาทิตย์
6. วิษัยสำหรับการไต่ยิน ได้แก่ อากาศ (Space)
7. ตัวเชื้อสำหรับทุกสิ่ง ได้แก่ ดิน
8. ลม

ความเชื่อ

เมื่อมองให้ลึกในระดับปรัชญา ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่เชื่อในพระเจ้า พระเจ้ามีชื่อเป็นภาษาสันสกฤตว่า พรหม (อ่านว่า บร่า-หุมะ)เมื่อพูดอย่างกว้างๆ พรหมมี 2 ลักษณะ คือ นิรคุณพรหม คือ พรหมที่ไม่อาจจะใช้คำพูดอธิบายได้ และสคุณพรหม คือ พรหมที่สามารถใช้คำพูดอธิบายได้

ความคิดเรื่องพรหมที่เป็นพระเจ้าสูงสุดมีมาแล้วตั้งแต่ยุคพระเวทที่ยึดถือคัมภีร์อุปนิษั ความรู้ที่สำคัญยิ่งที่คัมภีร์อุปนิษัสอนไว้อยู่ตรงที่เราไม่เพียงจะต้องรู้ว่า มีพรหมเท่านั้น เราจะต้องคิดอย่างมีสติที่ไม่ขาดสายถึงพรหมนั้น เพราะว่าพรหมอยู่ในจิตวิญญาณอมตะของมนุษย์ แท้จริงแล้วพรหมก็คือตัวจิตวิญญาณอมตะของมนุษย์ ที่เรียกว่า อาตมัน (อัตตาในภาษาบาลี) คือ ตนอมตะ (Self) เมื่อเรารู้ความจริงข้อนี้อย่างแท้จริง การตายการเกิดก็ไม่มี จิตวิญญาณอมตะของเราจะเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมเราก็อยู่เหนือความสุข ความทุกข์เหนือการเกิดการตาย เมื่อเรานอนหลับจิตวิญญาณอมตะของเราเป็นอิสระ มันจะท่องเที่ยวไปทั่วจักรวาลเหมือนนกหรือเหมือนเทพ เหมือนราชาหรือเหมือนพราหมณ์ เลยความฝันก็คือการหลับสนิท ซึ่งในตอนหลับสนิทจิตวิญญาณอมตะจะรู้สิ่งซึ่งไม่อาจจะใช้คำพูดใดๆ อธิบายได้ และเลยการหลับสนิทไปอีก คือ พรหม เมื่อเราไปถึงจุดที่เป็นพรหมเราก็เป็นอิสระ เนื่องจากพรหมเป็นสิ่งที่ใช้คำพูดอธิบายไม่ได้บรมครูในอุปนิษัจึงใช้จินตนาการแบบต่างๆ อธิบาย เช่นอธิบายว่าจิตวิญญาณอมตะ คือ มนุษย์ขนาดจิ๋วในหัวใจก็ว่า คือ สมหายใจก็ว่า หรือของเหลวชนิดหนึ่งที่น่าอัศจรรย์ในเส้นเลือด แต่บางครั้งตัวจิตวิญญาณอมตะนั้นก็ถูกนึกถึงแบบไม่มีตัวตน แบบวัดไม่ได้ ดังข้อความในฉานโทคยะอุปนิษัต่อไปนี้

“ไปเก็บเอาผลไม้ของต้นไทรมาลี”

“นี่ครับ พ่อ”

“บิมันออกสิ”

“ผมบิมันออกแล้วครับพ่อ”

“เจ้าเห็นอะไร”

“เห็นเมล็ดเล็กๆ ครับพ่อ”

“บิเมล็ดเล็กๆ นั้น เมล็ดหนึ่งสิ”

“ผมบิเมล็ดหนึ่งแล้วครับพ่อ”

“ทีนี้เจ้าเห็นอะไร”

“ไม่มีอะไรเลย ครับพ่อ”

พ่อจึงพูดว่า “สิ่งที่เจ้าเห็นว่าไม่มีอะไร นั้นแหละคือแก่นแท้ของเมล็ดนั้น และในแก่นแท้นั้นแหละมีต้น
ไทรใหญ่ จงเชื่อพ่อเถอะลูกในแก่นแท้นั้นคืออาตมอันของทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ นั่นคือสิ่งที่จริงแท้ นั่นคืออาตมอัน
และเจ้าเองก็คืออาตมอันนั้นแหละเสวตเกตุ”

หลักธรรมคำสอน หลักปฏิบัติพื้นฐาน จุดมุ่งหมายของชีวิตตามแนวทางของศาสนาฮินดู มี 4 ประการ คือ

1. อรรถะ หรืออรรถะ การแสวงหาทรัพย์เพื่อการดำรงชีวิตภายใต้กรอบคำสอนทางศาสนา
2. ธรรมะ หรือธรรมะ การดำรงชีวิตภายใต้กรอบคำสอนทางศาสนา
3. กามะ การแสวงหาความสุขทางโลก ภายใต้กรอบคำสอนทางศาสนา
4. โมกษะ ในที่สุดต้องแสวงหาความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

จะเห็นว่าจุดมุ่งหมาย 3 ข้อแรกต้องการให้ศาสนิกดำรงชีวิตทางโลกเต็มศักยภาพของแต่ละบุคคล แต่
ต้องอยู่ภายใต้กรอบคำสอนทางศาสนาของตน แต่เมื่อมีความสุขอย่างมีศีลธรรมในระดับโลกแล้ว ศาสนิก
จะต้องแสวงหาเป้าหมายอันสูงสุดของชีวิต คือ โมกษะ คือ ความพ้นไปจากการตายแล้วเกิดๆ ซึ่งเป็นผลของกรรม
หรือการกระทำทุกอย่างในโลก ต้องคำนึงอยู่เสมอว่าทุกอย่างในโลกเป็นสิ่งที่ไม่คงอยู่ชั่ววันรันดร อยู่ภายใต้กฎ
ธรรมชาติที่ว่า เกิดขึ้นคงอยู่ชั่วระยะหนึ่ง ในที่สุดก็สูญสลายไป สิ่งที่เป็นนิรันดร คือความจริงสูงสุด หรือพระ
เป็นเจ้า ซึ่งเราจะรู้ได้เมื่อเข้าถึงโมกษะ

ข้อควรปฏิบัติของศาสนิกชน

ข้อควรปฏิบัติของศาสนิกฮินดูเรียกรวมๆ ว่า นิยมะ มี 10 ประการคือ

1. หริ ความละอายต่อการทำความชั่ว จำไว้เสมอว่าเคยทำผิดอะไรไว้ ยอมรับว่าสิ่งที่ทำนั้นผิดและ
พยายามแก้ไขสิ่งที่ทำผิดนั้นกล่าวขอโทษจากใจจริงต่อคนที่ตนทำผิดทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจไว้ก่อน
นอนจะต้องลืมนความรู้สึกขัดแย้ง ความรู้สึกโกรธเคืองทุกประการพยายามหาทางแก้ไขสิ่งที่เคยทำผิด และเลิก
นิสัยที่ไม่ดีที่ทำอยู่เป็นประจำทำตัวให้ดีขึ้นด้วยการแก้ไขสิ่งที่เคยทำไม่ถูกต้อง อย่าคุยว่าตัวเองเก่งหลักเสียง
ความหยิ่งและการเสแสร้ง

2. สันโดษะ ความสันโดษ ดำเนินชีวิตด้วยความพึงพอใจดำรงชีวิตที่ราบเรียบ ดำรงชีวิตอย่างมี
ความสุข ยิ้มเสมอ ช่วยเหลือผู้อื่นให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณ ที่ตนมีสุขภาพดี รู้สึกเป็น

หนี้บุญคุณเพื่อน รู้สึกเป็นหนี้บุญคุณทรัพย์สินสมบัติ ไม่รู้สึกขัดข้องใจในสิ่งที่ตนไม่มี คิดว่าตัวเองที่แท้คือ สิ่งเป็นนิรันดร ที่อยู่ภายใน ไม่ใช่ใจไม่ใช่ร่างกาย ไม่ใช่ความรู้สึกที่ชั้นๆ ลงๆ เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

3. ทาน การให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ถือว่าเงิน 1 ใน 10 ส่วนของเงินได้ทั้งหมดเป็นเงินของพระเป็นเจ้า จงบริจาคเงินส่วนนี้ให้แก่วัดอาศรม และองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในการพัฒนาจิตใจ มีคติประจำใจว่า ไปวัดพร้อมด้วยของถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไปพบอาจารย์ (ทางศาสนา) ด้วยของบูชาคุณครูอาจารย์ บริจาคคัมภีร์ทางศาสนา ให้อาหารและให้สิ่งของแก่คนยากไร้ ให้ความรู้และความรู้ของตนโดยไม่หวังค่าสรรเสริญเยินยอ ถือว่าแขกผู้มาเยือนเหมือนดังเทพ

4. อัสติกยะ มีศรัทธาแนบแน่น เชื่อในพระเป็นเจ้าอย่างไม่มี ความเคลือบแคลงสงสัย เชื่อมั่นในอาจารย์ (ทางศาสนา) เชื่อในเส้นทางที่จะดำเนินไปสู่โมกษะหรือความพ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิด เชื่อในคำสอนของอาจารย์ (ทางศาสนา) เชื่อในคัมภีร์ทางศาสนา เชื่อในประเพณีทางศาสนาที่สืบทอดกันต่อๆ มา ปฏิบัติตามวิถีทางแห่งภักดีต่อพระเป็นเจ้าและตามวิถีทางที่จะสร้างประสบการณ์อันจะทำให้มีศรัทธาในระดับที่สูงขึ้นศรัทธาในสิ่งที่วงศ์ตระกูลเคยเคารพนับถือ หลีกเลี่ยงคนที่พยายามให้ตนเลิกนับถือสิ่งที่ตนนับถือโดยใช้หลักเหตุผลและการกล่าวหาว่าสิ่งที่ตนนับถือ นั้นไม่ดี

5. อิศวรปุชณะ ปลุกฝังความภักดีต่อพระเป็นเจ้าด้วยการบูชาและทำสมาธิทุกวัน มีห้องพระไว้ในบ้าน 1 ห้อง ถวายดอกไม้ผลไม้ หรืออาหารแด่พระเป็นเจ้าเป็นประจำทุกวัน ท่องจำบทสวดสำหรับบูชาให้ได้ทำสมาธิหลังจากการบูชา ก่อนออกจากบ้านให้ไปไหว้พระที่ห้องพระก่อนบูชาพระเป็นเจ้าด้วยใจที่เต็มไปด้วยความภักดี เปิดช่องภายในใจของตนให้พระเป็นเจ้า ให้เทพและให้อาจารย์ (ทางศาสนา) ส่งความกรุณาเข้ามาที่ตนและคนที่ตนรักได้

6. สิทธานตศรวณะ ฟังคำสอนจากคัมภีร์ทางศาสนาศึกษาคำสอนและรับฟังจากอาจารย์ (ทางศาสนา) ที่วงศ์ตระกูลของตนเคารพนับถือ เลือกอาจารย์แล้วดำเนินตามเส้นทางที่อาจารย์นั้นสอน อย่าเสียเวลาลองผิดลองถูกในเส้นทางอื่นๆ

7. มติ พัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นโดยฟังอาจารย์ (ทางศาสนา) ให้เป็นผู้นำทาง แสวงหาความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าจนกระทั่งเกิดความสว่างขึ้นในภายใน

8. วรตะ ปฏิบัติพรตทางศาสนาโดยไม่พยายามหลีกเลี่ยงต้องอดอาหารตามวันที่กำหนดไว้ทางศาสนา เดินทางไปไหว้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ปีละครั้ง

9. ขปะ ท่องมนตร์เป็นประจำทุกวัน สวดบทสวดที่อาจารย์ให้ไว้เป็นประจำทุกวัน อาบน้ำก่อนแล้วจึงสงบจิตสงบใจ ทำสมาธิพร้อมกับท่องมนตร์จนใจจดจ่ออยู่ที่มนตร์นั้นซึ่งจะทำให้ใจมีความสะอาดผ่องจางท่องมนตร์และสวดบทสวดตามคำสั่งของอาจารย์โดยเคร่งครัด ดำรงชีวิตโดยปราศจากความโกรธ การท่องมนตร์ของตนทำให้ธรรมชาติภายในใจมีความแข็งแกร่งขึ้น จึงให้การท่องมนตร์นั้นขจัดอารมณ์ที่ชั้นๆ ลงๆ ออกไปจนทำให้ใจหยุดนิ่ง

10. ตปัส บำเพ็ญตบะตามคำแนะนำของอาจารย์ เพื่อขจัดความชั่วหรือกิเลสออกไปจากใจ และเพื่อจุดไฟภายในให้ลุกขึ้น ทำให้ตนภายในเปลี่ยนเป็นตนใหม่ (เข้าถึงโมกษะ)

ข้อห้ามในการปฏิบัติของศาสนิกชน

ข้อห้ามในการปฏิบัติของศาสนิกชนโดยรวมนั้น มีทั้งหมด 10 ข้อ คือ

1. อหิงสา การไม่ทำร้าย คือ การไม่ทำร้ายผู้อื่น ทั้งทางกายทางวาจา และทางใจ ดำเนินชีวิตที่เต็มไปด้วยความกรุณา ให้ความเคารพสิ่งมีชีวิตทุกชนิด โดยนึกว่าสิ่งมีชีวิตนั้นคือ พลังของพระเป็นเจ้าที่ปรากฏให้เห็น จึงควรดำรงชีวิตโดยปราศจากความกลัวและปราศจากความรู้สึกว่าตัวเองไม่ปลอดภัย รู้ตัวอยู่เสมอว่าการทำร้ายผู้อื่นผลจะย้อนกลับมาสู่ตัวเองใช้ชีวิตร่วมกับสิ่งมีชีวิตร่วมโลกอื่นๆ ด้วยวิถีทางแห่งสันติ ไม่ทำตัวให้สิ่งมีชีวิตอื่นกลัว ไม่ทำตัวให้เป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตอื่น รับประทานอาหารที่ไม่มีเนื้อสัตว์
2. สัตยะ ความสัตย์ ยึดมั่นในความสัตย์ งดเว้นการพูดเท็จ ยึดมั่นในคำมั่นสัญญา พูดเฉพาะความจริง และใช้คำที่เป็นความหวังดีต่อผู้อื่น คำที่เป็นประโยชน์มีสาระ รู้ตัวอยู่เสมอว่าการหลอกลวงก่อให้เกิดความห่างเหิน ดังนั้นอย่ามีความลับกับครอบครัวหรือคนที่เรารัก เมื่อทำความผิดพลาดต้องยอมรับว่าผิดพลาด ไม่พูดจาให้ร้ายผู้อื่นลับหลัง ไม่เป็นพยานเท็จ
3. อัสเตยะ ไม่ลักทรัพย์ รักษาคุณธรรมแห่งการไม่ลักทรัพย์ คือ ไม่ลักไม่ยักได้ของที่เขาไม่ได้ให้ มีหนี้สินก็ต้องจ่ายหนี้ ต้องควบคุมความอยากได้ ดำรงชีวิตตามรายได้ที่ตนมี ไม่ใช่จ่ายเงินที่กู้ยืมมาเพื่อประโยชน์อื่นนอกเหนือจุดประสงค์ของการกู้ยืม ไม่ติดการพนัน ไม่ฉ้อโกง ไม่ใช่ชื่อผู้อื่น คำพูดผู้อื่น ทรัพยากรหรือสิทธิของผู้อื่น โดยไม่ได้ขออนุญาตหรือโดยไม่ประกาศให้ทราบเป็นลายลักษณ์อักษรสัตยะ
4. พรหมจรรย์ หรือพรหมจรรย์ ประพฤติตัวเช่นพรหม คือควบคุมกามารมณ์ เมื่อยังไม่แต่งงานจะต้องงดเว้นการมีเพศสัมพันธ์เมื่อแต่งงานแล้วต้องมีความซื่อสัตย์ต่อสามีและภรรยา ก่อนการแต่งงานจะต้องใช้พลังทั้งหมดเพื่อการศึกษา เมื่อแต่งงานแล้วต้องสร้างความสำเร็จให้แก่ชีวิตการแต่งงาน อย่าใช้พลังทางเพศไปในทางสำส่อนทางเพศ ทั้งทางความคิด ทางวาจา และทางกาย ควบคุมใจเกี่ยวกับเพศตรงข้าม คบคนที่มีจิตใจสูง แต่งตัวและใช้คำพูดสุภาพ หลีกเลี้ยงสื่อลามกต่างๆ
5. กษมา ความอดทน อดกลั้นอดทนต่อสถานการณ์ที่ไม่อำนวยและอดกลั้นต่อบุคคลที่สร้างความไม่พึงพอใจให้แก่ตนพยายามทำตัวให้เข้าได้กับทุกสถานการณ์ใครจะทำอะไรก็ปล่อยให้เขาทำไปตามสภาพทางจิตใจของเขา อย่าเอามาเป็นอารมณ์ในพรหมจรรย์การสนทนาอย่าโต้เถียงด้วยอารมณ์อย่าพยายามแสดงว่าความคิดของตนเหนือกว่าความคิดของผู้อื่น อย่าริบร้อนโดยขาดสติมีความอดทนและอดกลั้นต่อเด็กและต่อผู้สูงอายุ ลดความเครียดของตน ระวังสติอารมณ์ให้คงที่เมื่อพบสิ่งร้ายๆ หรือสิ่งดีๆ ในชีวิต
6. ธฤติ ความมีจิตใจแน่วแน่มั่นคง พยายามเอาชนะความท้อแท้มีความกล้า ไม่โลเล ไม่มีใจที่เปลี่ยนแปลงไปเปลี่ยนมา ไม่นั่นอน มีความมุ่งมั่นไปสู่เป้าหมาย โดยใจอยู่ที่พระเป็นเจ้า ด้วยความไม่ท้อถอย ด้วยแผนงานและแรงกระตุ้นจากภายใน มีความมั่นคงในการตัดสินใจ หลีกเลี้ยงความเกียจคร้าน ความเฉื่อยชา สร้างพลังใจให้มีความเข้มแข็ง สร้างความกล้าให้เกิดขึ้นในใจ มีความขยัน พยายามเอาชนะอุปสรรค อย่าให้การคัดค้านหรือความกลัวความล้มเหลวนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์
7. ทया ความกรุณา พยายามเอาชนะความมีใจโหดเหี้ยม โหดร้ายความรู้สึกโกรธง่ายเจ้าอารมณ์ต่อสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ให้มองเห็นพระเป็นเจ้าในตัวมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย มีความรู้สึกที่ดีต่อสัตว์ ต่อพืช และต่อดิน

ให้อภัยต่อผู้ที่ขอโทษ มีความเห็นอกเห็นใจเมื่อผู้อื่นที่มีความขัดสนและตกทุกข์ได้ยาก ให้ความเคารพและนับถือคนที่อ่อนแอ ยากจน สูงอายุไม่เข้าข้างคนที่ทำทารุณกรรมต่อคนในครอบครัว

8. อารชวะ ความซื่อตรง ละทิ้งการหลอกลวงและทำสิ่งที่ไม่ชอบ ทำตัวตรงไปตรงมาแม้ในยามยาก ปฏิบัติตามกฎหมายแห่งชาติของตนและของชาติที่ตนอาศัยเสียดาศัย มีความซื่อตรงในการทำธุรกิจทำงานประจำวันด้วยความตรงไปตรงมาไม่คิดอิจฉารชวะหา สินบนและไม่รับสินบนไม่โกง ไม่หลอกลวง หรือใช้วิธีการคดโกงเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ ซื่อตรงต่อผู้อื่น ซื่อตรงต่อตนเอง เมื่อตัวเองทำผิดก็ยอมรับผิดไม่โยนความผิดให้คนอื่น

9. มิทาหาระ ควบคุมการบริโภคอาหาร รับประทานอาหารพอประมาณไม่มากเกินไป ไม่รับประทานอาหารที่มีเนื้อคือ เนื้อสัตว์ ปลา หอย ไข่ ฯลฯ บริโภคเฉพาะอาหารมังสวิรัต ไม่บริโภคอาหารที่ไม่มีประโยชน์ต่อร่างกาย รับประทานอาหารเป็นเวลา รับประทานอาหารเมื่อรู้สึกหิวไม่รับประทานอาหารเพราะความอยากรับประทานอาหารชนิดต่างๆ แต่มีประโยชน์ไม่รับประทานอาหารที่ฟุ่มเฟือยแต่มีประโยชน์น้อย

10. เศาจะ ความสะอาดบริสุทธิ์รักษาความบริสุทธิ์ทั้งทางกายและภายในใจรักษากายให้มีความสะอาด มีพละทานมัยที่ดีรักษาบ้านและที่ทำงานให้สะอาด ประพฤติตนตามหลักศีลธรรม คบคนดี ไม่สูงส่งกับคนที่ประพฤติกรรมชอบทางเพศ เช่น ผู้ประพฤติผิดทางเพศกับหญิงหรือชายที่ไม่ใช่สามีหรือภรรยาตน ไม่คบกับโจร หรือคนที่มีอาชีพไม่สุจริต หลีกเลี้ยงสี่อลามก และหลีกเลี้ยงการใช้กำลังทำร้ายผู้อื่น ไม่ใช้คำพูดที่ระคายหูผู้อื่น คำพูดที่แสดงความโกรธหรือคำหยาบคาย ทำสมาธิให้ใจสงบทุกวัน

ขนบธรรมเนียมบางอย่างของชาวฮินดู

นมัสการ

นมัสการเป็นประเพณีของการทักทายแบบฮินดู เมื่อพบปะกันเป็นการสะท้อนให้เห็นความเชื่อที่อยู่ลึกๆ ในใจของชาวฮินดู ในทัศนะของผู้นับถือศาสนาฮินดู พรหม (พระเป็นเจ้า) ซึ่งแม้มีเพียงหนึ่งเดียวแต่ก็อยู่ในใจของสิ่งมีชีวิตทุกอย่างเป็นอาตมัน คือตน (Self) ที่ไม่มีวันตายของสิ่งมีชีวิตนั้นๆ การที่เราประนมมือไหว้ผู้หนึ่งผู้ใด เป็นการแสดงสัญลักษณ์ว่าอาตมันได้พบตนเองในสิ่งมีชีวิตอื่น การประนมมือไหว้เป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกที่ตัวเราเองไม่ได้สูงส่งไปกว่าผู้หนึ่งผู้ใด ดังนั้นเมื่อผู้ที่นับถือศาสนาฮินดูประนมมือไหว้ผู้หนึ่งผู้ใดพร้อมกับกล่าวคำว่า “นมัสการ” นั้นแสดงว่าเรามีความรู้สึกที่ตัวเราเองไม่ได้สูงส่งไปกว่าผู้ที่เขาไหว้ แต่ที่จริงแล้วเขาต้องการจะกล่าวว่า “ข้าพเจ้าขออนอบน้อมต่อพระเป็นเจ้าในตัวท่านข้าพเจ้ารักท่านและเคารพท่าน เนื่องจากว่าไม่มีใครเหมือนท่านอีกแล้ว”

3. ผู้สืบทอดศาสนา

เนื่องจากศาสนาฮินดูมีพัฒนาการมายาวนาน ผู้สืบทอดศาสนาฮินดูจึงมีมากมายตามยุคตามสมัย จะกล่าวถึงเฉพาะอาจารย์ที่สำคัญในยุคที่ไม่ห่างไกลนัก

คังกรจารย์ ในพุทธศตวรรษที่ 14 (คริสต์ศตวรรษ 8) มีบุคคลสำคัญคนหนึ่งถือกำเนิดขึ้นในแคว้นเกรละ คือ คังกระ ท่านอยู่ในวรรณะพราหมณ์ ได้ออกบวชเป็นสันनยาสีตั้งแต่วัยเยาว์ ได้ศึกษาคัมภีร์อุปนิษต์และคัมภีร์ทางศาสนาอื่นๆ ด้วยความสนใจเป็นพิเศษ ท่านได้เริ่มตั้งคำถามเช่น อะไรคือโลก อะไรคือ

พระเป็นเจ้า ใครคือตัวเรา ท่านเป็นผู้นำศาสนาฮินดูในกายไศวะ ที่นับถือพระศิวะว่าเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด ได้เดินทางไปในที่ต่างๆ ในประเทศอินเดียตั้งแต่ใต้จรดเหนือและตะวันตกจรดตะวันออก สั่งสอนความคิดทางปรัชญาของตน ที่มีชื่อว่า ศุทธาททไวยะที่สอนว่า ความจริงสูงสุดแท้ๆ ว่ามีเพียงหนึ่งเดียวคือ พรหม ได้โต้แย้งกับผู้ที่ไม่เห็นด้วย มีชัยชนะเรื่อยไป ผู้พ่ายแพ้ต้องยอมตัวเป็นศิษย์ตามธรรมเนียมในอินเดียที่ปฏิบัติกันมาทุกยุคทุกสมัย คังกรารจารย์ได้แต่งหนังสือทางปรัชญาหลายเล่มและได้ประพันธ์บทกวีทางศาสนามากมาย คำสอนของคังกรารจารย์ทำให้ศาสนาฮินดูมีความสำคัญขึ้นมาในอินเดียอีกครั้งหนึ่งคังกรารจารย์ได้ก่อตั้งมัฐ (วัด) ขึ้น 4 แห่ง ใน 4 ทิศ ของประเทศอินเดียคือ พัทรีนาถในทิศเหนือ ปุรีในทิศตะวันออก ทวารกาในทิศตะวันตก และศลงครีในทิศใต้ ที่มีรัฐเหล่านั้นมีนักบวชในศาสนาฮินดูที่สืบทอดหลักคำสอนของท่านพำนักอยู่ ผู้แสวงบุญจำนวนมากได้ไปยังมัฐเหล่านั้นทำให้มัฐเหล่านั้นกลายเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาศาสนาฮินดูในเวลาไม่นาน คำสอนของคังกรารจารย์ได้แผ่ไปทั่วอินเดียแต่เชื่อว่านักคิดจะยอมรับทัศนะของท่านคังกรารจารย์ไปเสียทุกคน มีอาจารย์อีกหลายท่านในเวลาต่อมาที่มีความเห็นแตกต่างไปจากท่านรามานูชาจารย์

ในพุทธศตวรรษที่ 16 (คริสต์ศตวรรษที่ 11) รามานูชะเกิดในตระกูลพราหมณ์และสอนลัทธิภักติ คือความรักภักติ อย่างยอมมอบกายถวายตนต่อพระเจ้า พระเจ้าก็จะโปรดปรานทำให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดและทำลายบาปทุกอย่างของผู้ที่ภักติต่อพระองค์ ซึ่งง่ายกว่าการเข้าถึงพระเจ้าโดยใช้ความรู้จริงที่คังกรารจารย์สอน พระเป็นเจ้าสูงสุดของรามานูชาจารย์ คือ พระวิษณุ เมื่อพระวิษณุ โปรด พระองค์ก็จะช่วยผู้ภักติต่อพระองค์ให้พ้นจากบาปและพาผู้ภักตินั้นๆ ไปอยู่ใกล้พระองค์คำสอนของรามานูชาจารย์ก็คล้ายๆ กับคำสอนของนักสอนศาสนาขวามิฟที่เรียกว่า อาพวาร์ แต่ท่านยังคงให้ยึดถือระบวรณะอย่างเคร่งครัดรามานูชะเป็นอาจารย์ของศาสนาฮินดูในกายไวยะณะทั้งคังกรารจารย์และรามานูชาจารย์เป็นชาวอินเดียได้ แต่ได้เผยแพร่ความเชื่อของตนไปทั่วอินเดียคังกรารจารย์เป็นอาจารย์ของศาสนาฮินดูในกายไศวะ เชื่อและสอนปรัชญาที่ชื่อว่า ศุทธาททไวยะ ที่เชื่อใน นิรคุณพรหม ส่วนรามานูชาจารย์เป็นอาจารย์ของศาสนาฮินดูในกายไวยะณะ สอนปรัชญาที่ชื่อว่า วิศิษฐาททไวยะที่เชื่อในสคณพรหม

พราหมณ์ กลุ่มคนที่ทำหน้าที่สืบทอดศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอย่างต่อเนื่อง ในสมัยโบราณคือผู้ที่เกิดในวรรณะพราหมณ์ ซึ่งมีหน้าที่เพียงอย่างเดียว คือ เป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนาพร้อมกับเป็นครูสอนวิชาการต่างๆ ชาวอารยะที่อพยพเข้ามายังประเทศอินเดียเมื่อราว 3,500 ปีมาแล้ว ได้แบ่งคนออกเป็น 4 กลุ่ม เรียกว่า วรรณะ ได้แก่ พราหมณ์ กษัตริย์แพศย์ และศูทร แต่ละวรรณะมีอาชีพแยกกันโดยเด็ดขาด คือ พราหมณ์มีหน้าที่ในการประกอบพิธีทางศาสนาและเป็นครูสอน กษัตริย์มีหน้าที่ในการปกครองและปกป้องคุ้มครองคนทุกวรรณะ แพศย์มีหน้าที่ในการทำการค้าขาย เลี้ยงสัตว์ และการเกษตรเพื่อเลี้ยงดูวรรณะอื่นๆ วรรณศูทรมีหน้าที่ทำงานโดยใช้แรงงานและรับใช้คนวรรณะทั้งสามข้างต้น คนในสามวรรณะแรกจะต้องศึกษาวิชาการต่างๆ ในสำนักของอาจารย์ที่มีชื่อเสียงจนถึงอายุ 25 ปี ในสาขาวิชาที่ตนเองต้องประกอบอาชีพ จากนั้นจะแต่งงานมีครอบครัวกับคนที่เกิดในวรรณะเดียวกับตน เมื่ออายุได้ 50 ปีก็จะไปใช้ชีวิตอยู่ในป่าจนถึงอายุ 75 ปี หลังจากอายุ 75 ปี จะต้องเป็นนักบวชเร่ร่อนไปเรื่อยๆ ไม่มีบ้านเรือน นี่คือนิยามคติที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาเรียกว่า อาศรม 4 ประการ

คนที่เราจะเรียกว่าเป็นผู้นับถือศาสนาฮินดูอย่างแท้จริง หมายความว่าอย่างไร และจะต้องปฏิบัติกิจประจำวันอย่างไร คนที่นับถือศาสนาฮินดูที่แท้จริงจะต้องทำหน้าที่และมีความรับผิดชอบตามขั้นตอนของชีวิตที่เรียกว่า อาศรม ที่คัมภีร์ทางศาสนาฮินดูกำหนดไว้ นอกจากหน้าที่และความรับผิดชอบตามอาชีพปกติธรรมดาของตนแล้ว คนที่นับถือศาสนาฮินดูจะต้องทำหน้าที่ 7 ข้อ ต่อไปนี้

1. **บูชาเทพประจำครอบครัว (อิชฎเทวดา)** โดยใช้บทสวดบูชาที่ใช้ประจำทุกวัน ทำสมาธิ ไปไหว้พระที่เทวาลัย เดินทางไปแสวงบุญยังสถานที่ศักดิ์สิทธิ์การกระทำอย่างนี้มีมีความสำคัญเพราะจะช่วยให้ศาสนิกมีใจจดจ่ออยู่กับพระเจ้าตลอดเวลาไม่ว่าจะทำกิจกรรมใดๆ

2. **ศึกษาคัมภีร์ทางศาสนา** แล้วดำเนินชีวิตส่วนตัวและชีวิตที่เกี่ยวกับสังคมภายนอกให้เป็นไปตามคำสอนของคัมภีร์ทางศาสนา จงจำให้ได้เสมอว่ามนุษย์มีจุดมุ่งหมายของชีวิต 4 ประการ มีหน้าที่จะต้องชำระ 3 ประการ และมีช่วงชีวิตซึ่งเรียกว่า อาศรม 4 ช่วง ต้องใช้หลักศีลธรรมทางศาสนากำกับ การดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมาย ของชีวิต 4 ประการนั้น คือธรรมะ อรรถะ กามะ และโมกษะ

3. **เชื่อในคำสอนของศาสนาฮินดูที่สืบทอดกันต่อๆ มา**

4. **เชื่อว่าเทพจำนวนหลายองค์ทั้งที่เป็นบุรุษและสตรีที่แท้ก็คือรูปหลายรูปของพระเป็นเจ้าสูงสุดองค์เดียว และเชื่อว่าแนวทางปฏิบัติทางศาสนาที่แตกต่างกันก็จริงแต่ก็มุ่งไปยังจุดหมายเดียวกัน คือพระเป็นเจ้าสูงสุดองค์เดียว เหมือนกับเส้นรัศมีของวงกลม ที่ทุกเส้นมุ่งไปที่จุดศูนย์กลางจุดเดียว**

5. **ให้ความเคารพนับถือมุนี ผู้บรรลุนิพพาน นักพรต ทั้งที่เป็นบุรุษและสตรี ให้ความเคารพนับถือครูพ่อแม่ และคนสูงอายุ**

6. **ให้ความช่วยเหลือคนที่ขาดแคลนสิ่งของจำเป็นในชีวิตคนพิการที่ช่วยตัวเองไม่ได้ คนป่วย คนยากจน คนที่ด้อยโอกาส**

7. **ต้อนรับแขกด้วยความรัก ความนับถือ และพร้อมที่จะบริการให้ความสะดวก**

ผู้ นับถือศาสนาฮินดูที่เคร่งจะต้องทำกิจทางศาสนาประจำวันซึ่งเรียกว่า ปัญจมหายัญญะ คือการบูชาที่ยิ่งใหญ่ 5 ประการ ได้แก่

1. **พรหมยัญญะ** จะต้องท่องคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์ทางศาสนาอื่นๆ ทุกวัน การปฏิบัติเช่นนี้จะช่วยให้ไม่ลืมสิ่งที่เราเรียนมาช่วงเป็นพรหมจาริน (ช่วงที่เป็นนักเรียน) เป็นการรักษาความรู้เก่าและเพิ่มความรู้ใหม่

2. **ปิตถยัญญะ** นึกถึงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วทุกวัน ข้อนี้ก็เพื่อให้คนเราแต่ละคนรู้ว่า ตนเองมีหน้าที่รักษา ทำนุบำรุง และสืบต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้

3. **เทวยัญญะ** ระลึกถึงพระเป็นเจ้าโดยการสวดมนต์ทุกวันและทำสมาธิ

4. **ภृतยัญญะ** ให้อาหารแก่คนที่หิวโหย ข้อนี้มุ่งที่จะให้ทุกคนพัฒนาความมีน้ำใจในการที่จะแบ่งปันผู้อื่น ธรรมข้อนี้เป็นธรรมที่สูงที่สุดสำหรับทุกอาศรม หรือขั้นตอนของการดำเนินชีวิต ภृतยัญญะ รวมการเอาใจใส่ดูแลสัตว์และพืชได้ด้วย ถ้าปฏิบัติข้อนี้ได้ทุกวัน ก็จะเป็นการรักษาสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

5. **นรยัญญะ** ให้ความรัก ความเคารพ นับถือแขกผู้มาเยือนข้อนี้ถือว่าเป็นหลักปฏิบัติที่ผู้ นับถือศาสนาฮินดูและเป็นเจ้าของบ้านจะต้องทำคือจะต้องให้การต้อนรับแขกผู้มาเยือนอย่างดีที่สุด ถือว่าแขกผู้มาเยือนเปรียบเหมือนเทพ

4. ศาสนสถานและศาสนวัตถุ

ศาสนสถาน เทวสถานหรือเทวาลัยในศาสนาฮินดู เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพและเป็นที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาประจำวันและในโอกาสสำคัญ ผู้ประกอบพิธีส่วนใหญ่เป็นพราหมณ์ บทสวดในการบูชารูปเคารพใช้ภาษาสันสกฤต

ศาสนวัตถุ ในศาสนาฮินดูส่วนใหญ่เป็นรูปเคารพ ได้แก่ เทพที่มีเป็นจำนวนมากแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งเน้นการนับถือเทพที่แตกต่างกัน และสัญลักษณ์แทนเทพ เนื่องจากศาสนาฮินดูในปัจจุบันมีนิกายหลักอยู่ 2 นิกาย คือ ไศวนิกาย นับถือพระศิวะว่าเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุด และไวษณวนิกาย นับถือพระวิษณุว่าเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุดในไศวนิกาย นอกจากรูปเคารพแทนพระศิวะในปางต่างๆ แล้ว สัญลักษณ์แทนเทพที่สำคัญที่สุด คือ ศิวลึงค์ หรือศิวลึงค์ ซึ่งเป็นวัตถุทรงกลมอาจจะทำด้วยหิน ทำด้วยโลหะ ทำด้วยหินมีค่า ทำด้วยไม้ ทำด้วยดิน ตั้งอยู่บนฐานที่เรียกว่า โยนิ ศิวลึงค์เป็นวัตถุสัญลักษณ์ที่ชาวฮินดูไศวนิกายถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สุด จะประดิษฐานไว้ในเทวาลัย ตรงส่วนที่เรียกว่า ครรภคฤหะอันเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพหรือสัญลักษณ์ทางศาสนาที่สำคัญที่สุด

5. ศาสนพิธี

ในสมัยพระเวทพิธีกรรมที่ทำเป็นพื้น คือ เช่นสรวงสังเวद्यต่อเทพเจ้าโดยผ่านไฟพิธี พิธีนี้เรียกว่า ยัชณะ เจ้าภาพ คือ ยชมาน จะทำพิธีโดยผ่านพราหมณ์ผู้ประกอบพิธี ที่มีชื่อว่า ฤตวิษ ซึ่งประกอบด้วย โหดฤ สวดฤคเวท อุทคาคฤ สวดสามเวท และอธีรเวท สวดยชุรเวท แต่เมื่อมาถึงยุคศาสนาฮินดู พิธีกรรมเปลี่ยนเป็นพิธีบูชารูปเคารพ (อรจา) ที่ผ่านพิธีเทวภิเษกเพื่อให้เทพเข้าไปสิงสถิตภายในรูปเคารพแล้ว ผู้เคารพบูชาจะขอให้เทพประทานพรให้แก่ตนโดยไม่มีการสวดอ้อนวอนมากนัก เพียงแต่ถวายเครื่องบูชาและแสดงความเคารพ ผู้บูชาจะถวายน้ำล้างพระบาทถวายหมากพลูเหมือนกับเจ้าบ้านทำพิธีต้อนรับแขก ในตอนเช้าจะมีพิธีปลุกเทพด้วยเสียงดนตรี ด้วยการสั่นกระดิ่ง การเป่าสังข์ จากนั้นสรงน้ำให้เทวรูปด้วยเครื่องสรงที่ถือว่าดีที่สุด แล้วก็เช็ดเทวรูปให้แห้ง แล้วแต่งตัวให้เทวรูปด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์และเครื่องประดับที่มีค่า จากนั้นทำการบูชาด้วยดอกไม้พวงมาลัย ของหอม และเวียนประทักษิณเป็นวงกลมหน้ารูปเคารพ จากนั้นถวายอาหารซึ่งปกติจะเป็นข้าวและผลไม้ เทพจะเสวยส่วนที่ละเอียดมองไม่เห็น ส่วนที่เหลือจะกลับไปเป็นของผู้ถวายหรือถูกนำไปให้คนยากจนในบางเทวาลัยเทพจะถูกแห่ไปบรรทมกับพระชายาซึ่งอาจจะมียงค์เดียวหรือหลายองค์ ในเทวาลัยที่ใหญ่ เทพจะมีผู้พัดวีให้ และมีการเดินรำถวายเหมือนกับเทพนั้นเป็นกษัตริย์ ในเทศกาลเทวรูปจะถูกแห่ไปในราชรถที่มีคนลากไปรอบๆ เมือง เทพองค์รองๆ นักราชรถคันหลังตามไปพร้อมกับคนถือแส้จามรี ถือฉัตร ถือพัด มีนักฟ้อนรำและนักดนตรีตามขบวน

6. วันสำคัญทางศาสนา

วันสำคัญทางศาสนาของฮินดูมีมากมายส่วนใหญ่จะถือตามวันทางจันทรคติแบบเดียวกับพระพุทธศาสนา ในที่นี้กล่าวเฉพาะที่สำคัญเริ่มจากต้นปีแบบจันทรคติ คือ หลังวันสงกรานต์แล้ว นวราตรี ช่วงที่ 1 ระหว่างวันขึ้น 1 ค่ำ ถึงวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 5 เป็นวันบูชาพระทุรคาหรือพระอุมา ชายาของพระศิวะเป็นเวลา 9 คืน พระทุรคา มีทั้งหมด 9 ปาง หรือ 9 รูป ได้แก่

1. ไศลปตรี

2. พรหมจารีณี
3. จันทรฉัตรภา
4. กุชมาณฑา
5. สกัณฑมาตา
6. กาศยาณี
7. กาลราตรี
8. มหาเคารี

9. สิทธิทาตรีรักษาพันธัน (รักษาพันธนะ)

วันรักษาพันธัน ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนศรಾವณะ (เดือน 9 อยู่ระหว่างเดือนกรกฎาคมกับเดือนสิงหาคม) เป็นประเพณีที่สร้างความตื่นตัวให้เกิดขึ้นระหว่างที่สาวน่องสาวและพี่ชายน้องชาย ในโอกาสที่พี่สาวหรือน้องสาวจะใช้ด้ายที่ตกแต่งอย่างงดงามผูกแขนให้พี่ชายหรือน้องชายเป็นสัญลักษณ์ว่า พี่ชายหรือน้องชายนั้นจะต้องปกป้องคุ้มครองพี่สาวและน้องสาวตลอดไป แม้ว่าพี่ชายน้องชายจะอยู่ห่างไกลพี่สาวและน้องสาวก็จะพยายามส่งด้ายสำหรับผูกข้อมือนี้อันไปให้จนได้

ศรีภุชชขันมาษฐมี เป็นวันประสูติของพระภุชช อวตารปางที่ 8 ของพระวิษณุ ตรงกับวันแรม 8 ค่ำ เดือน 9 ชาวฮินดูที่เคร่งศาสนาจะอดอาหารตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงคืน เพื่อเป็นการบูชาพระภุชช เนื่องจากพระองค์ประสูติในเรือนจำเวลาเที่ยงคืน หลังจากบูชาพระภุชชแล้วจึงจะรับประทานอาหาร

นวรราตรี ช่วงที่ 2 เป็นวันบูชาพระทศคา 9 วัน รอบที่ 2 ตรงกับวันขึ้น 1 ค่ำ ถึงวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 11

ทีปาวลี (ทิวแถวของประทีป) หรือทิวาลี ตรงกับวันแรม 15 ค่ำเดือน 11 เป็นวันที่พระรามเสด็จกลับเมืองโยธยา หลังจากที่ได้สังหารราavana หรือทศกัณฐ์แล้ว ในวันนี้ประชาชนจะจุดประทีปสว่างไสวทั่วบ้านทั่วเมืองมีการจุดประทัด จุดพลุกันอย่างสนุกสนาน ตรงกับพระราชพิธีจองเปรียงของไทย ตามที่กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ในตอนเย็นจะมีการบูชาเทพ ๕ องค์ คือ พระลักษมี (เทพีแห่งโชคลาภ) พระคเณศ (เทพผู้จัดอุปสรรคทำให้การงานทุกอย่างสำเร็จ) พระกุเวร (เทพแห่งทรัพย์) พระสรีสวดี (เทพีแห่งศิลปะวิทยาการต่างๆ) และพระอินทร์ (เทพแห่งฝน) ในวันนี้จะให้ความสำคัญเป็นพิเศษแก่พระลักษมี ซึ่งเป็นเทพีผู้ประทานโชคลาภและความร่ำรวย ประชาชนจะตามประทีปทั้งคืนเพื่อต้อนรับพระองค์

ศิวราตรี ตรงกับวันแรม 14 ค่ำ เดือน 3 ศิวราตรี คือกลางคืนแห่งพระศิวะ เป็นวันที่พระศิวะอภิเษกสมรสกับนางปารวตี ธิดาของหิมวัตหรือภูเขาหิมาลัย ปารวตี แปลว่า ธิดาของ ปรวต คือ บรรพต ซึ่งแปลว่าภูเขา มีหลายรูป คือ อูมา ทศคา กาลี ฯลฯ การบูชาในวันนี้จะทำตลอด 24 ชั่วโมง เชื่อกันว่า ผู้บูชาพระศิวะในวันนี้ จะได้คุ้มครองที่ดีและมีความสุขความเจริญในชีวิต

โหล หรือโหลี ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 4 (ระหว่างเดือนมีนาคมกับเดือนเมษายน) เป็นเทศกาลที่เฉลิมฉลองกันอย่างสนุกสนานทั่วอินเดีย คล้ายกับเทศกาลสงกรานต์ในประเทศไทย ที่แตกต่างกันตรงที่ในเทศกาลสงกรานต์ประชาชนจะใช้น้ำรดหรือสาดใส่กัน แต่ในเทศกาลโหลีประชาชนจะใช้สีฝุ่นหรือสีผสมน้ำสาด

เข้าใส่กัน เทศกาลนี้มีความสำคัญทางศาสนาฮินดูตรงที่เกี่ยวข้องกับวิษณุวตารปางนรสิงหาวตาร คือ ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4 เป็นวันที่นางโกลิกา ภคินี (น้องสาว) ของหิรัณยกคิปุสูรผู้ถูกพระวิษณุปางนรสิงหาวตารสังหาร ถูกไฟเผาตาย นางโกลิกาผู้ซึ่งปกติเป็นผู้มีอำนาจที่ไฟไม่อาจจะเผาได้ รับอาสาหิรัณยกคิปุสูรโอรสของหิรัณยกคิปุ พระนามว่า ประหลาพ เข้าไปในกองไฟเพื่อต้องการที่จะเผาทั้งเป็นแต่เนื่องจากประหลาพเป็นผู้ภักดีต่อพระวิษณุจึงไม่เป็นอันตราย ตรงกันข้ามนางโกลิกากลับถูกไฟเผาตาย ดังนั้นวันรุ่งขึ้นประชาชนจึงเฉลิมฉลองกันอย่างสนุกสนาน

การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขภายใต้ความแตกต่างของศาสนาที่นับถือศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นให้เราเห็นความมีหนึ่งเดียวในความแตกต่าง หรือความเป็นหนึ่งเดียวในความหลากหลาย เช่น คำสอนที่ว่าเทพจำนวนมากมายับไม่ถ้วนนั้นแท้จริงเป็นเพียงรูปต่างๆ ของพระเป็นเจ้าที่มีเพียงหนึ่งเดียว ดังนั้นใครจะเคารพบูชาเทพองค์หนึ่งองค์ใดก็เท่ากับเคารพบูชาพระเป็นเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียวนั่นเอง ดังนั้นใครชอบใจเทพองค์ใดก็บูชาเทพองค์นั้น และคำสอนอีกมุมหนึ่งของศาสนาฮินดูที่ว่า พระเป็นเจ้าอยู่ในมนุษย์ทุกคน รวมทั้งสัตว์ในรูปของอาดมันหรือจิตวิญญาณอมตะตามคำสอนนี้แสดงว่าในความแตกต่างหลากหลายที่เราพบในมนุษย์และสัตว์มีสิ่งที่เป็นแก่นแท้คืออาดมันเหมือนกันหมด ดังนั้นเมื่อเรา รู้ซึ้ง รู้จริงถึงสาระของคำสอนนี้ ความเกลียดชังกันอย่างไม่มีความเหตุผลเพียงเพราะเห็นความแตกต่างและความหลากหลายที่ปรากฏภายนอกก็คงไม่มี เพราะเรารู้ว่าตัวตนแท้ๆ มีอยู่ในตัวเรา และตัวตนแท้ๆ อันเดียวกันนั้นก็มิอยู่ในมนุษย์และสัตว์อื่นเช่นกัน เมื่อคิดได้อย่างนั้นสามารถทำให้ความคิดนั้นตกผลึกจนไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ความคิดที่จะทำร้ายผู้อื่นและสัตว์อื่นย่อมไม่เกิดขึ้นไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดๆ นั่นแหละคือความหมายของอหิงสาที่แท้จริง เมื่อไม่มีหิงสา ความสุขสันติในหมู่มนุษย์ย่อมเกิดขึ้นอย่างไม่ต้องสงสัย สิ่งที่น่าประทับใจอีกอย่างหนึ่งในศาสนาฮินดูก็คือการมุ่งเน้นให้ทุกคนมีความปลอดภัย มีศานติ คือความสงบทางกาย วาจา และใจ และมีความสุขไม่มีความเจ็บป่วย ให้พบแต่สิ่งที่ดีงาม มีความอุดมสมบูรณ์ทางวัตถุ และมีสิ่งที่เป็นมงคล และมีความสงบอยู่รอบด้าน ที่สะท้อนให้เห็นในบทสวดที่มีชื่อว่า ศานติปาฐ ต่อไปนี้ (บาหลี อาร์ชีเจ.ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, กรุงเทพฯ: 76)

“โอมสรเวชำ สวสตี ภาตุ (สะ รเว ฉาม ส วัส ตี บะห์ วะ ตู)ขอให้ทุกคนจงมีความปลอดภัย

สรเวชำ ศานติรุ ภาตุ (สะ รเว ฉาม ซาน ตีรุ บะห์ วะ ตู)ขอให้ทุกคนจงมีความสงบศานติ

สรเวชำ ปุรัม ภาตุ (สะ รเว ฉาม ปุ ร นัม บะห์ วะ ตู)ขอให้ทุกคนมีความอุดมสมบูรณ์ด้านวัตถุ

สรเวชำ มงคล ภาตุ (สะ รเว ฉาม มัง กะ ลัม บะห์ วะ ตู)ขอให้ทุกคนมีสิ่งที่เป็นมงคล สิ่งที่ดีงาม

สรเว ภาวนตุ สุขินะ (สะ รเว บะห์ วัน ตุสุ ชี นะ หะ)ขอให้ทุกคนมีความสุข

สรเว สนตุ นีรามยะ (สะ รเว สัน ตุ นี รา มะ ยะ หะ)ขอให้ทุกคนอย่ามีความเจ็บป่วย

สรเว ภทราณี ปศยนตุ (สระ รเว บัด รา นิ ปัส ยัน ตุ)ขอให้ทุกคนพบแต่สิ่งที่ดีงาม พบโชคลาภ

มา กศจิต ทุชฌภาค ภเวต (มา กัส จิต ทุค ฆะ บาค ะหฺ เวต)ขออย่าให้ผู้หนึ่งผู้ใดมีความทุกข์เลย

โอม ศานติะ ศานติะ ศานติะ (โอม ฉาน ตีหิ ฉาน ตีหิ ฉาน ตีหิ)สงบ สงบ สงบาสนาพราหมณ์-ฮินดู”

บทที่ 3

ศาสนสถานกับการท่องเที่ยวในจังหวัดสงขลา

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะและโครงสร้างทางสังคมของเมืองสงขลาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นสังคมที่มีความหลากหลายของกลุ่มคนซึ่งมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน กลุ่มคนหรือกลุ่มวัฒนธรรมเหล่านี้ประกอบด้วย กลุ่มวัฒนธรรมจีน กลุ่มวัฒนธรรมมุสลิม และกลุ่มวัฒนธรรมพุทธ ในการออกชื่อเรียกขานกลุ่มคนเหล่านี้แม้แต่หลักฐานที่เป็นเอกสารทางราชการไม่ว่าจะเป็นสารตรา หนังสือราชการ และพงศาวดารเมืองสงขลาเองก็ตาม มีการกล่าวถึงราษฎรในเมืองสงขลา ทั้งสามกลุ่มวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้นว่า พวกจีน พวกไทย และพวกแขก เช่นในข้อความจากพงศาวดารเมืองสงขลาฉบับเจ้าพระยาวิเชียรคีรีศรีสมุทร (บุญสังข์) ความว่า

“...พระสงขลา กราบพูลลามาเมืองสงขลาขึ้นอยู่บ้านแหลมสน พระสงขลานอกราชการขึ้นอยู่บ้านหัวเขา พวกจีนไทยแขกเมืองสงขลาเข้าหาพระสงขลาทั้งสิ้น...” (กรมศิลปากร, 2538: 265)

และจากศิลาจารึกบริเวณคลองสำโรง ซึ่งจารึกขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการกล่าวถึงคนทั้งสามกลุ่มไว้ว่า

“...จึงชักชวนวงศาคนญาติข้าราชการ บ้านชาวไทย จีน แขก ที่มีศรัทธา ได้มอบนาบริจาคธนทรัพย์ไว้สำหรับจะใช้จ่าย ประมวลได้ประมาณสองพันสามร้อยสิบสองเหรียญ 3 สลึง...” (สุชาติ รัตนปรากร, 2528: 12-25)

จากเนื้อหาที่แสดงในข้างต้นนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและการดำรงอยู่ของคนแต่ละกลุ่มที่จะต้องกล่าวถึงแยกเป็นกลุ่มๆ ไป ไม่ได้กล่าวรวมในลักษณะทั่วไปว่าเป็นประชากรเมืองสงขลา กลุ่มคนแต่ละกลุ่มที่กล่าวถึงนั้น ส่วนหนึ่งแสดงเอกลักษณ์ให้เห็นอยู่แล้วในลักษณะของชื่อกลุ่มที่ใช้เรียกขานกัน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มจีน กลุ่มไทย กลุ่มแขกหรือกลุ่มมุสลิมตามลักษณะทางวัฒนธรรมที่กลุ่มคนเหล่านั้นยึดถือปฏิบัติกันอยู่เป็นประจำ แต่ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนลงไปอีก กลุ่มคนจีนในเมืองสงขลานั้น ไม่ได้หมายความเฉพาะกลุ่มคนที่มาจากเมืองจีนเท่านั้นแต่รวมไปถึงลูกหลานที่เกิดในเมืองสงขลาและคนที่เข้าไปร่วมวัฒนธรรมเช่นเดียวกับชาวจีน มีความเชื่อและวิถีชีวิตที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของการเป็นชาวจีน เป็นการเรียกโดยยึดถือตามวัฒนธรรมความเชื่อและความเป็นอยู่มากกว่าที่จะเน้นหลักไปทางเชื้อชาติหรือสัญชาติของบุคคล ซึ่งจะอยู่ในลักษณะเดียวกันกับการเรียกขานกลุ่มแขกหรือกลุ่มมุสลิม อันหมายถึงกลุ่มคนที่ใช้ชีวิตตามความเชื่อของศาสนาอิสลาม และกลุ่มไทยก็คือกลุ่มที่ใช้ชีวิตตามความเชื่อทางศาสนาพุทธ โดยที่ไม่ได้หมายถึงประชากรของประเทศไทย อย่างความหมายในปัจจุบัน เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวยังไม่มีชื่อของประเทศไทยเกิดขึ้น จะมีอยู่บ้างก็คือคำว่า ไท หรือ ไทย ที่หมายถึงการเป็นอิสระแก่ตัวไม่ได้หมายถึงชื่อที่ใช้เรียกขานประเทศและ

ประชากร ส่วนชื่อเรียกขานที่ใช้กันในอดีตนั้นทั้งที่ต่างชาติออกชื่อเรียกขาน และใช้ชื่อแทนตัวเองนั้นจะใช้คำว่า สยาม

หากพิจารณาถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลา ก็จะเป็นสิ่งที่ยืนยันได้อย่างชัดเจนถึงความหลากหลายของกลุ่มประชากรในเมืองสงขลา ความหลากหลายของกลุ่มประชากรในเมืองสงขลา นั้นประชากรแต่ละกลุ่มไม่ได้ ดำรงอยู่เพียงเพื่อว่ามีกลุ่มของพวกเขาเหล่านั้นอยู่ในเมืองสงขลาด้วยเท่านั้น คนกลุ่มต่างๆ ในเมืองสงขลาไม่ว่าจะเป็น กลุ่มชาวมุสลิม กลุ่มชาวจีน และกลุ่มชาวพุทธ ต่างมีบทบาทสำคัญต่อเมืองสงขลามาแล้วทั้งสิ้น ที่สมัยหนึ่งในระยะเริ่มแรกของเมืองสงขลาถูกก่อตั้งและพัฒนาขึ้นมาด้วยบทบาทการนำของกลุ่มชาวมุสลิม ในระยะต่อมากลุ่มชาวพุทธก็เข้ามามีบทบาทนำในทางการเมืองแทนที่กลุ่มชาวมุสลิมที่หมดบทบาทไปจากสงครามระหว่างเมืองสงขลากับอยุธยาในปี พ.ศ.2223 และหลังจากนั้นเมื่อเหตุการณ์ต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปกลุ่มชาวจีนก็เข้ามามีบทบาทสำคัญในทางการเมืองที่มีผลต่อการพัฒนาเมืองสงขลาในระยะต่อมา เป็นการเข้ามามีบทบาทต่อเมืองสงขลาของทั้งสามกลุ่มอย่างต่อเนื่องกัน ในจุดนี้อาจกล่าวได้ว่าเมืองสงขลาถูกก่อตั้งขึ้นและพัฒนามาได้โดยกลุ่มคนถึงสามกลุ่ม ที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงของคนทั้งสามกลุ่ม (สิทธิพร ศรีผ่อง.เมืองสงขลาก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2318 - 2439 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2554.)

3.1 สภาพภูมิศาสตร์

สภาพพื้นที่

จังหวัดสงขลาตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของภาคใต้ตอนล่างระหว่างละติจูดที่ $6^{\circ} 17' - 7^{\circ} 56'$ องศาเหนือ ลองจิจูด $100^{\circ} 01' - 101^{\circ} 06'$ องศาตะวันออก สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 4 เมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ตามเส้นทางรถไฟ 947 กิโลเมตร และทางหลวงแผ่นดิน 950 กิโลเมตร เป็นจังหวัดใหญ่ที่มีความสำคัญของภาคใต้ มีเนื้อที่ 7,393,889 ตารางกิโลเมตร มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 3 ของภาคใต้รองจากสุราษฎร์ธานี และจังหวัดนครศรีธรรมราช มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดพัทลุง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอ่าวไทย

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดยะลา จังหวัดปัตตานี รัฐเคดาห์และรัฐเปอร์ลิสของมาเลเซีย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดพัทลุง และ จังหวัดสตูล

ลักษณะภูมิประเทศ

ทางตอนเหนือเป็นคาบสมุทรแคบและยาวยื่นลงมาทางใต้เรียกว่า คาบสมุทรสทิงพระกับส่วนที่เป็นแผ่นดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทางตอนใต้ แผ่นดินทั้งสองส่วนเชื่อมต่อกัน โดยสะพานติณสูลานนท์พื้นที่ทางทิศเหนือส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ทิศตะวันออกเป็นที่ราบริมทะเล ทิศใต้และทิศตะวันตกเป็นภูเขาและที่ราบสูง มีเทือกเขาบรรทัดและเทือกเขาสันกาลาคีรีกั้นพรมแดนระหว่างไทยและมาเลเซีย และยังเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธารที่สำคัญ (สงขลาวันนี้, 2538 : 2)

ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดสงขลาตั้งอยู่ในเขตอิทธิพลของลมมรสุมเมืองร้อน มีลมมรสุมพัดผ่านประจำทุกปี คือ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม มีแหล่งกำเนิดจากบริเวณความกดอากาศสูงในซีกโลกใต้บริเวณมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งพัดออกจากศูนย์กลางเป็นลมตะวันออกเฉียงใต้ และเปลี่ยนเป็นลมตะวันตกเฉียงใต้เมื่อพัดข้ามเส้นศูนย์สูตรมรสุมนี้จะนำมวลอากาศชื้นจากมหาสมุทรอินเดีย มาสู่ประเทศไทยทำให้มีเมฆมากและฝนตกชุกทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งตามบริเวณชายฝั่งทะเลและเทือกเขาด้านรับลมจะมีฝนมากกว่าบริเวณอื่นลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ มีแหล่งกำเนิดจากบริเวณความกดอากาศสูงในซีกโลกเหนือแถบประเทศมองโกเลียและจีน จึงพัดพาเอามวลอากาศเย็นและแห้งจากแหล่งกำเนิดเข้ามาปกคลุมประเทศไทยและนำความชุ่มชื้นจากอ่าวไทยเข้ามาปกคลุมทำให้ภาคใต้มีฝนชุกโดยเฉพาะภาคใต้ฝั่งตะวันออกจากการพัดผ่านของลมมรสุมที่มีแหล่งกำเนิดจากบริเวณแตกต่างกัน ทำให้จังหวัดสงขลามี 2 ฤดู คือ

1. ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคมระยะนี้เป็นช่องว่างระหว่างฤดูมรสุมหลังจากสิ้นฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือหรือฤดูหนาวแล้ว อากาศจะเริ่มร้อนและมีอากาศร้อนจัดที่สุดในเดือนเมษายน

2. ฤดูฝน แบ่งออกเป็น 2 ระยะ

ฤดูฝน จากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้กลางเดือนพฤษภาคม - กลางเดือนตุลาคม ฝนเคลื่อนตัวมาจากด้านตะวันตก(ทะเลอันดามัน) ส่วนมากฝนตกในช่วงบ่ายถึงค่ำ ปริมาณและการกระจายของฝนจะน้อยกว่า ช่วงมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ

แหล่งน้ำ

สงขลามีแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นทะเลสาบขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ คือ ทะเลสาบสงขลา ซึ่งมีพื้นที่ผิวน้ำกว้างถึง 1,046.04 ตารางกิโลเมตร แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ทะเลสาบสงขลา ทะเลหลวง ทะเลน้อย โดยที่ทะเลสาบสงขลาเป็นบริเวณที่มีน้ำเค็มมีทางเปิดออกสู่อ่าวไทยทางทิศตะวันออก ส่วนที่เป็นทะเลหลวงเป็นบริเวณที่มีการผสมผสานระหว่างน้ำจืด และน้ำเค็มปกคลุมไปด้วยพืช เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิด และส่วนของทะเลน้อยเป็นบริเวณน้ำจืด ทำให้ทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่ใช้ประโยชน์ได้ทั้งเพื่อการชลประทาน การท่องเที่ยว และการประมงของจังหวัด (สงขลาวันนี้, 2538: 2)

การปกครอง

แบ่งเขตการปกครองเป็น 16 อำเภอ 127 ตำบล 1,023 หมู่บ้าน 48 เทศบาล 92 องค์การบริหารส่วนตำบล

ประชากรและการนับถือศาสนา

ประชากรและการนับถือศาสนา

จังหวัดสงขลามีประชากร ณ เดือนธันวาคม 2559 จำนวนรวมทั้งสิ้น 1,417,440 คน แบ่งเป็น เพศชาย 691,618 คน คิดเป็นร้อยละ 48.79 เพศหญิง 725,822 คน คิดเป็นร้อยละ 51.21 จำนวน คราวเรือน 518,284 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่ ร้อยละ 63.42 นับถือศาสนาพุทธ รองลงมาร้อยละ 33.42 นับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 3.16 นับถือศาสนาอื่น (ศาสนาคริสต์ ฮินดู)

การท่องเที่ยว

จังหวัดสงขลาเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภาคใต้ตอนล่างเป็นจังหวัดที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายเป็นเมืองสองทะเล และยังเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญมาแต่สมัยโบราณ ปรากฏโบราณสถาน โบราณวัตถุอีกทั้งยังมีขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาและการละเล่นพื้นเมืองที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษตกทอดให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาสงขลามีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจมากมายทั้งเกาะแก่ง ชายทะเล น้ำตกและทะเลสาบ ขณะที่สงขลายังคงมีสภาพของเมืองเก่าแก่ที่เป็นเอกลักษณ์ อำเภอหาดใหญ่ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการค้าและการลงทุนที่สำคัญของภาคใต้มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วเป็นภาพที่แตกต่างอย่างน่าสนใจทั้งที่อยู่ห่างกันเพียง 30 กิโลเมตร เท่านั้น อีกทั้งจังหวัดสงขลามีชายแดนติดต่อกับประเทศมาเลเซียและมีเส้นทางการคมนาคมที่สะดวกทำให้นักท่องเที่ยว โดยเฉพาะชาวมาเลเซียและสิงคโปร์ นิยมเดินทางมาท่องเที่ยวในจังหวัดสงขลาเป็นจำนวนมาก โดยในปี 2558 จำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางผ่านเข้ามาทางด้านตรวจคนเข้าเมืองสะเดา และปาดังเบซาร์ จำนวน 2,960,548 คน เพิ่มขึ้นจากปี 2557 ร้อยละ 36.20 แยกเป็นคนไทย จำนวน 708,464คน เพิ่มขึ้น ร้อยละ 8.97 เป็นชาวมาเลเซีย จำนวน 2,016,863คน เพิ่มขึ้นร้อยละ 59.57 เป็นชาวสิงคโปร์ จำนวน 34,884 เพิ่มขึ้นร้อยละ 7.92 เป็นชาวอินโดนีเซีย จำนวน 54,851คน ลดลงร้อยละ 11.06 และสัญชาติอื่นๆ จำนวน 145,486คนลดลงร้อยละ 12.15

แหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติที่สำคัญ

1. หาดสมิหลา ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครสงขลาแหลมสนอ่อน
2. สถานแสดงพันธุ์สัตว์น้ำจังหวัดสงขลา บริเวณแหลมสนอ่อนและสวนสองทะเล
3. พญานาคพันน้ำ บริเวณสวนสองทะเล ตามตำนานเมืองสงขลา
4. หาดเก้าเส้ง ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครสงขลา ห่างจากหาดสมิหลาไปทางทิศใต้ประมาณ 3 กิโลเมตร
5. หาดปากบางสะกอม ตั้งอยู่ตำบลสะกอม อำเภอจะนะ ห่างจากตัวเมืองสงขลา 53 กิโลเมตร
6. หาดสร้อยสวรรค์ ตั้งอยู่ตำบลเกาะสะบ้า อำเภอเทพา ห่างจากตัวเมืองสงขลา 67 กิโลเมตร
7. หาดมหาราช ตั้งอยู่ที่ตำบลจะทิ้งพระ อ.สทิงพระ ห่างจากตัวเมืองสงขลาประมาณ 50กิโลเมตร
8. หาดทรายแก้ว อยู่ในพื้นที่อำเภอสิงหนคร ห่างจากตัวเมืองสงขลา 7 กิโลเมตร
9. เขาน้อย-เขาดังกวน ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครสงขลา
10. สวนสาธารณะเทศบาลนครหาดใหญ่ ตั้งอยู่ตำบลคอกหงส์ อำเภอหาดใหญ่ ห่างจากตัวเมืองหาดใหญ่ 6 กิโลเมตร ในบริเวณดังกล่าวเป็นที่ประดิษฐานของเจ้าแม่กวนอิม และพระประจักษ์นครหาดใหญ่(พระพุทธรูปมณฑล มหาราช)
11. สวนสัตว์สงขลา ตั้งอยู่บริเวณเขารูปช้าง ห่างจากตัวเมืองสงขลาประมาณ 10 กิโลเมตร
12. อุทยานนกน้ำคูขุด ตั้งอยู่ที่ตำบลคูขุด อำเภอสทิงพระ ห่างจากตัวเมืองสงขลาประมาณ 55 กิโลเมตร เป็นอุทยานนกน้ำที่มีนกอาศัยอยู่กว่าร้อยชนิด
13. น้ำตกโตนงาช้าง ตั้งอยู่ที่ตำบลทุ่งตำเสา ห่างจากตัวเมืองหาดใหญ่ ประมาณ 26 กิโลเมตร เป็นน้ำตกที่สวยงามแห่งหนึ่งในภาคใต้

14. น้ำตกบริพัตร ตั้งอยู่ที่บ้านเขาน้อย ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ ห่างจากตัวเมืองหาดใหญ่ ระยะทาง 35 กิโลเมตร

แหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุและโบราณสถาน

1. วัดพระเจดีย์งาม ตั้งอยู่บ้านเจดีย์งาม ตำบลบ่อตรุ อำเภอระโนด ห่างจากตัวเมืองสงขลา 70 กิโลเมตร
2. วัดพะโคะ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลชุมพล อำเภอสิงหนคร ห่างจากตัวเมืองสงขลา 69 กิโลเมตร
3. วัดจะทิ้งพระ ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลสิงหนคร ห่างจากตัวเมืองสงขลา 50 กิโลเมตร
4. วัดมณีนิมิต (วัดกลาง) ตั้งอยู่ถนนไทรบุรี ภายในเขตเทศบาลนครสงขลา เป็นสถานที่เก็บวัตถุโบราณ ควรค่าแก่การศึกษา
5. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา ตั้งอยู่ที่ ถนนจะนะในเขตเทศบาลนครสงขลา ตัวอาคารพิพิธภัณฑสถานก่อสร้างแบบสถาปัตยกรรมจีน
6. วัดชัยมงคล ตั้งอยู่ถนนชัยมงคลภายในเขตเทศบาลนครสงขลา
7. วัดถ้ำตลอด ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลเขาแดง อำเภอสะบ้าย้อย ห่างจากตัวอำเภอสะบ้าย้อย 25 กิโลเมตร มีพระพุทธรูปเก่าแก่ อายุหลายร้อยปี ประมาณ 100 องค์
8. เจดีย์เขาดังกวน เป็นเจดีย์ก่อสร้างแบบศิลปะสมัยทวารวดีเป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุตั้งอยู่บนยอดเขาดังกวน ภายในเขตเทศบาลนครสงขลา
9. ชุมชนเมืองเก่าสงขลา เป็นอาคารบ้านเรือนสมัยแรกตั้งเมืองสงขลา บริเวณถนนนครนอก นครในในเขตเทศบาลนครสงขลา ศิลปะการก่อสร้างเป็นแบบจีนผสมยุโรป
10. อุโมงค์ประวัติศาสตร์เขาน้ำค้าง ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลคลองขวาง อำเภอนาทวี เคยเป็นสถานที่ตั้งของค่ายโจรจีนคอมมิวนิสต์ ในอดีต
11. วัดมหิตตมิ่งคาราม (วัดหาดใหญ่ใน) ตั้งอยู่ใกล้กับที่ว่าการอำเภอหาดใหญ่บริเวณริมคลองอู่ตะเภาภายในวัดมีพระนอนขนาดใหญ่ (พระพุทธรูปหัตถมิ่งคล ยาว 35 เมตร สูง 15 เมตร กว้าง 10 เมตร)
12. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (บ้านเกิดของ ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษ) ตั้งอยู่ถนนจะนะใกล้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในเขตเทศบาลนครสงขลา
13. ตำนกเขาน้อย ตั้งอยู่ถนนสะเดาในเขตเทศบาลนครสงขลาปัจจุบันเป็นจวนผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา
14. ศาลหลักเมืองสงขลา ตั้งอยู่ถนนนางงามในเขตเทศบาลนครสงขลา

แหล่งท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม

1. สถาบันทักษิณคดีศึกษา ตั้งอยู่บ้านอ่าวทราย หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา
2. ชุมชนสทิงหม้อ ตั้งอยู่บ้านสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร เป็นชุมชนเก่าแก่มี่ชื่อเสียงในการปั้นหม้อดินเผา
3. เกาะยอ เป็นแหล่งหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมือง (ผ้าเกาะยอ) มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง
4. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม หมู่บ้านสะกอม ตั้งอยู่ตำบลสะกอม อำเภอจะนะ ห่างจากตัวเมืองสงขลา 40 กิโลเมตร

วัฒนธรรมหรือกิจกรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่

กิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวที่สำคัญ

1. กิจกรรมตลาดสองเลเก่า เท่ ริมเลสาบ จัดขึ้นทุกวันอาทิตย์ที่สองของเดือน ณ ถนนนครนอก อ.เมือง จ.สงขลา มีการจัดกิจกรรมในรูปแบบตลาดเชิงวัฒนธรรมภายใต้บรรยากาศย้อนยุคโดยพ่อค้าแม่ค้าจะแต่งกายย้อนยุคเพื่อสร้างบรรยากาศการจับจ่ายสินค้าและวิถีชีวิตของคนในสมัยโบราณ

2. กิจกรรมถนนคนเดิน “สงขลาแต่แรก” เป็นบรรยากาศถนนคนเดินที่มีการแสดงพื้นบ้านที่หาชมได้ยาก เช่น มโนราห์ หนังตะลุง ชิมอาหารอร่อยๆ สองข้างทางเดิน ด้วยบรรยากาศถนนในใกล้ๆ กำแพงเก่าเมืองสงขลา สินค้าหลากหลายชนิดมาวางขาย เวลาเริ่มเย็นๆประมาณ 18.00 – 21.00 น. ของทุกวันศุกร์และวันเสาร์ ณ บริเวณกำแพงเมืองเก่า ถนนจะนะ อ.เมือง จ.สงขลา

3. กิจกรรม “สนุก..ทุกเสาร์” และ Hatyai Walking Street กิจกรรม สนุก ทุกเสาร์ แบ่งออกเป็น 2 กิจกรรม ดังนี้

- “Hatyai Walking Street” จัดเฉพาะวันเสาร์แรกของเดือน ตั้งแต่ เวลา 17.00 – 23.00 น. (เริ่มเสาร์ที่ 5 มีนาคม 2559 เป็นต้นไป) ณ บริเวณถนนนิพัทธ์อุทิศ 3 ตั้งแต่แยกราชการไทยพาณิชย์ จนถึงสี่แยกห้างไอเดียนแพชั่นมอลล์ หาดใหญ่

- “เสนาหา..ชมชิม” จัดทุกวันเสาร์ยกเว้นเสาร์แรกของเดือน ตั้งแต่เวลา 17.00-23.00 น. (โดยเริ่มกิจกรรมเสาร์ที่ 12 มีนาคม 2559 เป็นต้นไป) ณ บริเวณถนนธรรมานุวัติ ตั้งแต่สี่แยกหน้าห้างการคมนาคม

จังหวัดสงขลาเป็นจังหวัดที่มีเส้นทางคมนาคมสะดวกทั้งทางบก ทางน้ำและทางอากาศ แต่สำหรับการคมนาคมที่สะดวก รวดเร็วเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวและประชาชนโดยทั่วไป คือ การเดินทางโดยทางรถยนต์ รถไฟ และโดยเครื่องบิน ซึ่งมีรายละเอียดแต่ละเส้นทางดังนี้

1. ทางรถยนต์ จังหวัดสงขลามีเส้นทางคมนาคม ทั้งทางหลวงแผ่นดิน และทางหลวงจังหวัดเชื่อมต่อระหว่างจังหวัด ระหว่างอำเภอ และกับประเทศเพื่อนบ้าน รวมระยะทาง 750.748 กม. ทางหลวงแผ่นดินที่สำคัญ

2. ทางรถไฟ จังหวัดสงขลามีสถานีรถไฟ จำนวน 22 สถานี โดยเฉพาะสถานีรถไฟหาดใหญ่เป็นชุมทาง การขนส่งสำคัญของภาคใต้ มีขบวนรถไฟให้บริการแก่ผู้โดยสารหลายขบวน ที่สำคัญ ได้แก่ รถด่วนยะลา-กรุงเทพฯ สุโขทัย-กรุงเทพฯ รถดีเซลรางยะลา-กรุงเทพฯ บัตเตอร์เวิร์ธ-กรุงเทพฯ เป็นต้นรวมทั้งขบวนรถท้องถิ่น

3. ทางอากาศ มีสนามบินหาดใหญ่ซึ่งเป็นสนามบินนานาชาติ ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอคลองหอยโข่ง ห่างจากตัวเมืองหาดใหญ่ ระยะทาง 12 กิโลเมตร และยังมีสนามบินสงขลาตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครสงขลาอยู่ในความรับผิดชอบของกองทัพเรือ (จังหวัดสงขลา.บรรยายสรุปจังหวัดสงขลา 2560.)

ความเชื่อและวิถีชีวิต

วัฒนธรรมกลุ่มชาวพุทธ

กลุ่มชาวพุทธ หมายถึง กลุ่มคนที่นับถือพุทธศาสนาเป็นกลุ่มคนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่บริเวณนี้มาแต่เดิมรอบๆ เมืองสงขลาทั้งแหลมสนและที่บ่อหยาง ประกอบอาชีพเกษตรกรรม บางส่วนประกอบอาชีพประมงค้าขาย ทำสวนผลไม้ที่เกาะยอมีความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่งสถานที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมคือ วัด วัดในตัวของเมืองสงขลามีวัดถึง 20 วัด เป็นวัดที่อยู่ภายในกำแพงเมืองสงขลาซึ่งมีพื้นที่ประมาณหนึ่งตารางกิโลเมตรมีวัดถึง 6 วัด คือ วัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดมัจฉิมาวาส วัดดอนแย้ วัดเลียบ วัดยางทอง วัดดอนรัก ส่วนอีก 14 วัดอยู่นอกกำแพงเมือง คือ วัดแจ้ง วัดชัยมงคล วัดตินเมรุ วัดไทรงาม วัดเพชรมงคล วัดโรงवास วัดสระเกศ วัดหัวป้อมใน วัดหัวป้อมนอก วัดอุทัย วัดศาลาหัวยาง วัดแหลมทราย วัดนาถม และวัดชายน้ำ การที่ในตัวเมืองสงขลามีวัดมากมายหลายวัดนั้นนอกจากจะเป็นเครื่องแสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาแล้วยังเป็นดัชนีชี้วัดที่สำคัญอันที่จะแสดงให้เห็นถึง ความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง การอยู่ดีกินดีของราษฎรที่สามารถจะอุปถัมภ์บำรุงศาสนาได้

วัดที่สำคัญที่สุดในเมืองสงขลาคือ วัดกลาง ซึ่งเป็นวัดที่เก่าแก่มามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ผู้สร้างวัดคือ นางศรีจันทร์ เมื่อครั้งที่ย้ายเมืองสงขลามายู่ที่ตำบลบ่อหยางในปี พ.ศ. 2385 วัดนี้ได้รับการยกฐานะให้มีความสำคัญ โดยใช้เป็นสถานที่ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาทุกปี และใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น สวดขยันโตต้นไม้ทองเงินก่อนที่จะนำส่งไปยังกรุงเทพฯ เดิมวัดนี้เรียกว่าวัดยายศรีจันทร์ แต่ชาวบ้านมักจะเรียกว่า วัดกลาง เพราะตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างวัดดอนแย้กับวัดโพธิ์ปฐมาวาส ต่อมาในปี พ.ศ. 2431 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อครั้งเป็นที่สมเด็จพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เสด็จประพาสเมืองสงขลาทรงเปลี่ยนเป็นชื่อ วัดมัจฉิมาวาส ครั้นถึงปี พ.ศ. 2460 ได้รับการยกฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร นับเป็นพระอารามหลวงแห่งเดียวในจังหวัดสงขลา

วัฒนธรรมกลุ่มชาวจีน

เป็นกลุ่มคนที่อพยพจากเมืองจีนมาตั้งถิ่นฐานในเมืองสงขลาหรืออาจจะถือกำเนิดที่เมืองสงขลาโดยมีรูปร่างหน้าตาเป็นชาวจีนและมีวิถีชีวิตตามความเชื่อในลัทธิขงจื้อ โดยตั้งบ้านเรือนรวมตัวอยู่กันอย่างหนาแน่นในบริเวณที่เป็นย่านการค้าของเมืองสงขลา เพื่อสะดวกในการประกอบกิจกรรมทางการค้า กลุ่มคนจีนตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของทะเลสาบสงขลาซึ่งเป็นย่านการค้า ซึ่งได้แก่อาณาบริเวณถนนนครนอกและถนนนครใน ในปัจจุบันกลุ่มคนจีนมักจะสร้างที่อยู่อาศัยมีลักษณะเป็นตึกทรงจีนเรียงอยู่เป็นแถวตลอดสองฟากถนน ส่วนการประกอบอาชีพของกลุ่มคนจีนโดยส่วนใหญ่มักจะประกอบการค้า แต่มีอยู่บ้างที่ประกอบอาชีพทำประมง เกษตรกรรม และทำกระเบื้อง อิฐ เครื่องปั้นดินเผาซึ่งเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงของเมืองสงขลา โดยมีโรงจับเจ็วตั้งอยู่ริมน้ำห่างจากกำแพงเมืองไปทางใต้ประมาณ 20 เส้น ล้วนแต่ปั้นกระเบื้องปั้นอิฐอย่างละเอียดอย่างดี เพราะมีดินเหนียวเนื้อละเอียด นอกจากนั้นยังมีบริเวณที่มีชื่อเสียงในการปั้นหม้อปั้นอิฐ และปั้นกระเบื้องก็คือที่บ่อพลับ เช่น กระเบื้องมุงหลังคา จับเจ็ว กระโถน กระถาง (หจข.ร.5ม.2.12ก / 1. ใบบอกเมืองสงขลาเรื่องราวการสิ่งของที่ส่งมาร่วมแสดงนิทรรศการในโอกาสกรุงทศพรครบรอบ 100 ปี)

สำหรับคนจีนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเกาะยอ มักจะประกอบอาชีพตั้งโรงปั้น - เผาหม้อ ไห โองต่างๆ บริเวณหัวแหลมทิศเหนือจากวัดแหลมกอ ส่วนที่จะตั้งพระมีการปั้นเครื่องปั้นดินเผาประเภทต่าง ๆ เช่น เพลง กะลอม หม้อข้าว หม้อแกง หวดนึ่งข้าว เป็นต้น โดยที่วิถีชีวิตของชาวจีนจะผูกพันอยู่กับความเชื่อตามลัทธิขงจื้อ นอกจากนี้ชาวจีนมีวันสำคัญที่จะต้องทำพิธีกรรมตามความเชื่ออยู่มากในแต่ละเดือนโดยมีสถานที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้อยู่ที่ศาลเจ้า ภายในเมืองสงขลามีศาลเจ้าที่สำคัญๆ อยู่หลายแห่งด้วยกัน มีสามแห่งซึ่งตั้งอยู่บนถนนนางงามในปัจจุบัน ศาลเจ้าทั้งสามแห่งคือ ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ถือว่าสำคัญที่สุดและเป็นศูนย์กลางของเมือง สร้างภายหลังจากที่ได้มีการฝังเสาหลักเมือง ศาลเจ้าลำเล้งเตียนหรือศาลเจ้าพ่อกวอนู สร้างขึ้นภายหลังศาลเจ้าพ่อหลักเมือง 37 ปี และศาลเจ้าตั้งเซ็งอ่อง ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าสร้างขึ้นในสมัยใด แต่ได้รับการยืนยันว่ารูปเทพเจ้าตั้งเซ็งอ่องที่ประดิษฐานอยู่ในศาลนี้ถูกนำมาจากเมืองจีนพร้อมๆ กับการอพยพของชาวจีนในเมืองสงขลา

นอกจากนี้ยังมีศาลเจ้าที่ ถนนหนองจิก คือศาลเจ้าปูนเถ้าก่ง ไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างขึ้นมาในสมัยใด แต่สันนิษฐานว่าก่อน พ.ศ. 2427 เพราะปรากฏว่ามีศาลเจ้านี้อยู่แล้วเมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชเสด็จเมืองสงขลา และได้ทรงบันทึกไว้ว่า "...ที่หลังตลาดนั้นมีศาลเจ้าเทพารักษ์จีนหลังหนึ่งเป็นตึกทำนองจีนชั้นเดียว เป็นศาลปูนเถ้าก่ง..." (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, 2504: 61) ส่วนที่ถนนยะลาเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าไต้ฮงเอียน สร้างขึ้นมาในระยะเวลาเดียวกันกับศาลเจ้าปูนเถ้าก่ง นอกจากนี้ยังมีศาลเจ้าปูนเถ้าก่ง ที่สำโรงเพื่อคุ้มครองผู้เดินทาง

วัฒนธรรมกลุ่มมุสลิม

เป็นกลุ่มคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม ส่วนมากตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่มบริเวณบ้านบ่อพลับหรือที่เรียกว่า "บ้านบน" ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของย่านชุมชนการค้าขายของกลุ่มชาวจีน กลุ่มคนแขกส่วนมากประกอบอาชีพประมง และมีอยู่บ้างที่ประกอบอาชีพค้าขาย นอกจากนั้นยังอยู่กันอย่างหนาแน่นที่ฝั่งแหลมสนบริเวณตั้งแต่ตำบลไต่บ้านเจ้าเมืองไปจนถึงช่องเขาเขียว (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, 2504: 69) ซึ่งคนเหล่านี้ไม่ได้ย้ายมาอยู่ที่เมืองสงขลาบ่ออย่าง โดยกลุ่มที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองสงขลาที่บ่ออย่าง ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณกำแพงเมืองทางทิศใต้โดยได้เรียกบริเวณนั้นว่าบ้านบน เช่นเดียวกัน มีสถานที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา คือ มัสยิดบ้านบน หรือ มัสยิดอุสาสนอิสลาม สร้างเสร็จเรียบร้อยในสมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2390 โดยนายช่างที่ก่อสร้างเป็นนายช่างจากกรุงเทพมหานคร และเป็นผู้ที่ได้ก่อสร้างอุโบสถวัดมัชฌิมาวาส ซึ่งมัสยิดหลังนี้มีความแปลกกว่ามัสยิดอื่นๆ ตรงที่ช่างที่ก่อสร้างเป็นช่างที่สร้างวัด สร้างโบสถ์วิหาร ลักษณะของมัสยิดที่ออกมาจึงมีลักษณะคล้ายศาลาที่ปรากฏอยู่ตามวัดต่างๆ มากกว่า แม้แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงตรัสถามว่าคือสถานที่ใด เมื่อคราวที่เสด็จประพาสเมืองสงขลาในปี พ.ศ. 2402 ดังที่ปรากฏในพงศาวดารว่า "ถึงโรงสุเหร่าตรัสถามว่านี่โรงอะไร กราบทูลว่ากุฎีมลายู" (กรมศิลปากร, 2538: 302-303) แสดงให้เห็นว่ามัสยิดบ้านบน มีสถาปัตยกรรมที่แปลกตาอาจทำให้คนที่ไม่คุ้นเคยไม่คิดว่าเป็นมัสยิด ศาสนสถานที่สำคัญของศาสนาอิสลาม หรืออาจจะมองอีกมุมหนึ่งถึงความกลมกลืนทางวัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรมที่มีการยอมรับกันนำมาใช้ซึ่งกันและกัน

สำหรับกลุ่มคนทั้งสามกลุ่มในเมืองสงขลาที่กล่าวถึงแล้วนั้น หากพิจารณากันเพียงผิวเผินอาจจะคิดว่ากลุ่มคนจีนซึ่งอยู่นอกเหนือระบบไพร่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย น่าจะเป็นฐานหลักสำคัญในการเรียกเก็บภาษีจากรัฐบาล ส่วนกลุ่มอื่นๆ ทั้งไทยพุทธและไทยมุสลิม ซึ่งเป็นประชากรที่ติดอยู่ในระบบไพร่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร น่าจะเป็นผู้ที่ต้องจ่ายภาษีให้รัฐบาลน้อยกว่ากลุ่มชาวจีนมาก แต่จากข้อมูลอัตราการเก็บส่วยรายเฉลี่ยภายในเมืองสงขลา จากรายงานการตรวจราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ.130 ของพระยาสุภชิต์พจน์

ถึงแม้ว่ารายงานตรวจราชการฉบับนี้เป็นการตรวจราชการที่เกิดขึ้นภายหลังระยะเวลาที่ทำการศึกษหลายปี แต่ข้อมูลที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปได้ว่ามีการจัดเก็บส่วยรายเฉลี่ยในลักษณะดังกล่าวมาอย่างช้านานแล้ว ซึ่งจากข้อมูลในตารางจะเห็นได้ว่า อัตราส่วยรายเฉลี่ยระหว่างชาวจีนและไทย (รวมทั้งกลุ่มมุสลิมด้วย) นั้นมีอัตราที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ในระดับราษฎรทั่วไป คือ พวกชาย/หญิง โสด ชาย/หญิงที่มีครอบครัว พวกทาส ซึ่งมีทั้งคนไทยและจีน ต้องจ่ายส่วยรายเฉลี่ยในอัตราที่ใกล้เคียงกันคือ ประมาณ 1 บาท 40 อัฐ แต่มีชาวจีนอยู่สี่กลุ่มที่ต้องจ่ายส่วยรายเฉลี่ยในอัตราที่มากกว่ากลุ่มต่าง ๆ ถึงเกือบสามเท่าตัว กลุ่มต่าง ๆ เหล่านั้น ได้แก่ จีนมีครวมีทาส จีนมีครวไม่มีทาส จีนหม้ายมีทาส จีนหม้ายไม่มีทาส จะต้องจ่ายส่วยรายเฉลี่ยสูงสุด คือ จีนมีครวมีทาสจะต้องเสียภาษีสูงถึง 5 บาท 20 อัฐ จีนมีครวไม่มีทาส 5 บาท 10 อัฐ จีนหม้ายมีทาส 4 บาท 18 อัฐ จีนหม้ายไม่มีทาส 3 บาท 22 อัฐ

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าถ้าเป็นคนจีน และอยู่อาศัยกันหลายคนจะต้องจ่ายส่วยรายเฉลี่ยมากกว่าอาศัยอยู่คนเดียว ซึ่งเป็นไปในลักษณะเดียวกับอัตราไทย ในอัตราไทยคนที่มีครอบครัวจะต้องจ่ายส่วยรายเฉลี่ยมากกว่าคนที่ไม่มีความครอบครัวเช่นกัน ต่างกันเพียงแต่จำนวนเงินเท่านั้น น่าจะเป็นไปได้ว่าเกณฑ์ในการพิจารณาเก็บส่วยรายเฉลี่ยอยู่ที่จำนวนคนในครอบครัว โดยเฉพาะถ้าเป็นจีน ถ้าคนในครอบครัวมีมากจะต้องจ่ายส่วยรายเฉลี่ยมากตามไปด้วย โดยการที่มีจำนวนคนในครอบครัวมากจะทำให้สามารถที่จะกิจการงานต่างๆ ได้มากมีรายได้ที่มากกว่า ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานของระบบศักดินา และจากข้อมูลขั้นต้นแสดงว่าพลเมืองสงขลาจะต้องมีรายได้ที่พอสมควร เพราะจะต้องจ่ายภาษีหลายส่วนด้วยกันให้กับรัฐบาลกลาง ส่วนส่วยรายเฉลี่ยหรือส่วยสรรพเหตุ เป็นเพียงเงินภาษีที่เจ้าเมืองเรียกเก็บซึ่งถือเป็นส่วนเล็กๆ เท่านั้น เมื่อเทียบกับส่วยแทนกระดาน ซึ่งเป็นเงินที่ต้องจ่ายให้รัฐแทนไม้กระดานที่ต้องส่งให้รัฐ และส่วยทองบุตรจีน ซึ่งเป็นเงินที่บุตรหลานของชาวจีนที่เกิดในเมืองสงขลาต้องจ่ายให้กับรัฐ

อัตราส่วยเฉลี่ยเมืองสงขลาเป็นการสะท้อนรายได้ขั้นต่ำๆ ที่ทุกคนต้องมี เช่น ถ้าเป็นจีนมีครอบครัว ก็จะต้องจ่ายส่วยทองบุตรจีน 7 บาท ส่วยตามลักษณะอาชีพอีกส่วนหนึ่ง และส่วยรายเฉลี่ย อีก 5 บาท 20 อัฐ รวมเงินที่จะต้องจ่ายส่วยไม่ต่ำกว่าปีละ 12 บาท 20 อัฐ ถ้าเป็นราษฎรที่ไม่ได้เป็นจีน จะต้องจ่าย 7 บาท ในส่วนของส่วยแทนกระดาน หรือส่วยสรรพเหตุแล้วแต่ใครสังกัดเลกหมู่ใด ส่วยตามลักษณะอาชีพอีกส่วนหนึ่ง และส่วยรายเฉลี่ย อีก 2 บาท 14 อัฐ รวมเงินที่จะต้องจ่ายส่วยไม่ต่ำกว่าปีละ 9 บาท 14 อัฐ ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่ไม่น้อย และอีกประการหนึ่งเมื่อพิจารณาจากสภาพบ้านเมืองและตลาดเมืองสงขลาเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองสงขลานั้น สภาพตลาดที่ครึกครื้น มีสินค้าจำหน่ายหลายอย่าง ซึ่งบางอย่างไม่มีขายในกรุงเทพฯ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพทางเศรษฐกิจของเมืองสงขลา

ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนทำมาหากินได้อย่างสะดวก ปัญหาความขัดแย้งการแย่งชิงกันจึงไม่เกิดขึ้น เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้กลุ่มคนที่มีความแตกต่างกันถึงสามกลุ่มสามารถที่จะอยู่ร่วมตัวกันได้อย่างปกติสุข

กลุ่มคนทั้งสามกลุ่มนี้ต่างก็พึ่งพาอาศัยและติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันโดยผ่านทางด้านการค้าที่มีคนจีนเป็นตัวเชื่อมประสาน เพราะคนแต่ละกลุ่มต่างมีความเชี่ยวชาญต่างกัน คือ คนไทยเด่นด้านการทำนา ทำไร่ คนจีนเด่นทางการค้า และคนมุสลิมเด่นทางการประมง และได้มีการติดต่อไปมาค้าขายระหว่างเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนและบ่ออย่างกันมาโดยตลอด แม้ว่าจะย้ายศูนย์กลางของเมืองสงขลามายังตำบลบ่อยางแล้วก็ตาม ส่วนที่จะแสดงให้เห็นถึงการยอมรับกันและอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติบนพื้นฐานของการเสนอจุดร่วม สงวนจุดต่างที่สำคัญคือจากพงศาวดารเมืองสงขลา ในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองสงขลาในปี พ.ศ.2402 ขณะที่พระองค์เสด็จทอดพระเนตรภายในเมืองสงขลา ว่า

“ข้ามสะพานคลองขวางมาถึงน้ำวัดดอนแอ่ ตรัสถามว่าพระครุหมือยูนีญา แล้วเสด็จมาถึงน้ำวัดมัชฌิมาวาส ทรงทอดพระเนตรดูพระอุโบสถแล้วตรัสว่าซ่อฟ้าดูไม่ได้ ให้ช่างกรุงมาแก้เสียใหม่ ถึงโรงสุเหร่าตรัสถามว่านี่โรงอะไร กราบทูลว่ากุฎีมลายู แล้วเสด็จเลี้ยวลงทางตลาดใหญ่ ตรัสว่าตึกร้านบ้านตลาดค้าขายสนุกสนาน พวกชาวบ้านชาวเมืองตั้งโตกบูชาระกวดขันกันแข็งแรง เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรดูสองข้างทางถึงศาลเจ้ามาจ่อ ตรัสถามพระนายศรีสรรเพชญ์ว่าโรงอะไร กราบทูลว่าโรงศาลเจ้ามาจ่อ” (กรมศิลปากร, 2538: 302-303)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จผ่านศาสนสถานที่สำคัญของทั้งสามศาสนาซึ่งอยู่ในบริเวณที่ใกล้กันมาก แสดงว่าคนทั้งสามกลุ่มอยู่ร่วมกันได้โดยที่ยอมรับซึ่งกันละกัน การอยู่ร่วมกันของคนทั้งสามกลุ่มนั้นได้แสดงให้เห็นจากอีกเหตุการณ์หนึ่งคือการร่วมงานทำบุญที่มรุ่ม ซึ่งเป็นที่ฝังศพของสุลต่านสุไลมาน เป็นการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวมุสลิม โดยที่ปรากฏอยู่ในบันทึกของสมเด็จพระยาภาณุพงศ์วงศ์วรเดช เมื่อคราวที่เสด็จเมืองสงขลาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

... ถึงฤดูเทศกาลเดือน 10 พวก แยกพร้อมกันทำบุญสมะยังที่มรุ่มนั้น ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ต้องเป็นธุระช่วยการนี้ด้วยเป็นอันมาก ผู้สำเร็จราชการต้องออกเงินแจกให้กับโต๊ะต่วนที่มาทำพิธีนี้ คนละครึ่งเหรียญ 50 คน และต้องล้มสัตว์ 4 เท้า 2 เท้า บูชาเลี้ยงแขกนี้ด้วยในเทศกาลนี้ ฝ่ายไทย ผู้สำเร็จราชการกรมการต้องมีการทำบุญเหมือนกันได้ปลูกโรงที่ริมหาดทรายตรงปลายถนนนี้ นิมนตรพระสงฆ์ 50 รูป มาถวายจังหันแล้วพากันก่อพระเจดีย์ทราย และเลี้ยงดูกันบางที่ก็มีการฉลองมีละคร จั้ว เป็นต้น...” (สมเด็จพระยาภาณุพงศ์วงศ์วรเดช, 2504. 56)

และนอกเหนือไปจากนั้นภายในเมืองสงขลายังมีหลักฐานที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุอีกหลายชิ้น อันเป็นเครื่องยืนยันถึงความสัมพันธ์ของคนทั้งสามกลุ่มที่มีต่อกันและบทบาทความสัมพันธ์ดังกล่าวมีผลสำคัญอย่างมากในการพัฒนาเมืองสงขลาในทุกๆ ด้าน โบราณวัตถุและโบราณสถานต่างๆ ที่เป็นเครื่องแสดงถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนสามกลุ่มในเมืองสงขลาในส่วนนี้บางส่วนเสื่อมสลายและสูญหายไปตามกาลเวลา บางส่วน

ขาดการดูแลและเลยไม่ให้คุณค่า ทำให้มองดูแล้วดูเหมือนจะไร้ค่า ไร้ความสำคัญ หรือบางส่วนก็ให้ความสำคัญ ที่ผิดเพี้ยนไปจากวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของสิ่งเหล่านั้น ทำให้ความเข้าใจที่มีต่อประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงไปจากความเป็นจริงที่เกิดขึ้น แต่หลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุบางชิ้นในเมืองสงขลาไม่ต้องประสพชะตากรรมเช่นนั้น เพราะบางส่วนได้รับการศึกษาค้นคว้าไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วนโดยนักวิชาการผู้รักและให้ความสำคัญกับท้องถิ่น โดยที่ปัจจุบันน้อยคนจะเข้าใจและกล่าวถึงข้อมูลในส่วนนี้ ได้แก่

ศิลาจารึก สามภาษาที่สำคัญ

ปัจจุบันตั้งอยู่ในบริเวณโรงพยาบาลจิตเวชสงขลาราชนครินทร์ ริมถนนไทรบุรี ใกล้สามแยกสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา มีศาลเทพารักษ์ ในศาลมีศิลาจารึก สามหลัก จารึกเป็นภาษาไทย 1 หลัก ภาษาจีน 1 หลัก และจารึกด้วยอักษรยาวี เป็นภาษามลายู 1 หลัก ศิลาที่ใช้จารึกเป็นหินแกรนิต ขนาดประมาณ กว้าง 75 เซนติเมตร สูง 150 เซนติเมตร หนา 15 เซนติเมตร สาระสำคัญของทั้งสามภาษาตรงกัน

ศิลาจารึกที่เป็นภาษาไทยบอกศักราชไว้ว่า จารึกขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2388 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บอกสาเหตุการจารึกไว้ว่า พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสังข์) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา คิดจะบำเพ็ญกุศลสร้างสาธารณประโยชน์ คือสร้างถนน บ่อน้ำ และสะพานข้ามคลองสำโรง จึงได้นำความขึ้นกราบเรียนพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เมื่อได้รับความเห็นชอบแล้ว ได้ชักชวนข้าราชการและชาวเมืองสงขลา ทั้ง พุทธ จีน และมุสลิม ร่วมกันบริจาคทรัพย์ได้รวมกัน 2,312 เหรียญ 3 สลึง ให้ช่างจัดการก่อสร้างสิ่งดังกล่าวจนเสร็จเรียบร้อย แล้วจึงทำการฉลองเป็นการใหญ่และได้ทำศิลาจารึกไว้เป็นอนุสรณ์

ศิลาจารึกหลักที่จารึกด้วยภาษาไทยมีเนื้อความว่า

...ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชล่วงแล้วสองพันสามร้อยแปดสิบแปดพระวสา สุขปักษ์วันเสาร์ เดือนสิบ

ขึ้นแปดค่ำ ปีมะเส็ง สัปตศก พระสุนทรานุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา

มีอนุสรณ์เจตนาเป็นมหากุศลพร้อม โสภณญาณสัมปะยุตต์คิดถึงพุทโธวาทว่า บุคคลเป็น

นักปราชญ์อาจรู้ซึ่งประโยชน์สองประการ คือ ประโยชน์ในปัจจุบันอย่างหนึ่ง

รู้ประโยชน์อันพึงจะได้ผลในภพเบื้องหน้าเป็นที่สอง จึงร้องเรียกแก่นักปราชญ์ เมื่อนมัสการถึงพระพุทธ

โอวาทฉะนี้แล้ว เพราะเจตนาปรารถนาต่อการทำทานทำกุศล คือถนนและบ่อน้ำ สะพานข้ามคลอง

ศาลาสำนักนี้ ศาลเทพารักษ์เป็นห้าประการ ให้มีความสุขเป็นทาแก่สมณชีพราหมณ์ ประชาชน

กุลบุตรเป็นต้น ถึงสัตว์เดียรัจฉาน จะได้ดับร้อนรำคาญ

อันบังเกิดในกายแลจิตต์แห่งมหาชน อนึ่งจะเป็นที่เจริญกุศลสิ้นกาล ข้าพเจ้าจึงนำเอาเรื่องความทำ

สะพานศิลาข้ามคลองขึ้นกราบเรียน ฯพณฯ พระยาวิเชียรคีรีศรีสมุทรวิสุทธิศักดิ์ตามมหาสงครามราม

ภักดี อภัยพิริยปรากฏมหา เจ้าคุณเมืองสงขลา ก็เลื่อมใสยอมอนุโมทนา จึงชักชวนวงศาณาญาติ

ข้าราชการ บ้านชาวไทย จีน แขก ที่มีศรัทธา ได้โมทนาบริจาคธนทรัพย์ ไว้สำหรับจะใช้จ่าย

ประมวลได้ประมาณสองพันสามร้อยสิบสองเหรียญ 3 สลึง

ครั้งถึงวันพุธ เดือนยี่ ขึ้นแปดค่ำ ปีมะเสง สัปตศก มรรคนายกจัดแจงการก่อสร้างสะพานพื้นศิลา...ช่าง

ทักษิณศาลเทพยดา วัชบุชาแขก จีน ไทย...โรงทาน แขก จีน ไทย หลิงชายไซร์ลั่นด้วยกัน หมื่น

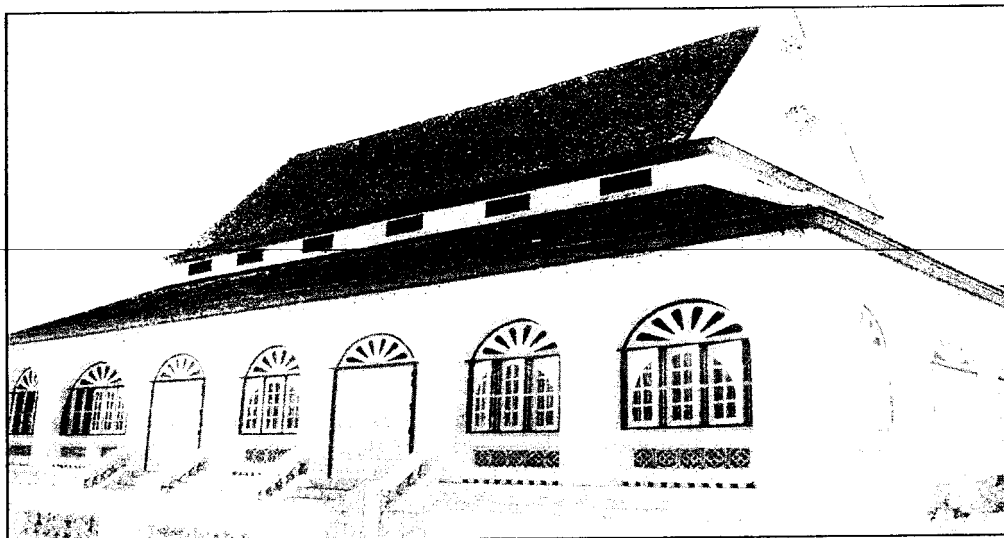
แปดพันสี่ร้อยห้าสิบหกไว้ในศาล ให้มีการมหรสพสี่สรรครบทุกสิ่งสรรพ... (สุชาติ รัตนปราการ, 2528: 12-25)

จากเนื้อหาในศิลาจารึก แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในประเด็นดังต่อไปนี้

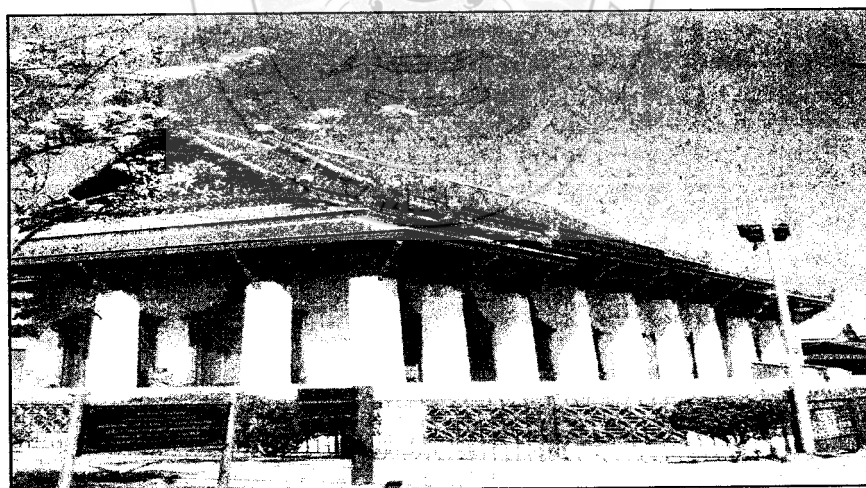
1. ความสำคัญของคนที่ทั้งสามกลุ่มที่ผู้ปกครองให้ความสำคัญ ชักชวนให้มาร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์ ซึ่งเมื่องานสาธารณะประโยชน์ที่สำเร็จสิ้นด้วยดี ก็ไม่ลืมที่จะกล่าวถึงสิ่งที่กลุ่มคนทั้งสามกลุ่มได้ทำได้ ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนจากตัวศิลาจารึก ที่จารึกไว้ทั้งสามภาษาด้วยเนื้อหาที่เหมือนกัน
2. ความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลของคนทั้งสามกลุ่มที่ร่วมมือกันถึงแม้ว่าจะเป็งานสาธารณะประโยชน์ที่ทุกคนจะได้ใช้ร่วมกันก็ตามที่ทั้งสามกลุ่มร่วมมือกันก่อสร้างสิ่งต่างๆ จนสำเร็จ หรือแม้กระทั่งกิจกรรมฉลองความสำเร็จในงานที่เกิดขึ้นคนทั้งสามกลุ่มก็ยังให้ความสำคัญร่วมมือกันอย่างเต็มที่ ทั้งที่เอกลักษณ์และความแตกต่างระหว่างกลุ่มน่าจะเป็นอุปสรรคต่อปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น
3. ผู้ปกครองมีความสามารถชักจูงกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกันถึง 3 กลุ่มให้มาร่วมทำกิจกรรมด้วยกันได้ ซึ่งส่วนหนึ่งเหมือนที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่าคนทั้ง 3 กลุ่ม มีความสัมพันธ์ในทางเศรษฐกิจอย่างแน่นแฟ้น กลุ่มพุทธและมุสลิมส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตกลุ่มชาวจีนเป็นพ่อค้าคนกลาง การพบปะติดต่อกันทำให้เกิดความสัมพันธ์ขึ้นอย่างหนึ่ง อีกทั้งผู้ปกครองเมืองสงขลาในขณะนั้นเป็นคนจีน การประสานงานของคนทั้งสามกลุ่มจึงเป็นเรื่องที่ง่ายในการชักชวนเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ด้วยกัน

ภาพที่ 1 มัสยิดอุสาสนอิสลาม มัสยิดประจำเมืองสงขลา
ที่มา: สิทธิพร ศรีม่วง (2554)

ภาพที่ 2 ศาลาการเปรียญในวัดมัชฌิมาวาส
ที่มา: สิทธิพร ศรีผ่อง (2554)

ภาพที่ 3 อุโบสถวัดมัชฌิมาวาส
ที่มา: สิทธิพร ศรีผ่อง (2554)

ภาพที่ 4 ศาลหลักเมืองสงขลา

ที่มา: สิทธิพร ศรีผ่อง (2554)

ลักษณะของเงินตราที่ใช้ในเมืองสงขลา

เรื่องเกี่ยวกับเงินตราที่ใช้ในเมืองสงขลาเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของคนกลุ่มต่างๆ ในเมืองสงขลาได้เป็นอย่างดี โดยเปรียบเทียบกับเมืองอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งเอกสารที่บันทึกเกี่ยวกับการใช้เงินเหรียญของหัวเมืองต่างๆ ทางภาคใต้ที่แสดงให้เห็นภาพอย่างชัดเจนคือ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เรื่องชีวิตฉันท์เที่ยวในที่ต่างๆ พระองค์ทรงแต่งในลักษณะเป็นรายงานการเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีวอก พ.ศ. 2427 ในบทพระนิพนธ์ ได้กล่าวถึงสภาพของผู้คน บ้านเมือง ตลาดการค้า เงินตราของท้องถิ่นต่างๆ ดังนี้

...ที่เกาะสมุย ใช้เบี้ยดีบุกกสิใช้สอยแลกเปลี่ยนของ เบี้ยนั้นกลมเจาะรูกลางกลมศูนย์กลางนิ้วกึ่งกับกระเปียดน้อยรูกลางกว้างกระเปียดใหญ่ มี 2 อย่าง อย่างหนึ่งหน้าหนึ่ง มีอักษรไทยว่า อาสิกงสิ 10 อัน ก้อน หน้าหนึ่งเป็นอักษรจีน 4 ตัว เป็นอักษรจีนตรากด 2 ตัว อีกอย่างมีหนังสือจีน 4 ตัว ทั้งสองข้าง เบี้ยอย่างนี้ใช้ 10 อันก้อน 4 ก้อนเป็น 1 บาท ...

...จำนวนเงินตราที่ใช้ในเมืองสงขลาเป็นเงินเหรียญแมกซิกัน และใช้เบี้ยตะกั่วเป็นรูกลางที่เก็บไว้ได้มีอยู่ 6 ชนิด กลมคล้ายแปะเงิน กว้างสูงไล่ 2 นิ้ว ย่อมกระเปียดน้อย รูกลางกว้างสูงไล่กึ่งนิ้วบ้าง ไมกึ่งนิ้วบ้าง กึ่งนิ้วกระเปียดน้อยบ้าง อย่างหนึ่ง หน้าหนึ่งมีอักษรไทยข้างบนว่า สง ข้างล่างว่า ขลา มีอักษร

แขกอยู่ 2 ข้าง ด้านหนึ่งมีอักษรจีน 4 ตัว อย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่อักษรเล็กอย่างหนึ่ง หน้าหนึ่งข้างบน มีอักษรไทยว่า สงขลา ข้างล่างว่าศักราช 1241 มีอักษรแขกอยู่ 2 ข้าง ด้านหนึ่งมีอักษรจีน 4 ตัว อย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่เปลี่ยนศักราช 1242 อย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่อักษรเล็ก อย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่เปลี่ยนศักราช 1243 ราคาเบี้ย 120 เป็นก้อน 5 ก้อน เป็นโชค 2 โชค เป็นเหรียญแมกซิกัน เงินบาทก็ใช้ได้เหมือนกันแต่ไม่มีใครจะมีเงินบาทและอัฐิใช้...

...จำนวนเงินที่ใช้ในเมืองนครนี้ ใช้เงินบาทอัฐิก็ได้ ใช้เงินเหรียญแมกซิกัน ใช้เงินรูเปีย ซึ่งชาวเมืองเรียกว่า ยำไป ก็ได้ และมีเบี้ยตะกั่วใช้สำหรับเมือง รูปกลม มีรูกลางเป็นเหลี่ยมสองอย่าง อย่างหนึ่งกลมสองนิ้ว รูกลางกว้างกระเปียดใหญ่ มีอักษรจีนสี่หน้าทั้งสองข้างข้างหนึ่งมีอักษรจีนตรากดอีก 2 ตัว อย่างนี้ใช้กันสืบอันก่อน สามอันเป็นยำไป หกก่อนครึ่ง เป็นเหรียญแมกซิกัน อย่างหนึ่งกว้างกลมนิ้วกึ่งกระเปียดน้อย กว้างกระเปียดใหญ่หน้าหนึ่งมีอักษรจีน 4 ตัว และอักษรเป็นตรากด 3 ตัว หน้าหนึ่งเป็นอักษรแขก 2 ตัว ใช้กันสองอันเป็นเบี้ยอันใหญ่หนึ่ง ยี่สิบอันเป็นก้อน...

...จำนวนเงินที่ใช้ในเมืองกาญจนดิฐ ใช้เงินบาทอัฐิก็ได้ ใช้เงินเหรียญแมกซิกันก็ได้เงินยำไปที่เรียกว่ารูเปียก็ใช้ได้ ในเมืองใช้เบี้ยตะกั่วเป็นเบี้ยแทนอัฐิ เป็นรูปกลมมีรูกลางคล้ายแปะเงิน กว้างกลมนิ้ว 1 กับ 3 กระเปียดใหญ่ รูกลางกว้างกระเปียดเล็ก หน้าหนึ่งมีอักษรไทยเป็น 4 มุม แยกอักษรเป็น 4 ทิศ อ่านว่า กาญจนดิฐ หน้าหนึ่งมีอักษรจีน 4 ตัวและมีอักษรตึกดประจำอีก 2 ตัว ใช้ 10 อัน เป็นก้อน 3 อัน เป็นยำไป 6 ก้อนเป็นเหรียญแมกซิกัน... (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพงศ์วงศ์วรเดช, 2504)

จากเนื้อหาในข้างต้นจะเห็นได้ว่าทุกเมืองที่กล่าวถึงมีการใช้เงินเหรียญที่จารึกอักษรจีนทุกเมือง ซึ่งเป็นเงินเหรียญที่ทำขึ้นใช้เองภายในเมืองหรือในกลุ่มธุรกิจ และที่เมืองสงขลา เมืองนครศรีธรรมราช เมืองกาญจนดิฐ มีการใช้เงินเหรียญของชาติอื่นๆ ด้วย คือใช้ทั้งเหรียญแมกซิกัน และเงินเหรียญรูเปีย แต่เงินบาทและอัฐิซึ่งเป็นสกุลเงินตราของรัฐบาลในขณะนั้นไม่ค่อยเป็นที่นิยมใช้เท่าใดนัก เหตุที่เป็นเช่นนั้นจะเป็นไปได้ว่า เมืองต่างๆ เหล่านี้รวมทั้งเมืองสงขลาด้วย เป็นเมืองทำการค้าที่สำคัญ มีพ่อค้าและนักเดินทางแวะเวียนเข้ามาติดต่อค้าขายอย่างไม่ขาดสาย ทำให้เงินตราสกุลต่างๆ เข้ามาหมุนเวียนอยู่ในเศรษฐกิจของเมืองต่างๆ ข้างต้นเป็นอย่างมากและนอกเหนือจากนั้นจะเห็นได้ว่ามีอยู่สองเมืองคือ ที่เมืองนครศรีธรรมราชและที่เมืองสงขลานอกจากภายในเงินเหรียญที่จารึกเป็นภาษาจีนแล้วยังมีการจารึกเป็นภาษามลายูอีกภาษาหนึ่งบนเงินเหรียญ แต่สำหรับเงินเหรียญที่ใช้ในเมืองสงขลาพิเศษกว่าเมืองอื่นๆ ตรงที่มีการใช้เงินเหรียญที่มีการจารึกภาษาถึงสามภาษาไว้บนเงินเหรียญ ทั้งภาษาจีน ภาษาไทย และภาษามลายู จากการศึกษาของคุณเพียงแฉ พงษ์ศิริบัญญัติ สันนิษฐานว่า น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว โดยพิจารณาได้จากอักษรที่ปรากฏอยู่บนตัวเงินเหรียญมีอักษรยาวีปรากฏ ซึ่งในสมัยอยุธยา เจ้าเมืองที่ปกครองเมืองสงขลา มีเชื้อสายมลายู ได้ปกครองเมืองมาช้านานเป็นเวลากว่า 40 ปี ย่อมได้รับอิทธิพลจากพวกมุสลิมได้ ส่วนตัวหนังสือจีนที่ปรากฏนั้นสันนิษฐานว่าเมืองสงขลาตามประวัตินั้นเติบโตขึ้นด้วยความสามารถของชาวจีนตั้งแต่สมัยกรุง

ธนบุรี ตั้งตนเป็นหลักเป็นฐานได้ด้วยความสามารถของชาวจีน นับเป็นต้นตระกูล ณ สงขลา ซึ่งเป็นเจ้าปกครองเมืองนี้ เพราะฉะนั้นการเขียนอักษรจีนในเงินเหรียญอาจจะมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยาหรือต้นสมัยธนบุรีก็ได้ (เพียงแข, 2522) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าไม่อาจทราบกำหนดเวลาที่แน่นอนว่าเมืองสงขลาเริ่มมีการผลิตเหรียญขึ้นใช้เมื่อใดก็ตาม แต่การพบเงินเหรียญก็เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของเมืองสงขลาได้เป็นอย่างดี

เงินเหรียญสามภาษาไม่ว่าจะเกิดขึ้นในช่วงสมัยใดเป็นการแสดงให้เห็นถึงสภาพการณ์ของการติดต่อค้าขายภายในเมือง การติดต่อค้าขายกับชาติตะวันตกด้วยตนเอง หรือแม้แต่ชาติทางฝั่งตะวันตกก็ตาม ปฏิสัมพันธ์ที่มีมากขึ้นส่งผลให้เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในทางภาคใต้ที่อยู่ในเส้นทางการเดินทางที่สำคัญ ระหว่างมหาสมุทรอินเดียและแปซิฟิก ทั้งยังเป็นหัวเมืองในราชอาณาจักรสยามที่มีอาณาเขตติดต่อสัมพันธ์กับอาณานิคมของชาติตะวันตกมากที่สุด ซึ่งก็คือสิงคโปร์ในปัจจุบัน อาณานิคมที่เป็นจุดเชื่อมต่อทางการค้าที่สำคัญของชาติตะวันตกในเส้นทางระหว่างมหาสมุทรอินเดียและแปซิฟิก อย่างไรก็ตามไม่ว่าเงินเหรียญเหล่านั้นจะเริ่มผลิตขึ้นใช้เมื่อใด เป็นเรื่องที่จะต้องค้นคว้าหารายละเอียดกันต่อไป หากแต่ว่าขณะนั้นเงินเหรียญสามภาษาเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความสัมพันธ์และความสำคัญของกลุ่มคนทั้งสามกลุ่มภายในเมืองสงขลา ที่มีความสำคัญและปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน โดยที่เจ้าเมืองหรือรัฐบาลกลางเองก็ตามไม่สามารถจะละเลยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไปได้ จะเห็นได้ว่าประชากรของเมืองสงขลาประกอบด้วยกลุ่มคนถึงสามกลุ่มด้วยกัน ทั้งสามกลุ่มก็มีความแตกต่างกันทั้ง รูปร่างหน้าตา คติความเชื่อ การใช้ชีวิต ภาษา ตลอดจนจนถึงการประกอบอาชีพ แต่ทั้งสามกลุ่มสามารถที่จะอาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน แต่ทั้งสามกลุ่มก็ยังคงเอกลักษณ์เฉพาะตัวไว้อย่างเหนียวแน่น ส่วนใดที่พอจะร่วมกิจกรรมกันได้ทั้งสามกลุ่มก็จะร่วมมือร่วมใจกันทำ แต่ถ้าเป็นกิจกรรมเฉพาะกลุ่ม เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มต่างกลุ่มจะดำเนินกิจกรรมกันเองภายในกลุ่ม สังคมเมืองสงขลาจึงเป็นสังคมที่หลากหลายมีคนหลายกลุ่มหลายวัฒนธรรมอยู่อาศัยด้วยกัน ต่างกลุ่มต่างยอมรับในตัวตนของกันและกัน รวมกันเป็นพหุสังคมในลักษณะของการเสนอจุดร่วม สงวนจุดต่าง

3.2 พัฒนาการของเมืองและวิถีชีวิตของคนสงขลาในอดีต

เมื่อมีกลุ่มคนอาศัยอยู่ในเมืองเป็นจำนวนมากหลากหลายวัฒนธรรม ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจทำให้ประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทั้งราษฎรภายในเมืองสงขลาและผู้ที่จะเข้ามาติดต่อค้าขาย สาธารณูปโภคความสะดวกในด้านต่างๆ ทั้งในเรื่องของการบริหารจัดการ เรื่องของความมั่นคงปลอดภัย ไม่สามารถที่จะจัดการได้อย่างสะดวกบนพื้นที่ที่จำกัดอย่างพื้นที่ราบระหว่างเขาอันเป็นที่ตั้งขณะนั้นของเมืองสงขลา ซึ่งตั้งอยู่บริเวณแหลมสนซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของหัวเขาแดงที่ตั้งเมืองสงขลาในสมัยแรกเริ่มมีลักษณะเป็นปลายแหลมและที่ตั้งเมืองสงขลาที่แหลมสน ก็มีลักษณะเป็นที่ราบปลายแหลมด้านหลังติดภูเขา แหล่งน้ำจืดมีจำกัด พื้นที่ไม่สอดคล้องกับการขยายตัวของเมืองได้อีกต่อไป

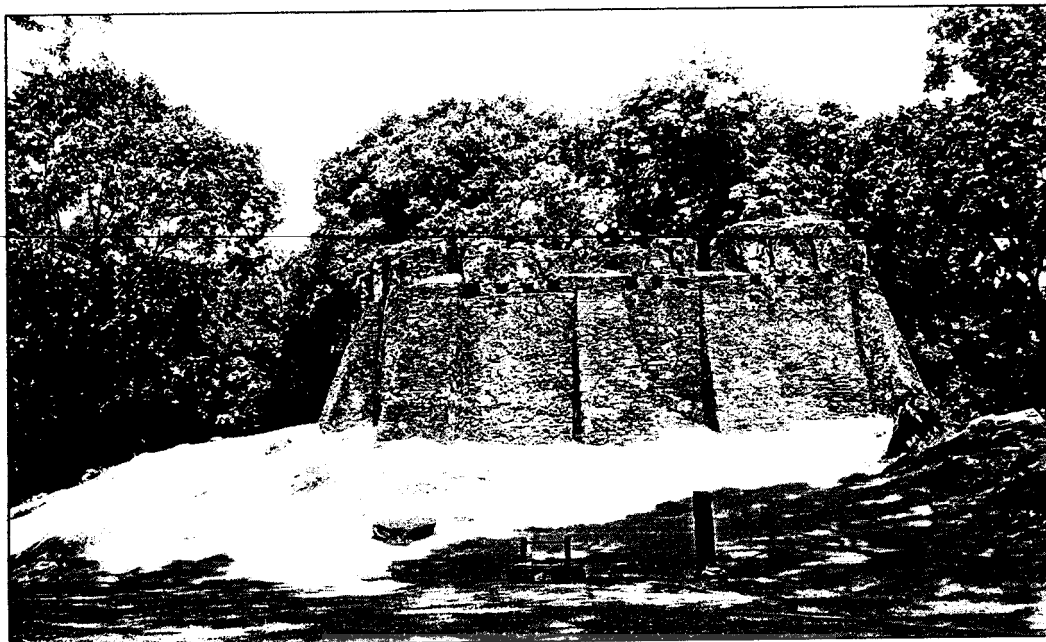
ความคิดในการย้ายที่ตั้งเมืองสงขลาเริ่มขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2375 เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสงขลา (เถียนเส็ง) เริ่มทำการก่อสร้างเมืองใหม่ โดยย้ายจากปากแหลมสน มาตั้งที่บ้าน

บ่ออย่าง ซึ่งอยู่คนละฟากกับปากทะเลสาบสงขลาและเป็นที่ตั้งเมืองสงขลาในปัจจุบัน การย้ายที่ตั้งของเมืองนั้นมีสาเหตุมาจากที่ตั้งของเมืองเดิมที่ฟากแหลมสนมีพื้นที่คับแคบ ไม่รองรับในการขยายตัวของเมืองและไม่มีแหล่งน้ำจืดเพียงพอในการบริโภค เป็นการขยายเมืองเพื่อรองรับกับความเจริญเติบโตของเมืองต่อไปในอนาคต โดยที่เมืองหลวงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการย้ายที่ตั้งเมืองสงขลาในครั้งนี้อาจจะมากกว่าตัวเจ้าเมืองสงขลาเองด้วยซ้ำ เพราะการสร้างเมืองสงขลาที่บ้านบ่ออย่างใช้เวลาในการก่อสร้างถึง 10 ปี สร้างเสร็จได้โดยการอาศัยแรงงานจากกองทัพหลวงที่มาจากกรุงเทพมหานคร ในคราวที่ลงมาช่วยเมืองสงขลาต่อสู้กับกบฏจากหัวเมืองมลายูในปีพ.ศ. 2381 โดยสร้างเสร็จเรียบร้อยในช่วงปี พ.ศ. 2385 และเมื่อสร้างที่ตั้งเมืองใหม่เสร็จเรียบร้อยดีแล้วพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ส่งไม้ชัยพฤกษ์หลักชัยเมือง เพียนชัย และเครื่องไทยทานอื่นๆ พระราชทานให้แก่พระยาสงขลา (เถียนเส็ง) เพื่อใช้ในพิธีวางหลักชัยประจำเมืองสงขลาใน พ.ศ. 2385 ซึ่งมีปรากฏอยู่ในพงศาวดารเมืองสงขลา ดังนี้

“ครั้น ณ ปีชวดจัตวาศก ศักราช 1204 โปรดเกล้าฯ ให้จัดการฝังหลักชัยเมืองสงขลาพระราชทานไม้ชัยพฤกษ์หลักชัยต้นหนึ่งกับเพียนชัยเล่มหนึ่งพร้อมด้วยเครื่องไทยทานต่างๆ และโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระอุดมปิฎก ประธานสงฆ์ฐานานุกรมเปรียญ 8 รูปออกมาเป็นประธานกับพระราชครูอัชฎาจารย์พราหมณ์กับพราหมณ์แปดนายออกมาเป็นประธานฝังหลักชัย พระยาสงขลา(เถียนเส็ง) ได้กะเกณฑ์กรมการ และไพร่จัดการทำเป็นโรงพิธีสี่ทิศคือที่ป้อมเสร็จแล้ว ครั้นเดือนสี่ ขึ้น 7 ค่ำ ปีชวดจัตวาศก พระยาสงขลา (เถียนเส็ง) ให้จัดตั้งกระบวนแห่หลักชัยไม้ชัยพฤกษ์กับเพียนเป็นการใหญ่ คือจัดกระบวนแห่ทั้งพวกจีนและพวกไทยเป็นที่ครึกครื้นเอิกเกริกมาก ตั้งกระบวนแห่หลักชัยไม้ชัยพฤกษ์กับเพียนไปเข้าโรงพิธี แล้วพระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรมเจริญพระปริตร พระครูพราหมณ์ก็สวดตามไสยเวท

ครั้นเดือนสี่ ขึ้น 10 ค่ำ เวลาเช้าโมงหนึ่งกับสิบนาที ได้อุดมฤกษ์พระยาสงขลา (เถียนเส็ง) ได้จัดการสมโภชหลักเมืองเป็นการเอิกเกริกอีก 5 วัน 5 คืน คือละครหรือโขนร้องโรงหนึ่ง หุ่นโรงหนึ่ง จั้วโรงหนึ่ง ละครชาตรีสี่โรง พระยาสงขลา (เถียนเส็ง) ได้ถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ 22 รูป กับเครื่องราชบริวารภณห์ต่างๆ แก่พระราชาคณะฐานานุกรมเปรียญและพระราชครูอัชฎาจารย์พราหมณ์เป็นอันมากเสร็จแล้ว ครั้นเสร็จการฝังหลักเมืองพระยาสงขลา (เถียนเส็ง) จัดเรือสำเภาลำหนึ่งส่งพระราชาคณะกับพระราชครูอัชฎาจารย์พราหมณ์เข้าไป ณ กรุงเทพฯ แล้วพระยาสงขลา (เถียนเส็ง) ได้ให้ช่างก่อสร้างคร่อมหลักเมืองไว้สามหลังเป็นตึกจีน กับศาลเจ้าเสื้อเมืองไว้หลังหนึ่งด้วย ” (กรมศิลปากร, 2511.) สิ่งก่อสร้างต่างๆ ในข้างต้นนั้นได้รับการปรับปรุงในบางช่วงเวลาทำให้ในปัจจุบันยังคงปรากฏอยู่ให้เห็นเช่นเดิมในศาลหลักเมืองสงขลา บนถนนนางงาม

ภาพที่ 7 บ่อมเมืองสงขลาสมัยตาโต๊ะโมกอล

ที่มา: สิทธิพร ศรีม่วง (2554)

ปัญหาต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมของเมืองสงขลา

นโยบายในการพัฒนาเมืองสงขลาให้มีความเจริญ ส่งผลให้เมืองสงขลามีความเติบโตอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละเมืองนั้นส่วนหนึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นสภาพของผู้คนในเมือง สะท้อนภาพของผู้ปกครองในเมืองและเมืองหลวงในการบริหารจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ดีในระดับหนึ่ง อันจะส่งผลต่อการรับรู้และเข้าใจในสภาพสังคมได้ดีขึ้นในระดับหนึ่ง สำหรับเมืองสงขลาปัญหาคritical ที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อเมืองสงขลาอย่างรุนแรง ทั้งยังส่งผลกระทบต่อเมืองอื่นๆ ใกล้เคียงรวมทั้งกรุงเทพฯ ด้วยนั้น มีอยู่หลายประเด็นปัญหาด้วยกัน ซึ่งประเด็นปัญหาต่างๆ เหล่านี้ไม่ใช่เฉพาะผู้ปกครองในเมืองเท่านั้นที่หาทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น แต่รวมไปถึงเมืองหลวงในการร่วมเข้ามาแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับหัวเมืองด้วย โดยที่ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองสงขลาและส่งผลกระทบต่อสังคมเมืองสงขลา ที่ทำให้รัฐบาลต้องเข้ามาช่วยเหลือได้แก่

ปัญหาความอดอยากและโรคภัยต่าง ๆ

ปัญหาความอดอยากเป็นปัญหาที่รัฐบาลเอาใจใส่มากเป็นพิเศษทุกๆ ปีรัฐบาลจะป่าวประกาศให้ราษฎรทำไร่ตามฤดูกาล เพื่อให้ได้ผลผลิตบริบูรณ์ (หจขล ร 4 ก ห เล่ม 9 จ.ศ.1217 สารตราว่าด้วยประกาศป่าวร้องราษฎรให้ทำนาแต่ต้นมรสุม) ถ้าหากปีใดฝนตกมากน้ำท่วมข้าวกล้าเสียหาย หรือฝนตกน้อยเกิดภาวะขาดแคลนน้ำราษฎรทำนาไม่ได้ผล รัฐบาลก็จะออกประกาศ ให้ราษฎรซื้อข้าวไว้กินให้เพียงพอตลอดปี และไม่อนุญาตให้ส่งข้าวออกไปจำหน่ายต่างประเทศเป็นการชั่วคราวอีกด้วย (กรมศิลปากร, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405- 2411: 158- 161) บางปีฝนแล้งผลิตข้าวได้น้อย ราษฎรพากันแย่งซื้อข้าว เจ้าของ

ข้าวขึ้นราคาข้าวแพงขึ้นกว่าปกติ ทำให้ราษฎรที่ยากจนได้รับความเดือดร้อนไม่มีเงินจะซื้อข้าวหันกลับไปเป็นโจรผู้ร้าย รัฐบาลก็ต้องหาทางระงับด้วยการประกาศให้อาหากแก่ราษฎรผู้ซื้อข้าวขายข้าวไม่ให้กักตุน โดยชี้ให้เห็นโทษและผลเสียจากการกักตุนข้าวแก่ราษฎรทราบ (กรมศิลปากร, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2405- 2411: 158- 161) ภาวะขาดแคลนข้าวก็จะไม่เกิดขึ้น

ปัญหาความอดอยากและโรคภัยต่างๆ เป็นสิ่งที่คุกคามชีวิตและสร้างความเดือดร้อนให้แก่มนุษย์ตลอดมา ผู้ปกครองได้ให้ความสนใจต่อปัญหาทั้งสองมาก เพราะถ้าหากเกิดขึ้นแล้วจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อปัญหาอื่นๆ ตามมา ถ้าหากราษฎรประสบปัญหาอดอยาก ก็จะพากันไปซื้อข้าวหาเผือกหากลอยมากินกัน ในต่างบ้านต่างเมืองเป็นระยะทางไกลๆ หรือราษฎรบางคนที่ไม่คิดทำมาหากินก็จะคบคิดกันเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสะดม ลักขังฆ่าโคกระบือฆ่าฟันกันตาย ถ้าราษฎรมีโรคภัยไข้เจ็บสุขภาพก็เสื่อมโทรมไม่สามารถทำงานได้ตามปกติ และหากเกิดโรคระบาดผู้คนล้มตายจำนวนมาก บ้านเมืองระส่ำระสาย มีหลายครั้งในอดีตที่เมืองสำคัญต้องกลายเป็นเมืองร้างเพราะโรคระบาด

ปัญหาเกี่ยวกับความอดอยากและโรคภัยต่างๆ เกิดขึ้นในเมืองสงขลาเพียงไม่กี่ครั้ง ตลอดสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น เกิดภาวะอดอยากขึ้นในเมืองสงขลาประมาณ 3 ครั้ง และเกิดโรคระบาดร้ายแรงในจำนวนประมาณที่ใกล้เคียงกัน ภาวะอดอยากเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2372 พ.ศ. 2374 และในปี พ.ศ. 2430 โรคระบาดร้ายแรงได้เกิดขึ้นใน ในปี พ.ศ. 2363 พ.ศ. 2427 และในปี พ.ศ. 2430

ในปี พ.ศ. 2372 ได้เกิดภาวะขาดแคลนข้าวเนื่องจากฝนแล้ง ราษฎรทำนาไม่ได้ผลราคาข้าวแพงขึ้น พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) หาทางระงับด้วยการเรียกไพร่จำนวน 1,000 คน ซึ่งต่อเรืออยู่ที่เทพากลับมาช่วยแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงานปลูกข้าว จนกระทั่งภาวะอดอยากได้ผ่อนคลายลง (กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารเล่ม 3: 63) โดยไม่ต้องขอซื้อข้าวจากฉางหลวงในกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2374 ฝนตกอย่างหนักน้ำท่วมไร่นารราษฎร เกิดภาวะอดอยากรุนแรงที่สุดถึงขนาดที่ราษฎรไม่มีข้าวกิน อดตายกลางถนน ราษฎรที่รอดตายพากันอพยพครอบครัวหลบหนีไปอยู่ต่างบ้านต่างเมืองที่พอจะหาอาหารได้บ้างดีกว่าทนอดอยากอยู่ในเมือง ซึ่งราคาข้าวแพงกว่า 300 เหรียญ และซื้อหาไม่ค่อยได้เพราะไม่มีข้าวจะขายพระยาวิเชียรคีรี(เถี้ยนเส้ง) หาทางระงับปัญหาโดยการเข้าเฝ้าทูลละอองฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ในกรุงเทพฯ ขอพระราชทานซื้อข้าวจากฉางหลวง ในกรุงเทพฯ จำนวน 1,000 เกวียน ออกมาแจกจ่ายราษฎรพอจะระงับความอดอยากลงไปก่อน (กรมศิลปากร, 2526: 217-218) และโชคดีที่ในปีต่อมาฝนฟ้าบริบูรณ์ดี ราษฎรทำนาผลิตข้าวได้ผลเพียงพอแก่การบริโภคอย่างแต่ก่อน มีข้อน่าสังเกตว่าภาวะขาดแคลนข้าวบริโภคของเมืองสงขลา จะเกิดขึ้นในช่วงที่เมืองนครศรีธรรมราชมีอิทธิพลเหนือเมืองพัทลุงถึง 2 ครั้ง ทั้งนี้เพราะในระยะตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2370 – 2382 เจ้าเมืองนครฯ ได้ประกาศห้ามราษฎรเมืองพัทลุงติดต่อค้าขายกับเมืองสงขลาอันเป็นผลต่อเนื่องมาจากการเป็นอริกันระหว่างตระกูลเจ้าเมืองทั้งสองโดยตรงอีกด้วย

โรคระบาดที่เกิดขึ้นในเมืองสงขลา 2 ชนิดด้วยกัน คือ อหิวาตกโรค และไข้ทรพิษ อหิวาตกโรคระบาดใหญ่ 2 ครั้งคือ ในปี พ.ศ. 2363 และ ในปี พ.ศ. 2430 ไข้ทรพิษระบาดรุนแรงครั้งเดียวในปี พ.ศ. 2427 ในปี พ.ศ.2363 เป็นปีที่อหิวาตกโรคระบาดครั้งใหญ่และรุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ โรคนี้เกิดขึ้นทางเกาะปีนังก่อน แล้วแพร่มายังหัวเมืองชายทะเลภาคใต้ โดยเฉพาะที่สงขลาและนครศรีธรรมราช หลังจากนั้นแพร่

ต่อขึ้นไปยังหัวเมืองท่าปากแม่น้ำเจ้าพระยา ราษฎรชาวเมืองล้มตายเป็นอันมาก พวกกันอพยพหลบหนีโรคระบาดเข้าไปยังกรุงเทพฯ และหัวเมืองใกล้เคียง เชื้ออหิวาตกโรคก็แพร่กระจายไปกับผู้ที่หลบหนี การระบาดขยายวงกว้างออกไป คนตายทั้งกรุงเทพฯ และหัวเมืองใกล้เคียงไม่ต่ำกว่า 30,000 คน (สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชทานภาพ, 2515: 73-75)

ในเมืองสงขลาเข้าใจว่าโรคระบาดไม่น้อยกว่าในกรุงเทพฯ และหัวเมืองอื่นๆ ดังพบข้อความในพระพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 ว่า

“... ครั้นปีมะโรง โทศก ศักราช 1182 (2363) บังเกิดความไข้หวาดกโรค ราษฎรพลเมืองล้มตายเป็นอันมาก ความไข้มีมาตลอดปีมะเส็ง ตรีศกจึงได้สงบ...” (สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชทานภาพ, 2515: 73-75)

สำหรับวิธีป้องกันรักษาความเจ็บป่วยนั้น ส่วนใหญ่จะใช้ยาแผนโบราณซึ่งมีหมอแผนโบราณเป็นผู้ประกอบยาตามที่ตำราได้เขียนเอาไว้ มียาบางชนิดที่มีชื่อแปลก เช่น ยาผีบอก เป็นยาที่ผู้ล่องลับไปแล้วเข้าผีนบอกส่วนประกอบของยาให้แก่หมอ แต่หากผู้เจ็บป่วยเป็นเจ้าของ ทางฝ่ายรัฐบาลกลางมักจะส่งหมอหลวงมาจากกรุงเทพฯ ออกมาทำการรักษา เช่น ในปี พ.ศ. 2390 พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ป่วยด้วยโรคชรา โปรดให้ขุนภักดีโสภณมอญฯ พ้นเมืองหมอนวด ออกไปพยาบาลรักษาเป็นต้น (สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชทานภาพ, 2515: 73-75) วิธีรักษาที่ปรากฏนอกจากใช้ยาแผนโบราณแล้วยังพบวิธีการรักษาโดยการนำพิธีทางไสยศาสตร์มาใช้ด้วย ดังตัวอย่างในปี พ.ศ. 2363 ที่อหิวาตกโรคระบาดครั้งใหญ่ ทางฝ่ายรัฐบาลกลางได้มีใบบอกไปยังเจ้าพระยามหานครศรีธรรมราช (น้อย) ให้ประกอบพิธีที่เรียกว่า “พิธีอาพาธพินาศ” เพื่อระงับการระบาดของอหิวาตกโรค พิธีดังกล่าวได้จัดขึ้นทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง ดังปรากฏในตราสารเจ้าพระยามหาเสนาฯ ออกไปถึงเจ้าพระยามหานครฯ (น้อย) ในปี พ.ศ. 2363 ดังนี้

“ ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าสั่งว่า ณ เดือน 5 เดือน 6 ปีมะโรงโทศกนี้ เกิดความไข้ชุกชุม อาณาประชาราษฎรไพร่พลเมืองและช่างม้าโคกระบือล้มตายเป็นอันมาก ณ กรุงเทพฯ พระมหานคร ได้ตั้งพระราชพิธีอาพาธพินาศระงับความไข้ ซึ่งบังเกิดแก่ไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร ช่างม้าโคกระบือทั้งปวงให้อันตราธานสุญหายนั้น

ให้อาหม่อนน้ำ 16 ใบ บาตรทราย 5 ใบ หล้าคาสำหรับพระสงฆ์ประน้ำ 16 กำ ให้มีด้ายสายสิญจน์วงหม่อนน้ำ บาตรทรายและพระสงฆ์ถือสวด ครั้นเวลาบ่ายให้นิมนต์พระสงฆ์ 20 รูป มาพร้อมกัน ณ พระอุโบสถ ที่เจ้าเมืองกรมการเมืองถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ครั้นพระสงฆ์พร้อมแล้วให้เจ้าเมืองกรมการเมืองมีเครื่องสักการบูชาทุกคน ออกไปฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์โดยเคารพ ให้เจ้าเมืองปลัดคนใดคนหนึ่ง นุ่งข้าวต้มขาวออกถวายพระสงฆ์ 20 รูป ณ พระอุโบสถ ครั้นพระสงฆ์ฉันแล้วให้จัดชนัก หอก ดาบ สมทานศีลให้อ่านคำอธิษฐานอาราธนาเทวดาทั้งสามภพแล้ว จึงนิมนต์พระสงฆ์สวดเจ็ดตำนานจนจบแล้ว ให้พระสงฆ์กลับไปวัด

ครั้งรุ่งขึ้นเช้าให้แต่งกระบี่จันทน์ ซึ่งจะถวายพระสงฆ์ในวันที่สองนั้น ห้ามมิให้ฉันเนื้อ ฉันทปลา ฉันทเป็ดไก่ เป็นอันขาดทีเดียว ครั้นเวลาบ่ายให้นิมนต์พระสงฆ์ มาสวดพระธรรมจักรมหาสมัยอาฎานาฎิสวด

ขบอมมนุษย์ ภูต ปีศาจ ทั้งปวงจบแล้ว ให้จัดขนัก หอก ดาบ ปืน แห่พระสงฆ์ไปเที่ยวปะน้ำมนต์ โปรงทรายให้จนทั่ว แล้วประกาศป่าวร้องแก่อาณาประชาราษฎร เมื่อพระสงฆ์ไปถึงหน้าบ้านผู้ใด ให้มีเครื่องสักการบูชาจนทุกเรือน และเมื่อพระสงฆ์ประน้ำแล้ว อนึ่งเมื่อวันแรกจะตั้งพิธีในเวลาเช้า ให้มีเครื่องพลีกรรมไปบวงสรวงพระเสื้อเมือง พระทรงเมือง ให้บอกกันช่วยกำจัดอมนุษย์และภูตผีปีศาจทั้งปวง ให้ไปเสียจากขอบขัณฑสีมา แล้วให้บ้ำบัดอุปีทวะอันตรายซึ่งเกิดแก่มนุษย์ และช้างม้าโคกระบือทั้งปวง ให้อันตรายสูญหายเสร็จแล้ว แต่หัวเมืองยังหาตั้งพิธีระงับความไข้ไม่ จึงให้เจ้าเมืองกรมการเมืองกระทำตามที่ว่ามาจนทุกประการ สารตรา มา ณ วันศุกร์ เดือน 6 แรม 15 ค่ำ” (หจข, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1182 เลขที่ 4)

พิธีอาพาธพินาศ เป็นพิธีผสมระหว่างความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องภูตผีปีศาจกับความเชื่อในศาสนาฮินดู และพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึงความสามารถของคนไทยในการประยุกต์เอาความเชื่อจากลัทธิต่างๆ มาเป็นพิธีใหม่ พิธีดังกล่าวมิได้ช่วยรักษาโรคโดยตรง แต่จากพิธีดังกล่าวทำให้มีการระวังในการบริโภคอาหาร และให้คนถือศีลอยู่ประจำบ้าน เป็นการปิดกั้นไม่ให้โรคระบาดแพร่กระจายออกไปทางอ้อมและในไม่ช้าการระบาดของโรคก็หยุด

โรคต่างๆ ที่ชาวเมืองสงขลาเป็นกันมากในอดีต ได้แก่ โรคมาเลเรีย บานโรคหรือริดสีดวงทวาร วัณโรค เหน็บชา โรคลม โรคขวม และโรคชรา เป็นต้น (หจข, ร 5 ม1.12ก/1-2 ใบบอกเมืองสงขลา จ.ศ.1242 และ ร 5 กท เล่ม 42 - 56) ความอดอยากและโรคภัยต่างๆ เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความระส่ำระสายขึ้นภายในเมืองสงขลา และมีผลกระทบต่อการพัฒนาเมืองสงขลาโดยตรง การพัฒนาหัวเมืองต้องหยุดชะงักลง แต่ปัญหาดังกล่าวเมื่อเกิดขึ้นได้รับการแก้ไขโดยเร็วทำให้มีผลต่อการพัฒนาหัวเมืองสงขลาล้นน้อยมาก (หจข, ร 5 ม99/15 เล็กบ่อนไก่อเล็กค่านาเมืองสงขลา ร.ศ.115)

ปัญหาฝิ่นเมืองสงขลา

ปัญหาฝิ่นเมืองสงขลา เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในเมืองสงขลาส่งผลกระทบต่อประชากรในเมืองสงขลาโดยตรง และยังส่งผลกระทบต่อเมืองหลวงเป็นอย่างมากด้วยเช่นกัน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเอาพระทัยใส่ในการแก้ปัญหาเรื่องฝิ่นเป็นอย่างมาก ซึ่งจะเห็นได้จากเอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องฝิ่น ตามกฎหมายตราสามดวงถือว่าผู้ที่สูบฝิ่นเป็นผู้ที่ทรยศกบฏต่อแผ่นดิน ให้ลงโทษ 6 สถาน คือ ฟันคอริบเรื้อน ริบราชบาตรให้สิ้น ให้ไหมจตุคุณ ให้จำไว้ 7 วัน และให้ทวนด้วยลวดหนัก 25 ที (กฎหมายตราสามดวง, พระไอยการชะตาหลวง) แสดงให้เห็นว่าคนไทยโดยเฉพาะข้าราชการ และขุนนางนิยมสูบฝิ่นกันมานานพอสมควร จึงได้มีการออกกฎหมายลักษณะนี้ออกมา แต่อย่างไรก็ตามการสูบฝิ่นในอดีตคงจะไม่แพร่หลายไปยังราษฎรไทยมากนัก เพราะยังไม่มีการผลิตขายกันเป็นสินค้าจำนวนมากๆ อย่างสมัยหลังมีบ้างก็เป็นการแอบสูบ แต่สำหรับชาวจีนไม่ได้ห้ามไว้ และฝิ่นที่มีการนำเข้ามาขายก็เพื่อขายให้แก่กลุ่มชาวจีนที่ใช้จ่ายแรงงานรับจ้างในกิจการต่างๆ การสูบฝิ่นหรือค้าขายฝิ่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมายรัชกาลที่ 3 ไม่ทรงโปรดเป็นอย่างมาก แต่ก็มีผู้ที่คิดลักลอบที่จะซื้อขายและสูบฝิ่น หนึ่งในนั้นมีเจ้าเมืองสงขลา รวมอยู่ด้วย ดังที่ปรากฏในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เลขที่ 32 ความว่า

...เจ้านายและขุนนางในชั้นสูงบางคนทำการลักลอบค้าฝิ่นเสียเอง อาทิ พระยาพัทลุง พระยาสงขลา... การปราบปรามฝิ่นในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงส่งข้าหลวงออกตรวจอย่างทั่วถึง แต่งกรมการออกสืบจับผู้ร่วมค้าฝิ่น และโปรดให้ผู้มีฝิ่นในการครอบครองนำฝิ่นมาลู่กะโทะ สารภาพผิด ทางรัฐจะไม่เอาผิดแก่ผู้ที่มาสารภาพโทษโดยดี มีชาวจีนและขุนนางนำฝิ่นมาลู่กะโทะ เช่นพระยาสงขลา ... (หจข, จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 เลขที่ 32 ไม่ปรากฏ จ.ศ. “คำสาบานปติญาณตนของพระยาสงขลาและผู้มีชื่อ ซึ่งได้ซื้อขายฝิ่น สาบานว่าจะพยายามไม่ ให้มีฝิ่นเถื่อนเข้ามาค้าขายในเมืองเป็นอันขาดจะไม่ปิดบังไว้”)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ได้นำฝิ่นจำนวนมากจากอินเดียเข้ามาขายทางตะวันออก โดยเฉพาะในจีนประมาณปีละ 40,000 ตัน ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ฝิ่นดังกล่าวมีส่วนหนึ่งได้นำมาขายที่สิงคโปร์ เพื่อให้พ่อค้าชาวจีนลักลอบนำเข้าไปขายต่อยังประเทศต่างๆ รวมทั้งหัวเมืองชายทะเลของไทยมีการติดต่อซื้อขายฝิ่นกันระหว่างพ่อค้าจีน และชาวจีน แพร่หลายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ (นิจ ทองโสภิต, 2531: 268) ระยะเวลาหลังแพร่ขึ้นไปถึงหัวเมืองภายใน บรรดาคนไทยและเชื้อชาติอื่นๆ อีกด้วย กลายเป็นปัญหาสังคมที่ร้ายแรงขึ้น ในปี พ.ศ.2354 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้ประกาศใช้พระราชกำหนดห้ามสูบซื้อและขายฝิ่นในพระราชอาณาจักรไทย

“ถ้าใครขัดขึ้นจับได้ให้ลงพระราชอาญาเขียน 3 ยก ตระเวนบก 3 วัน ตระเวนเรือ 3 วัน ธิราชบาทว์บุตร ภรรยา และทรัพย์สิ่งของให้สิ้นเชิง แล้วส่งตัวไปเป็นตะพุ่นหญ้าช้าง” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชเสาวนิตย์, 2515: 75)

ถึงแม้จะกำหนดโทษไว้แรงพอสมควร แต่ปรากฏว่าเมืองหลวงก็ไม่สามารถยับยั้ง การแพร่ขยายของฝิ่นได้ เนื่องจากเป็นปัญหาที่มีต้นตออยู่นอกพระราชอาณาเขต พ่อค้าชาวจีนยังคงลักลอบนำฝิ่นเข้ามาขายตามหัวเมืองท่าของไทยอย่างเดิมโดยเฉพาะที่เมืองสงขลา นครศรีธรรมราช ไซยา ชลบุรีและระยอง จากเมืองท่าดังกล่าวมีการถ่ายสินค้าลงเรือเล็กเพื่อส่งไปขายในหัวเมืองชั้นในอีกต่อหนึ่ง แม้จะมีกฎหมายห้ามปรามและกวาดล้างเจ้าเมืองแล้วก็ตาม การลักลอบค้าฝิ่นยังสามารถดำเนินการได้ ยิ่งนานวันยิ่งเพิ่มขึ้น เพราะเป็นผลประโยชน์ที่หลายกลุ่มเข้าไปเกี่ยวข้อง ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มพ่อค้าชาวจีนเท่านั้นแม้แต่เจ้าเมืองกรมการเมืองบางเมืองบางคนเข้าไปมีส่วนร่วมอยู่ด้วยโดยเฉพาะเจ้าเมืองสงขลา ในปี พ.ศ.2382- 2383 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โปรดให้ข้าหลวงออกไปชำระฝิ่นครั้งใหญ่ทั่วประเทศทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองปรากฏว่าได้ฝิ่นดิบมากกว่า 3,700 ก้อน ฝิ่นสุกประมาณ 2 ทาบเศษ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์: 193- 194) ในจำนวนนี้ไม่รวมที่จับได้จากหัวเมืองนครศรีธรรมราชฝิ่นดิบกว่า 1,000 ก้อน และฝิ่นสุกอีก 10 ชั่ง (หจข,จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 จ.ศ. 1201(2382) เลขที่ 116) จากหัวเมืองสงขลาฝิ่นดิบกว่า 146 ก้อน และฝิ่นสุกอีก 7 ชั่ง 15 ตำลึงครึ่ง (หจข, จดหมายเหตุการณ์ที่ 3 จ.ศ. 1201(2382) เลขที่ 192) เป็นที่น่าสังเกตว่าเมืองสงขลาจับได้น้อยมาก เมื่อเทียบกับเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งนี้เพราะเจ้าเมืองสงขลาไม่สนใจเห็นอยู่ด้วย ในปี พ.ศ. 2382 ทรงมีรับสั่งไปยังพระ

ยาครีพิพัฒน์ (ทัต) แม่ทัพใหญ่ที่ออกไปช่วยเมืองสงขลาปราบกบฏดาโต๊ะสาหยด เกี่ยวกับผืนเมืองสงขลาซึ่งปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ ดังนี้

“แล้วรับสั่งสั่งเจ้าคุณหาบนให้มีหนังสือออกมาถึงท้าวพระกรุณาว่า ให้ช่วยชำระคนขายผืนที่เมืองสงขลาเสียให้สิ้นด้วย แล้วให้ซักถามพระยาสงขลาว่า ได้ขายผืนแลรู้แลเห็นว่าผู้ใดซื้อขายบ้าง พระยาสงขลาก็ทรงชุลเลียงเป็นถึงเจ้าเมืองสงขลา รู้อย่างธรรมเนียมอยู่แล้วให้บอกความแต่ตามจริงไปให้จงได้ แล้วให้ทำคำสาบานส่งออกมา ให้เอาตัวพระยาสงขลาแลผู้ซื้อผืนขายผืนมาสาบานเสียให้เช็ดหลาบ อย่าให้ทำต่อไปได้ บ้านเมืองสงขลาที่กำลังเป็นบ้านแตกสาแหรกขาดอยู่ ให้ชำระจับเอาแต่ตัวผืนส่งเข้าไปเสียให้สิ้นเถิด ที่โทษจะปรับนั้นจะทรงพระราชทานโปรดยกให้ แต่ให้เรียกเอาทัณฑ์บนไว้อย่าให้ซื้อให้ขายทำต่อไปได้เป็นอันขาดทีเดียว” (หลวงอุดมสมบัติ, 2505 : 178-179)

คำสาบานของพระยาสงขลา

“ข้าพระพุทธเจ้าพระยาสงขลา และผู้มีชื่อซึ่งได้ซื้อขายผืน ขอพระราชทานกระทำสัตยาธิษฐาน สบถสาบานตัวถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จำเพาะพระพักตร์ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เจ้า ด้วยตั้งแต่นี้สืบไปเบื้องหน้า ข้าพระพุทธเจ้าไม่ซื้อไม่ขายผืนรู้เห็นเป็นใจให้ผู้อื่นซื้อขายผืน และคบหาจีน แยก ฝรั่งเศส นอกประเทศเข้ามาซื้อขายผืนในบ้านในเมืองสงขลา และให้อุบายไปแก่จีน แยก ฝรั่งเศส ให้เอาผืนเข้ามาเที่ยวขายในเมืองสงขลาและเมืองซึ่งอยู่ในขอบเขตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถ้าสลูบ กำปั่น เรือพาย เรือจีน เรือแขก เรือฝรั่ง เอาผืนเข้ามาซื้อขายในเมืองสงขลาข้าพระพุทธเจ้ารู้แล้วจะจับกุมเอาตัวเจ้าของผืน และยาผืนส่งเข้าไป ณ กรุงเทพฯ ลูกค้าในบ้านในเมือง เมืองสงขลาซึ่งซื้อขายผืนก่อนผืนสุกอยู่ ข้าพระพุทธเจ้ารู้ถ้าซื้อขายกันแต่น้อยจะกระทำโทษให้เช็ดหลาบ ถ้ามากตั้งแต่หนักหนึ่งซั่งขึ้นไปจะจับเอาตัวเจ้าของผืนและยาผืนส่งเข้าไปกรุงเทพฯ ไม่เห็นแก่อามิสสินจ้างสินบนปิดบังไว้ จะตั้งอยู่ในความสัตย์สุจริต

ถ้าข้าพระพุทธเจ้ามิได้ตั้งอยู่ในคำสัตย์สาบานดังกล่าวนี้ขอให้เทพยเจ้าอันรักษาโลก ในมงคลจักรวาลแสนโกฏิจักรวาล พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง พระหลักเมือง พระกาฬ เทพบุตรเจ้าซึ่งรักษาเศวตฉัตร ดลพระทัยสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้ตัดผ่าอกข้าพระพุทธเจ้าแต่ในปัจจุบันนี้ แล้วขอให้ภูมิเทพยดา อากาศเทพยดา อารักษ์เทพยดา รุกขเทพยดา ท้าวจตุโลกบาล ท้าวอัฐโลกบาล ท้าวทิศโลกบาล อันมีฤทธิ์สิทธิ์ศักดิ์ จงสังหารผลาญชีวิตข้าพระพุทธเจ้าใน 3 วัน 7 วัน ตายให้บังเกิดในมหาเวจจันทรกหมกใหม่ อยู่สิ้นแสนกัลป์อนันตชาติ ครั้นกาลจากที่นั่นและไปบังเกิดในภพใด ๆ อย่าให้ข้าพระพุทธเจ้าพบ พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า ซึ่งจะมาโปรดข้าพเจ้าเลยทุก ๆ ชาตินี้เถิด” (หจข, จดหมายเหตุ.ร3 จ.ศ. ไม่ปรากฏ เลข ที่ 30)

คำสาบานในข้างต้นของพระยาสงขลา (เถียนเส็ง) นั้นเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ปัญหาผืนของเมืองหลวง ที่ต้องใช้วิธีการสาบานเข้ามาช่วยในการแก้ไขปัญหา เอาเรื่องของความเชื่อมาปราชญ์คนที่คิดจะทำผิดหรืออีกนัยหนึ่งคือยอมยกโทษให้ผู้กระทำผิดแต่มีข้อแม้ว่าจะต้องไม่กระทำอีก เป็นการให้สัตย์สัญญากันโดยอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนา ซึ่งเมื่อพระยาสงขลาให้สัตย์สาบานแล้วนั้นปัญหาเรื่องผืนเมืองสงขลา

ก็คงจะเบาบางลง เพราะก่อนหน้านั้นเมืองสงขลาคงเต็มไปด้วยฝิ่นและฝิ่นที่มีในเมืองสงขลานั้นก็จะถูกลักลอบนำเข้าไปยังกรุงเทพมหานครด้วยเช่นกัน ตามที่ปรากฏในเอกสารชิ้นต้นดังนี้

“เรือไปจากสงขลา ก็คงจะมีฝิ่นเข้าไปทุกลำ” (หลวงอุดมสมบัติ, 2505: 221)

“เรือลำใดเขาไปแต่เมืองสงขลา ก็มีฝิ่นเข้าไปทุกลำ ทรงขัดเคืองพญาสงขลานคร...”

แต่งเรือไปคาเมืองสงขลาได้ฝิ่นเขามาเถาไม้” (หจข, หมู่จดหมายเทศรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1201 เลขที่ 129 มัดที่ 11 จดหมายหลวงแก้วอายุติ (กระตาศเพล)

จากข้อความจากเอกสารข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่าเรื่องฝิ่นเมืองสงขลาส่งผลกระทบต่อรัฐบาลกลางเป็นอย่างมาก กษัตริย์ต้องเข้ามา มีบทบาทในการบัญชาการ แก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยพระองค์เอง และผลจากการกวาดล้างของฝ่ายรัฐบาลและการจับเจ้าเมืองผู้ซื้อฝิ่นมาสาบาน คงมีผลทำให้การลักลอบค้าฝิ่นในเมืองสงขลาลดลงไปบ้างอย่างน้อยก็ชั่วระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งรัฐบาลหาทางที่จะระงับจากต้นตอของเรื่อง ในปี พ.ศ. 2391 รัฐบาลไทยได้พยายามที่จะติดต่อกับผู้ว่าการเกาะสิงคโปร์ เพื่อขอร้องให้ห้ามปรามเรือจีนลูกค้านำฝิ่นเข้ามาขายในราชอาณาจักร (หจข, จดหมายเทศรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210 (2391) เลขที่ 31) ซึ่งก็ไม่ได้ผลมากนัก เพราะยังมีการลักลอบค้าฝิ่นอยู่เช่นเดิม ปัญหาการลักลอบค้าฝิ่นภายในพระราชอาณาจักรได้คลี่คลายลงชั้นหนึ่ง หลังจากที่รัฐบาลไทยได้ทำสัญญาเบาริ่งและสัญญาอื่น ๆ ที่อนุญาตให้นำฝิ่นเข้ามาขายได้แต่ต้องขายให้กับเจ้าภาษีนายอากรเท่านั้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา

สิ่งที่แสดงให้เห็นอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับปัญหาฝิ่นในเมืองสงขลาคือเหตุใดฝิ่นจึงมีการลักลอบนำเข้ามาที่เมืองสงขลา ถึงขนาดที่มีพระราชดำรัสว่า

“เรือเมืองสงขลาเข้ามาแจ้งราชการ ณ กรุงเทพมหานคร ฝิ่นมีเข้ามาทุกลำเรือ ถ้าตั้งฝิ่นที่เมืองสงขลาได้แล้วฝิ่นที่กรุงเทพพระมหานครก็คงจะเหือดลง” (หจข.จดหมายเทศรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210(2391) เลขที่ 31)

เหตุที่ฝิ่นเมืองสงขลา มีการลักลอบนำเข้ามามากและเป็นแหล่งขนถ่ายส่งต่อไปยังเมืองหลวงต่อนั้น เป็นเพราะว่า ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้นว่าเมืองสงขลาเป็นเส้นทางการค้าทางทะเลที่สำคัญของคาบสมุทร ส่งผลให้มีเรือสินค้าเข้ามาค้าขายมากมาย ซึ่งส่วนหนึ่งก็มาจากอินเดียอันเป็นแหล่งผลิตฝิ่นที่สำคัญ พร้อมกันนั้นเมืองสงขลา ก็มีชาวจีนมีแรงงานจีนที่นิยมสูบฝิ่น และเมืองสงขลา ก็เป็นจุดพบปะแวะพักก่อนที่จะเดินทางต่อไปยังที่อื่นๆ กับทั้งที่เมืองสงขลา มีเรื่องที่จะต้องติดต่อกับเมืองหลวงเป็นอย่างมาก จึงเป็นธรรมดาที่ฝิ่นจากเมืองสงขลาจะเข้าไปสู่เมืองหลวง ซึ่งเส้นทางในการเดินทางของฝิ่นก็เหมือนกับการเดินทางของสินค้าทั่วไปนั่นเอง เพียงแต่ฝิ่นเป็นสิ่งไม่ดีและผิดกฎหมายเท่านั้น การแพร่กระจายของฝิ่นส่วนหนึ่งก็แสดงให้เห็นถึงการขนถ่ายและการแพร่กระจายของสินค้าที่มาจากต่างประเทศผ่านทางเมืองสงขลาเข้าสู่เมืองหลวงด้วยเช่นกัน

เมืองสงขลาจึงมีสถานะเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งทางภาคใต้ ที่เมืองหลวงให้ความสำคัญและคอยกำกับดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะเป็นเมืองที่ความสำคัญต่อเมืองหลวงทั้งในด้านการเมืองการปกครองเป็นเมืองสำคัญ ปลายพระราชอาณาเขต เมืองที่คอยกำกับดูแลเมืองประเทศราชแทนเมืองหลวง ควบคุมและคานอำนาจในการกำกับดูแลหัวเมืองทางใต้ซึ่งเป็นหัวเมืองสำคัญทางเศรษฐกิจของอาณาจักร ผู้ปกครองหัวเมืองเหล่านี้จึงต้องเป็นบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจอย่างยิ่งจากเมืองหลวงให้ทำหน้าที่สำคัญนี้ หน้าที่ที่จะกำหนดความอยู่รอดของอาณาจักรได้เช่นกัน ไม่ว่าจะทางการเมืองการปกครอง ทางเศรษฐกิจที่จะต้องเป็นธรรมาภิบาลรายได้ในรูปแบบต่างๆ มาสู่เมืองหลวง ซึ่งเมืองสงขลามิบทบาทสำคัญส่วนหนึ่งที่จะต้องหารายได้เข้าสู่เมืองหลวงไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของส่วย อากรต่างๆ ตลอดจนบทบาทในการค้าระหว่างประเทศ เมืองสงขลาได้ทำหน้าที่ในส่วนนี้ได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นเมืองที่เหมาะสมในการเป็นเมืองท่าค้าขายที่ดี มีทำเลที่เหมาะสม มีทรัพยากรที่สมบูรณ์ มีการบริหารจัดการที่ดี และมีสังคมที่หลากหลายมีกลุ่มคนที่มีทักษะเฉพาะด้านในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างสมบูรณ์ จึงทำให้เมืองสงขลาพัฒนาจากชุมชนเล็กๆ จนกลายมาเป็นเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญต่อเมืองหลวง ศูนย์กลางอำนาจในเวลาต่อมา แม้ว่าจะมีปัญหาใดๆ เกิดขึ้นกับเมืองสงขลาก็ตามไม่ว่าปัญหา จะเป็นปัญหาเล็กหรือปัญหาใหญ่ก็ตามเมืองหลวงได้ให้ความสำคัญกับเมืองสงขลาตลอดมาแม้จะเป็นเมืองที่อยู่ห่างไกลด้วยระยะทางเพียงใดก็ตาม แต่เมืองสงขลายังคงอยู่ในลักษณะที่ใกล้ชิดแนบแน่นกับเมืองหลวงเป็นอย่างมาก

3.3 ศาสนสถานที่สำคัญในจังหวัดสงขลา

พระอุโบสถวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร (วัดกลาง)

วัดนี้สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายเดิมชื่อวัดยายศรีจันทร์ภายหลังมีผู้สร้างวัดเลียบบนทางทิศเหนือและวัดโพธิ์ขึ้นทางทิศใต้ชาวบ้านจึงเรียกว่าวัดกลางต่อมาปี พ.ศ. 2431 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้เสด็จมาเมืองสงขลาทรงเปลี่ยนชื่อเป็นวัดมัชฌิมาวาส ปี พ.ศ. 2460 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้ายกขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีมีชื่อทางราชการว่าวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร

พระอุโบสถวัดมัชฌิมาวาสนี้ไม่ใช่อุโบสถเดิมแต่เป็นพระอุโบสถที่เจ้าพระยาวิเชียรคีรีบุญสังข์เป็นผู้สร้างขึ้นใหม่ระหว่างปี พ.ศ. 2390 ถึง 2408 เป็นทรงไทยสมัยรัตนโกสินทร์โดยย่อส่วนและปรับปรุงจากแบบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามกรุงเทพมหานครเป็นฝีมือช่างหลวงในกรมช่างสิบหมู่จากกรุงเทพมหานครร่วมกับช่างประจำเมืองสงขลาส่วนประกอบของซุ้มพุ่มไม้แต่ตัวลายองไม่มีนาคสะดุ้งเสารองพระอุโบสถเป็นสี่เหลี่ยมไม่ย่อมุมประตูและหน้าต่างเป็นรูปซุ้มมณฑกหน้าบันทั้งภายนอกและภายในเป็นประติมากรรมปูนปั้นนูนสูงปิดทองและติดกระจกโดยที่หน้าบันด้านนอกทิศตะวันออกเป็นรูปปูนปั้นพระพรหมสี่หน้าทรงหงส์ล้อมด้วยลายกนกไทยทางด้านตะวันตกเป็นรูปปูนปั้นพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณอยู่ในวงล้อมที่เป็นกนกกลายไทยที่หน้าบันด้านในตะวันออกมีรูปปั้นราหูอมจันทร์หน้าตรงและที่ดินเป็นพิเศษคือที่หน้าบันด้านในทิศตะวันตกมีรูปปูนปั้นราหูอมจันทร์หน้าเอียงซึ่งยากที่จะหาดูได้จากที่ใด

ภายนอกพระอุโบสถระหว่างช่อง 3 โดยรอบกำแพงมีภาพจำหลักหินเรื่องสามก๊กเป็นฝีมือช่างจีนซึ่งเป็นของที่นำเข้ามาจากประเทศจีนโดยเจ้าพระยาวิเชียรคีรีบุญสังข์

พระประธานในพระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปหินอ่อนประทับนั่งปางสมาธิราบขนาดหน้าตักกว้าง 55 ซม. พุทธลักษณะแบบไทยผสมจีนฝีมือปั้นหุ่นเป็นช่างท้องถิ่นและนำไปแกะสลักหินอ่อนที่ประเทศจีนประดิษฐานอยู่ในบุษบก

เสาประตูกำแพงแก้วพระอุโบสถ ทั้ง 4 ประตุมิติลาจารึกอักษรจีนมีข้อความต่อเนื่องกันภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้ง 4 ด้านพระอุโบสถวัดมัชฌิมาวาสวรวิหารมีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมจิตรกรรมประติมากรรมและวรรณกรรม

วัดพระเจดีย์งาม

วัดพระเจดีย์งามปัจจุบันตั้งอยู่ที่ ตำบลบ่อตรุ อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา จากการศึกษาไม่ปรากฏแน่ชัดว่าสร้างขึ้นสมัยใด แต่ตามหลักฐานที่ปรากฏ ในช่วงปี พ.ศ.1300 ได้มีวัดพระเจดีย์งาม ปรากฏอยู่ในแผนที่ กัลปาวที่หัวเมืองพัทลุง และกรุงศรีอยุธยาในภาพกัลปาววัดหัวเมืองพัทลุง และกรุงศรีอยุธยาเรียกชื่อวัดนี้ว่า “วัดพระเจดีย์งาม” เป็นวัดขึ้นกับวัดเขียนบางแก้ว คณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุง ตามหลักฐานอีกชิ้นที่ปรากฏ ในทางตำนาน ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์แห่งปัทมวงศ์ ได้มีการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา และในเวลาต่อมาได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์ จึงเกิดวัดวาอารามพระสถูปเจดีย์ขึ้นทั่วไปตามบ้านเมืองที่ตั้งอยู่สันทราย ศิลปกรรมที่เกิดขึ้นในยุคนี้เป็นการปรับปรุงลักษณะศิลปกรรมของท้องถิ่นแต่เดิมให้เข้ากับลัทธิและคติทางหินยานที่รับมาจากลังกา(จุลสารรักษ์ ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา อำเภอรอนดง สงขลา, 2551: 7)

ลักษณะพระเจดีย์ รูปทรงเป็นทรงกลมที่ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมก่อสร้างด้วยอิฐ นอกจากเจดีย์ที่ปรากฏในวัดพระเจดีย์งามแล้ว ยังมีวัดบริเวณใกล้เคียง เช่น พระเจดีย์ที่วัดสี่หยัง พระเจดีย์เล็กในวัดสทิงพระ และพระเจดีย์วัดพังยาง พระเจดีย์เดิมวัดเขาน้อย เป็นต้น หรือพระเจดีย์ทิศที่มีพระและลวดลายปูนปั้นประดับ ณ พระเจดีย์บนเขาพะโคะ ฐานพระเจดีย์มีซุ้มและมีช้างอยู่ข้างใน ตามคติการมีช้างประดับฐานได้แบบอย่างมาจากลังกา แต่ว่าลักษณะของซุ้มเป็นแบบศิลปะศรีวิชัย ซึ่งเป็นของในท้องถิ่นแต่เดิม

ลักษณะพระพุทธรูป การรับคติหินยานจากลังกาเข้ามาทำให้มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้น เคารพบูชาเป็นแบบอย่างของท้องถิ่นโดยเฉพาะ พระพุทธรูปส่วนมากเป็นปางมารวิชัย พระพักตร์ดู พระวรกายกระด้างตรงและพระหัตถ์ขวาหัก เป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปในภาคใต้ที่ทำสีต่อมาจนทุกวันนี้ ในวัดพระเจดีย์งาม ก็มีพระพุทธรูป เป็นพระโพธิสัตว์ องค์พระโพธิสัตว์ก่อสร้างด้วยหินปะการังห่ออิฐดินเผาไม่ถึงปูนตามประวัติ ได้มีการบูรณะอย่างน้อย 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 ในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยพระเจ้าเอกทัศโดยพระมหาเถรเทพได้ทำการบูรณะพระวิหารกับพระโพธิสัตว์ ณ วัดพระเจดีย์งาม ทำให้พระพักตร์เปลี่ยนไปเป็นแบบอยุธยา คือหน้าอูมเต็ม บูรณะครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2505 ได้มีการบูรณะพร้อมกับพระเจดีย์ ช่างได้แกะชุดปูนเก่าที่ชำรุดออก พบพระพักตร์ที่ซ่อนอยู่ข้างในเป็นรูปหน้านาง ตามแบบสมัยศรีวิชัย ฉะนั้น ในการ

บูรณะครั้งนี้ ช่างจึงถือเอาลักษณะเดิมของศรีวิชัยเป็นหลัก แม้ไม่เหมือนเดิมก็ดูออกว่าเป็นหน้านาง คือคล้ายผู้หญิง ตามประวัติ การสร้างพระโพธิสัตว์นั้น ได้มีการสร้างทั้งพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ไว้ด้วยกัน

นอกจากนั้นแล้ว วัดพระเจดีย์งาม และ สทิงพระ ได้มีการสร้างเจดีย์ที่มีลักษณะคล้ายกัน รูปแบบการสร้างอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 ร่วมสมัยอาณาจักรศรีวิชัย ดังที่นักวิชาการรองศาสตราจารย์อนุวิทย์ เจริญศุภกุล ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “โบราณสถานที่มีแต่พุทธศตวรรษที่ 13 ในบริเวณใกล้เคียงมีวัดสทิงพระ และวัดสี่ห้วย นอกจากนี้ วัดเจดีย์งามนั้น ศาสตราจารย์บวสเชอเลีย่ ยืนยันว่ามีเทคนิคการก่อสร้างแบบศรีวิชัยคล้ายโยธา”

ลักษณะเด่นของวัดพระเจดีย์งาม พระเจดีย์องค์ใหญ่ฐานพระเจดีย์มีลักษณะเป็นรูปเหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 8.20 เมตร ยาว 12.20 เมตร มีบันไดขึ้นทางทิศใต้ ขึ้นไปถึงมีชานเวียนรอบองค์พระเจดีย์ขอบชานมีเจดีย์เล็ก 4 มุม องค์พระเจดีย์ก่อสร้างด้วย “หินปะการัง” ล้วนทั้งองค์ ตั้งแต่ฐานถึงยอด แม้ปล้องไฉนก็สกัดหินปะการังเป็นวงกลมวางซ้อนกันขึ้นไป ฉาบภายนอกด้วยปูนหอยผสมน้ำผึ้ง (น้ำตาล) มีปล้องไฉนมีจำนวน 59 ปล้อง ที่ยอดพระเจดีย์

ประกอบด้วยปลอกทองเหลือง 5 ท่อน ใหญ่เล็กตามลำดับ ภายหลังถูกฟ้าผ่าตกลงมาขณะนี้ปลอกทองเหลือง 5 ท่อนนั้น นำไปเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจดีย์องค์ใหญ่ถือว่าเป็น สถาปัตยกรรม โบราณ ที่มีองค์เดียวในประเทศไทย หรือเป็นองค์เดียวของโลก ที่ใช้วิธีการสร้างแบบนี้ รอบองค์พระเจดีย์ใหญ่ มีเจดีย์เล็กอยู่โดยรอบ เจดีย์เหล่านี้ชาว ภาคใต้ได้สร้างขึ้นด้วยความศรัทธาหลักพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง จึงได้มีผู้สันนิษฐานความหมายไว้ว่า เจดีย์บริวาร 8 องค์ หมายถึง มรรค 8 เจดีย์ทิศบนฐานทักษิณาวรรต 4 องค์ หมายถึง อริยสัจ 4 เจดีย์องค์ใหญ่ยอดกลาง หมายถึง นิพพาน ซึ่งมีความหมายรวมว่า เมื่อเข้าถึงมรรค 8 รื้ออริยสัจ 4 แล้วจึงเข้าถึง นิพพาน

ปี พ.ศ. 2478 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานวัดพระเจดีย์งาม ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม 2478 หน้า 3715

ปี พ.ศ. 2528 ประกาศขอบเขตโบราณสถานวัดเจดีย์งามเพิ่มเติม ในราชกิจจานุเบกษาเล่ม 102 ตอนที่ 31 วันที่ 12 มีนาคม 2528 หน้า 1208 พื้นที่โบราณสถานประมาณ 3 งาน 22 ตารางวา

ปี พ.ศ. 2540 วัดพระเจดีย์งามได้ขอเติมชื่อ “พระ” เข้าตามเดิมแล้ว โดยได้รับอนุมัติจากกระทรวงมหาดไทยตามหนังสือที่ มท 0208.2/2-3998 ลงวันที่ 22 ธันวาคม 2540

ปี พ.ศ. 2553 กรมศิลปากรดำเนินการบูรณะเจดีย์ ตามโครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (จุลสารรักษาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา อำเภอระโนด สงขลา, 2551: 7)

วัดราชประดิษฐฐาน (วัดพะโคะ)

วัดราชประดิษฐฐาน ปัจจุบันตั้งอยู่ที่บ้านพะโคะ หมู่ที่ 6 ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เนินเขาพะโคะมีลักษณะลาดลงไม่สูงชันมากนัก ส่วนบนของเนินเป็นที่ราบกว้างเป็นวัดโบราณที่สำคัญที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 โบราณสถานที่สำคัญภายในวัด คือ เจดีย์บรรจุพระมหาธาตุ อุโบสถ และวิหาร เอกสารทางประวัติศาสตร์กล่าวถึงการก่อสร้างพระสุวรรณมาลิกเจดีย์ว่า สร้างขึ้น

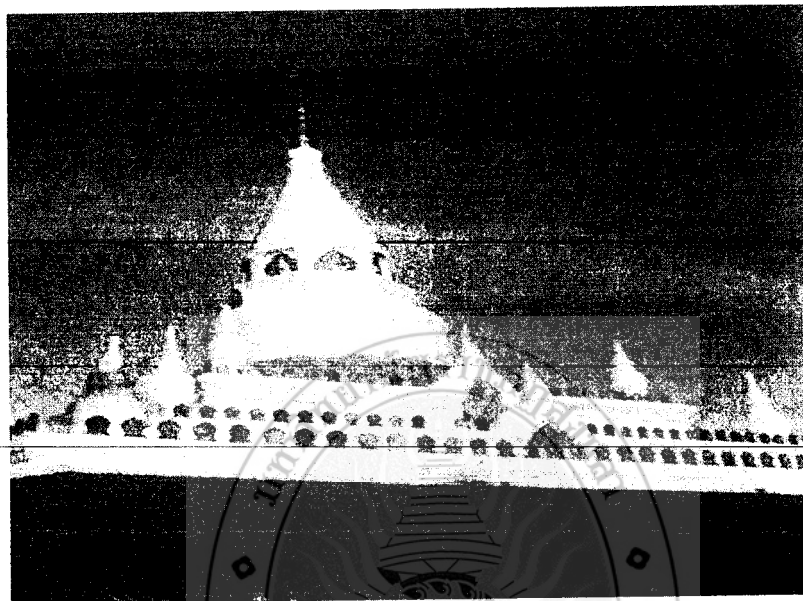
โดยสมเด็จพระราชมนีหรือสมเด็จพระเจ้าพะโคะ (หลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด)ที่ได้รับพระราชทานมา วัดพะโคะมีบทบาทสำคัญในสมัยอยุธยาเมื่อสมัยที่พทลง (ที่สทงพระ)เป็นศูนย์กลางการปกครองชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออก วัดราชประดิษฐฐานเข้าลักษณะเป็นวัดกษัตริย์สร้างเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมธาตุ มีโบราณสถานที่มีคุณค่าทั้งทางประวัติศาสตร์ ศิลปะและโบราณคดี เคยมีบทบาทสำคัญทั้งทางด้านศาสนาและการปกครองวัดพะโคะในอดีตมีความสำคัญดังนี้

1. วัดพะโคะเคยใช้เป็นสถานที่กระทำพิธีตีม้้ำพระพิพัฒน์สัตยาของเมืองพทลงในสมัยกรุงศรีอยุธยา
2. เป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุ ณ พระสุวรรณมาลิกเจดีย์ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมทางใต้สมัยกรุงศรีอยุธยาแบบอย่างศิลปะลังกา สร้างอยู่บนฐานรากเดิมที่เคยถูกอุทกขตนะทำลายและสันนิษฐานกันว่า รูปทรงสมัยแรกทำตามแบบศิลปะปัลลวะ ซึ่งคล้ายองค์พระเจดีย์องค์ใหญ่ที่วัดจะทังพระ อำเภอสทงพระ จังหวัดสงขลา
3. เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์หรือที่เรียกกันว่า พระโคตมะ (พะโคะ)อันเป็นที่พระพุทธรูปปางปรินิพพาน อยู่ในอิริยาบถนอนตะแคงข้างขวาหลับพระเนตรพระเศียรหนุนพระเขนย พระหัตถ์ซ้ายทอดยาวไปตามพระกายเบื้องซ้าย พระหัตถ์ขวาหงายวางอยู่ที่พื้นข้างพระเขนย พระบาททั้งสองตั้งซ้อนกันเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ยาว 18 เมตรสูง 2.50 เมตรมีมือข้างท้งถัน ประดิษฐานอยู่ในวิหารด้านทิศเหนือของพระเจดีย์
4. เป็นวัดที่มีความสำคัญเกี่ยวโยงกับประวัติศาสตร์หลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืดหรือสมเด็จพระราชมนีสามีรามคณูปมาจารย์ มีรูปเคารพหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืดในลักษณะจาริกธุดงค์
5. เป็นวัดที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา และโบราณคดีมีทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุ และมีจิตรกรรมฝาผนังในศาลาการเปรียญ ซึ่งเป็นภาพเขียนรุ่นใหม่(พ.ศ. 2518 - 2519) เกี่ยวกับปริศนาธรรมตามแนวคิดของสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

สถาปัตยกรรมภายในวัด

1. พระสุวรรณมาลิกเจดีย์ (เจดีย์ทอง) เป็นเจดีย์ประธานของวัดเชื่อกันว่าน่าจะเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ รูปแบบของเจดีย์เป็นศิลปกรรมสมัยอยุธยาสร้างขึ้นในสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถองค์เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดใหญ่ 3 ชั้นรอบฐานชั้นล่างสุดมีประติมากรรมปูนปั้นรูปช้างและพาโลมุงกระเบื้องเกล็ดเต่า ด้านทิศใต้มีบันไดทางขึ้นไปยังลานประทักษิณด้านบนองค์ระฆังค่อนข้างกว้างและสันบัลลังก์รูปแปดเหลี่ยม เหนือบัลลังก์เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นประทับนั่งอยู่ในซุ้ม ปล้องไฉนหนาและสันรองรับปลียอดที่มีรูปร่างเพรียวยาว
2. วิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ เป็นอาคารที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตัวอาคารก่ออิฐถือปูนหน้าบันด้านหน้าเป็นลายปูนปั้นรูปเทพพนมและรูปราหูอมจันทร์มุ่งหลังคาด้วยกระเบื้องเกล็ดเต่า ประดับหลังคาด้วยใบระกาและหางหงส์ ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ (พระโคตมะหรือพะโคะ) เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทองฝีมือท้งถันภาคใต้ ปางปรินิพพาน พระพุทธรูปไสยาสน์องค์นี้สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2057

3. พระวิหาร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเจดีย์ประธานเป็นอาคารโถงขนาด 4 ห้องก่ออิฐถือปูนตั้งอยู่บนเนินที่ก่อด้วยหินภูเขา แพนผังของพระวิหารความเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทางทิศตะวันตก มีบันไดทางขึ้นด้านหน้า ที่ผนังมีช่องทำด้วยกระเบื้องเคลือบสีเขียว ภายในมีฐานบัวประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยฝีมือช่างท้องถิ่นอ่างดงาม จำนวน 3 องค์ จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมและหลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่พบสามารถกำหนดอายุได้ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (นพรัตน์ ไชยชนะ, 2555: 15)

ภาพที่ 8 พระสุวรรณมาลิกเจดีย์ศรีรัตนมหาธาตุ

ภาพที่ 9 โบราณสถานในบริเวณวัดพะโคะ

ภาพที่ 10 เสาล้ำช้าง

วัดเจ้ทั้งพระ

ชื่อของวัดเจ้ทั้งพระ สหิงพระ สหิงปุระ สหิงปุระ สหิงพาราณสี มีแนวทางสันนิษฐานได้ 3 ประเด็น คือ

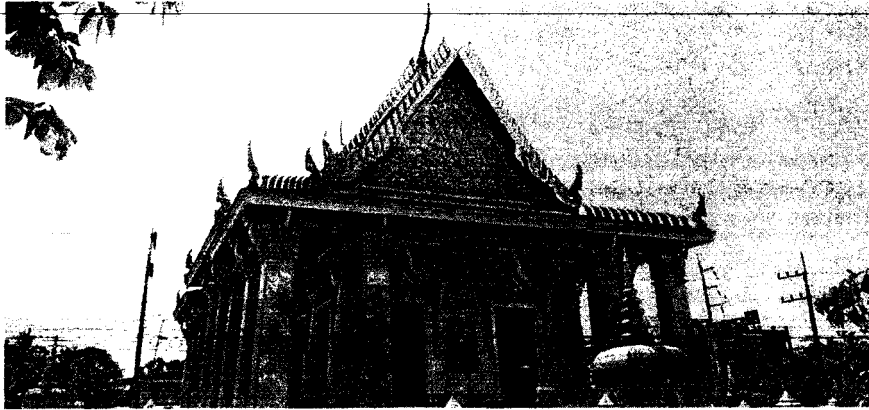
1. เจ้ทั้งพระ กร่อนมาจากคำว่า สหิงพระ สหิงปุระ หรือ สหิงพาราณศรี เป็นชื่อเมืองโบราณ เป็นเมืองสองฝั่งทะเล ที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก่อนเป็นแหล่งเกิดเมืองสอง เมืองคือ เมืองพัทลุง และเมืองสงขลา ซึ่งตั้งอยู่ที่อำเภอ สหิงพระ ในปัจจุบัน

2. คนในสมัยโบราณเล่าต่อๆ กันมาว่า เจ้าฟ้าหญิงเหมขลา ซึ่งพูดกับ เจ้าฟ้าชายนนทกุมาร น้องชายว่า น้องจะทิ้งพระธาตุเสียแล้ว หรือนานับเป็นชื่อของสถานที่ วัด บ้าน อำเภอ ในปัจจุบัน และพระยากรทองเจ้าเมืองพัทลุงเก่า ได้สร้างพระบรมธาตุเจดีย์ครอบไว้

3. พระราชวิจารณ์ของรัชกาลที่ 5 ในพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ในกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2434 ว่า จะทิ้งพระ กร่อนมาจากคำว่า จันทิพระ ตามสำเนียง - ชาวนอก ซึ่งเป็นชื่อของวัดมหายานในเกาะชวา (ประเทศอินโดนีเซีย)

วัดเจ้ทั้งพระมีจุดเด่นพระธาตุองค์ใหญ่เรียกว่า พระมหาธาตุเจดีย์ ที่ทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันเป็นที่เคารพสักการะ ของพระพุทธศาสนิกชนแต่ละปีมีการแห่ผ้าขึ้นห่อหุ้มพระธาตุเจดีย์เป็นพุทธบูชา และเป็นปูชนียสถานสำคัญ คู่บ้านคู่เมืองชาว สหิงพระ พระบรมธาตุเจดีย์วัดเจ้ทั้งพระ ประมาณว่า ได้ถูกสร้างขึ้นในสมัยศรีวิชัยคือประมาณปี พ.ศ. 1300 ตามลัทธิพุทธศาสนานิกายมหายาน ลักษณะของสถาปัตยกรรมสมัยศรีวิชัย คือทำเป็นมณฑปสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนยอดทำเป็นสลุบ

มีเจดีย์บริวาร 4 มุม ครั้นต่อมาสมัยศรีวิชัยตอนปลาย ประมาณ พ.ศ.1700 พุทธศาสนานิกายมหายานมีความรุ่งเรืองมากในประเทศลังกาพระธาตุเจดีย์จึง เปลี่ยนรูปแบบไปเป็นรูปประซังคว่า ฐานของพระบรมธาตุเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสโบราณสถานที่เก่าแก่ (วัดจะทิ้งพระ. สิงหนคร. online)

ภาพที่ 11 วัดจะทิ้งพระ

ภาพที่ 12 วิหารพระพุทธไสยาสน์

วัดสุวรรณคีรี

วัดสุวรรณคีรี หรือ วัดออก (ตั้งทางทิศตะวันออกของวัดบ่อทรัพย์) ตั้งอยู่บนเนินริมทะเลสาบสงขลา ที่บ้านบ่อเตย ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นวัดเก่าสร้างมา แต่สมัยอยุธยา วัดแห่งนี้ถือว่าเป็นวัดสำคัญของเมืองสงขลาตั้งแต่ยังตั้งเมืองที่ทำแหลมสน กล่าวกันว่า วัดสุวรรณคีรีใช้เป็นสถานที่ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการเมืองสงขลา ต่อมาได้รับการบูรณะให้เป็นวัดสำคัญ ประจำเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน มีความสำคัญวัดคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดสงขลาอีกแห่ง ด้านในพระอุโบสถ มีภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็น

ภาพเขียนสี ที่มีความสวยงาม และเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย นอกจากนี้ยังมีหอรระฆัง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอุโบสถ เจดีย์หินแบบจีน ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าของอุโบสถ และซุ้มโอบเสมาสร้างด้วยหินแกรนิต ลักษณะศิลปะจีน ตกแต่งด้วยลายปูนปั้นรูปดอกไม้สวยงาม

ด้านหน้าพระอุโบสถเป็นที่ตั้งของหอรระฆังซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน มีทั้งหมดสองชั้น ชั้นล่างก่อทึบ ส่วนชั้นบนก่อโปร่ง มีการเจาะช่องหน้าต่างรูปวงรีทั้งสี่ด้าน ภายในแขวนระฆัง อาคารดังกล่าวสะท้อนลักษณะศิลปะตะวันตกหลายประการ เช่น การทำซุ้มประตูอาร์ตโค้งที่ชั้นล่าง ซุ้มหน้าต่างทรงรูปไข่ที่ชั้นบน รวมไปถึงลักษณะเสาหลอกที่ชวนให้นึกถึงระเบียบแบบตะวันตก ทั้งนี้อิทธิพลตะวันตกเริ่มเข้ามาตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3 และชัดเจนขึ้นในสมัยถัดมา ดังนั้นจึงพอกำหนดอายุหอรระฆังดังกล่าวว่าไม่เก่าไปกว่ารัชกาลที่ 3

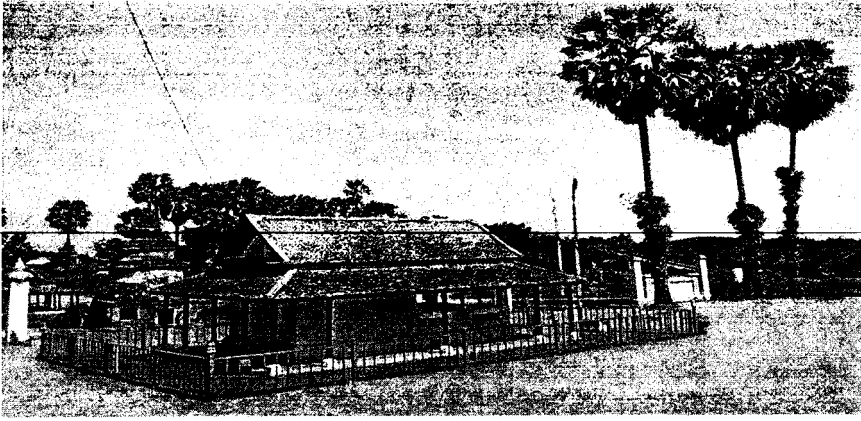
ด้านหน้าประตูทางเข้าของอุโบสถมีการประดิษฐานประติมากรรมศิลปารูปทหารจีน ทั้งนี้ น่าสังเกตว่า เนื้อศิลามีสีดำสลับเทาและขาว ฝีมือช่างแกะสลักก้าวหน้าค่อนข้างเป็นลอนคลื่น แต่ไม่ค่อยแกะสลักลวดลาย รายละเอียดมากนัก ลักษณะดังกล่าวชวนให้นึกถึงงานประติมากรรมศิลาในมณฑลฝูเจี้ยน ทั้งนี้ ประติมากรรมจากแหล่งดังกล่าวน่าจะเป็นที่นิยม เพราะปรากฏในวัดแห่งอื่นด้วย เช่น วัดมัจฉิมิวาส เป็นต้น

ประติมากรรมรูปบุคคลดังกล่าว แต่ชุดทหารจีน หน้าตาดีมีทั้ง และถือดาบเป็นอาวุธซึ่งปัจจุบันเหลือเพียงส่วนด้ามเท่านั้น ทั้งนี้เทพเจ้าจีนที่แต่งชุดทหาร และถืออาวุธมีอยู่หลายองค์ เช่นอาจหมายถึง ฉินซูเป่า และหยูฉือจิ้งเต๋อ ซึ่งเป็นเทพประตูที่นิยมในหมู่ชาวจีน

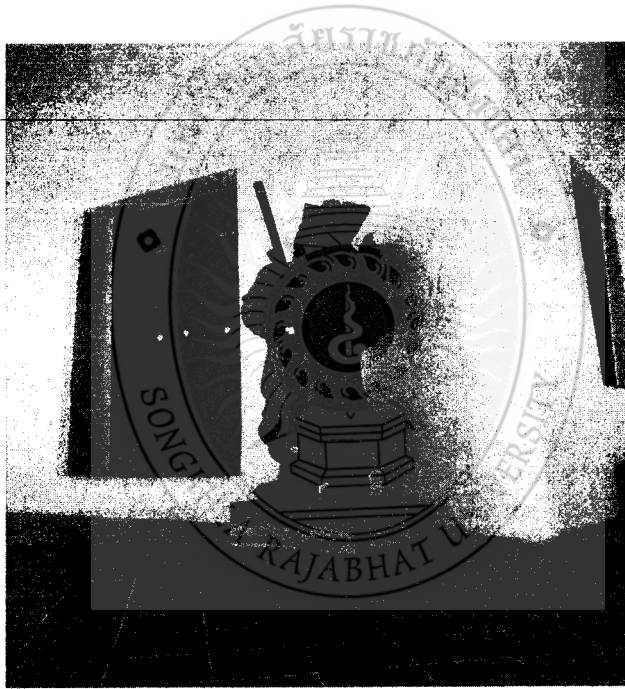
ด้านหน้าอุโบสถ วัดสุวรรณคีรี เป็นที่ประดิษฐานฉะศิลาแบบจีนขนาดใหญ่ มีลักษณะสำคัญคือ ด้านล่างเป็นฐานเขียง รองรับส่วนกลางซึ่งมีรูปทรงเหมือนอาคารซ้อนชั้นโดยมีทั้งหมด 6 ชั้น และอยู่ในผังแปดเหลี่ยม ด้านบนสุดประดับปล้องไฉน ทั้งนี้ ฉะ คือ สลุปทรงอาคารซึ่งเป็นแบบเฉพาะที่ชาวจีนพัฒนาขึ้นมาโดยมีทั้งทรงสี่เหลี่ยม และทรงแปดเหลี่ยม โดยตั้งแต่ราชวงศ์ซ่งลงมา ปรากฏแต่ฉะทรงแปดเหลี่ยมเท่านั้น

ที่ชั้นที่สองของส่วนกลาง ปรากฏจารึกภาษาจีนที่แปลว่า ปีที่สี่แห่งรัชสมัยพระเจ้าเจียชิ่ง ซึ่งอยู่ในปี พ.ศ. 2342 อันตรงกับสมัยรัชกาลที่ 1 หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ฉะองค์นี้สร้างขึ้นในสมัยดังกล่าว อย่างไรก็ตาม เชื่อว่า ฉะองค์นี้คงแกะสลักและนำเข้ามาจากเมืองจีน ทั้งนี้ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวยุทธมีความนิยมนำเข้าประติมากรรมศิลาจากเมืองจีนเป็นจำนวนมาก

อุโบสถตั้งอยู่บนเนินกลางวัด โดยเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทั้งส่วนผนัง และหน้าบัน กรอบหน้าบันลวดรูปไม้ มีการประดับช่อฟ้า ใบระกา ทางหงษ์ กลางหน้าบันเป็นงานปูนปั้นลายพันธุ์พฤกษาสลักดอกไม้ โดยเกสรของดอกไม้แต่ละดอกแทนด้วยภาชนะเครื่องเคลือบ ทั้งนี้การประดับหน้าบันด้วยลายดังกล่าว และฝังภาชนะกระเบื้องเคลือบเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยอยุธยาตอนปลาย และยังปรากฏการใช้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย นอกจากนี้ ลักษณะประตูและหน้าต่างของอาคารแห่งนี้เรียบง่าย ไม่มีการประดับใดๆ ด้านนอกพระอุโบสถมีการประดับเสมาซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในซุ้มประจำทั้งแปดทิศ ทั้งนี้การประดับเสมาในซุ้มเป็นความนิยมของงานพุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (วัดสุวรรณคีรี.ฐานข้อมูลศิลปกรรมในภาคใต้. Online.)

ภาพที่ 13 โบราณสถานในวัดสุวรรณคีรี

ภาพที่ 14 ตึกตาศิลา

ภาพที่ 15 ละติลา

ภาพที่ 16 ภายในวัดสุวรรณคีรี

วัดถ้ำตลอด

วัดถ้ำตลอดเป็นวัดเก่าแก่มี่พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาหิน มีถ้ำน้อยใหญ่มากมายอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้ที่หายากนานาชนิด ว่านยาต่างๆ นานาพันธุ์ และยังเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โบราณสถานสำคัญทางพระพุทธศาสนาหลายแห่งรอบๆ บริเวณวัดถ้ำตลอด เช่น ถ้ำสถานที่ที่หลวงปู่ทวดเคยใช้นั่งวิปัสสนา เมื่อ

คราวที่หลวงปู่ทวดท่านยังมีชีวิตอยู่ มีชื่อเรียกตามภาษาชาวบ้านว่าถ้ำคอก หรือถ้ำหลวงปู่ทวด เป็นภูเขาหินขนาดใหญ่สวยงามมาก ถ้ำสูงจากพื้นดินประมาณ 30-40 เมตร ทางเข้าถ้ำจะมีต้นไม้ใหญ่สองต้นเป็นเขตบอกประตูเข้าถ้ำหรือเขตบริเวณถ้ำคอก รอบบริเวณนั้นจะเป็นกำแพงภูเขาหินหน้าผาสองชั้นเอาไว้ทั้งสามด้านชาวบ้านจึงเรียกกันว่าถ้ำคอก นอกจากนี้ภายในวัดถ้ำตลอดยังมีโบราณวัตถุและโบราณสถานอยู่หลายแห่ง ถ้ำและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มากมาย ชาวบ้านในแถบตำบลเขาแดงและเขตอำเภอใกล้เคียง ให้ความเคารพศรัทธาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ อย่างเช่นถ้ำพระนอนใหญ่ภายในวัดถ้ำตลอดซึ่งอยู่ด้านล่างใต้ภูเขาถ้ำตลอดมีลักษณะเป็นห้องโถงใหญ่ ซึ่งบรรจุนกได้หลายร้อยคน จะมีบันไดขึ้นไปนมัสการพระนอนองค์ใหญ่หรือพระปางไสยาสน์อยู่ภายในถ้ำ อายุราวๆ ประมาณ 300 กว่าปี สร้างเมื่อคราวสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง รอบพระนอนจะเป็นพระเรียงราย ถ้ำอีกแห่งหนึ่งที่มีรูปปั้นยักษ์หรือพ่อท้าวเวสสุวรรณ ยืนถือกระบองอยู่หน้าถ้ำ ช่างๆ รูปปั้นยักษ์ตามหินที่เชิงหน้าผา นอกจากนั้นยังมีพระพุทธรูปปูนปั้นเก่าแก่อายุมากกว่าพันปีอยู่ภายในถ้ำ เป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในวัด รูปปั้นทวดโตะหยังซึ่งชาวบ้านในแถบนั้นให้การเคารพ หน้าถ้ำมีพระพุทธรูปปางไสยาสน์องค์ใหญ่ บนเชิงเขามีพระอุโบสถเก่าแก่ที่อยู่บนเขา มีอายุราวๆ 500 กว่าปี บริเวณวัดถ้ำตลอดจะมีถ้ำอยู่หลายแห่งที่มีความแปลกตาและสวยงาม เข้ากับธรรมชาติได้เป็นอย่างดี อย่างเช่น ถ้ำกองทราย ถ้ำบ้านแกะยาง ถ้ำหลายแห่งมากมายที่น่าจะศึกษาค้นคว้า และก็ยังมียถ้ำอีกหลายลูก ภายในบริเวณนั้นที่ชาวบ้านได้พบของเก่า ไม่ว่าจะเป็น พระเก่า และเครื่องมือเครื่องใช้ (ประวัติวัดถ้ำตลอด. วัดถ้ำตลอด. online)

เจดีย์หลวง เขาตั้งกวน

พระเจดีย์หลวง สร้างขึ้นตามพระราชประสงค์ในสมัยรัชกาลที่ 4 ตั้งอยู่บนยอดเขาตั้งกวน เป็นเจดีย์ทรงระฆัง ฐานชั้นล่างก่อสูงขึ้นมาเป็นลานประทักษิณในผังสี่เหลี่ยม ส่วนท้องไม้เจาะเป็นช่องพระประทับ องค์พระเจดีย์มีชุดฐานดังนี้ คือ ฐานเชิงในผังกลมรองรับฐานบัวคว่ำบัวหงาย ฐานมาลัยเถาซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น และบัวปากระฆังที่มีลักษณะเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ถัดขึ้นไปเป็นองค์ระฆัง บัลลังก์ในผังสี่เหลี่ยม โดยชั้นแรกเป็นฐานบัวคว่ำบัวหงาย ส่วนชั้นบนเป็นฐานที่ประดับด้วยแนวเสาโดยรอบ เหนือบัลลังก์ขึ้นไปคือ ปล้องไฉน ปลี ฉัตรและนภศูล ซึ่งทั้งหมดทาดด้วยสีทอง จากรูปแบบที่ปรากฏมีลักษณะคล้ายกับเจดีย์ในสมัยอยุธยา แต่ก็มีลักษณะบางประการที่ปรับเปลี่ยนตามรูปแบบในสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น บัวปากระฆังที่เป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ลักษณะบัลลังก์ที่ประดับแนวเสาติดผนังโดยรอบ

จากพงศาวดารเมืองสงขลา กล่าวว่า พ.ศ.2409 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จกลับจากประพาสเมืองสงขลาแล้วทรงพระราชศรัทธา มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงิน 37 ชั่งเศษ ให้เจ้าพระยาวิเชียรคีรี เจ้าเมืองสงขลา (เม่น) เป็นแม่กองในการสร้างเจดีย์บนยอดเขาตั้งกวน บูรณปฏิสังขรณ์ให้สูงใหญ่กว่าเป็นสูง 9 วา 3 คอก มีคฤต่อที่ฐานทักษิณด้านเหนือ ด้านใต้เป็นที่สักการบูชา มีศาลาจารึกเรื่องสร้างพระเจดีย์ และมีเก๋งเล็กๆ อยู่ 4 มุม พระเจดีย์ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ คฤ 2 คฤ กับเก๋ง 4 มุม และกำแพงแก้วนั้น เจ้าพระยาสงขลาทำถวายโดยเสด็จงานพระราชกุศลสิ้นเงิน 17 ชั่ง เศษ แล้วเสร็จในปีนั้น ต่อมาในปี

พ.ศ.2359 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมสารีริกธาตุ มาประดิษฐานไว้ในพระเจดีย์หลวง (เขาดังกวน.ฐานข้อมูลศิลปกรรมใจภาคใต้.online.)

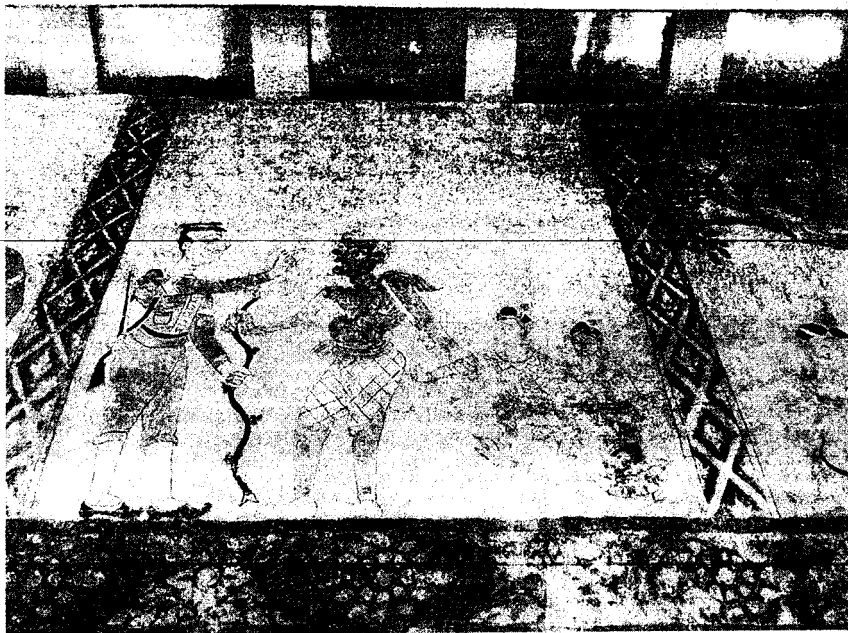
วัดคูเต่า

ตั้งอยู่ตำบลแม่athom อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2443 วัดคูเต่ามีงานศิลปกรรมที่แสดงฝีมือช่างท้องถิ่นแท้ๆ ทั้งด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม โดยเฉพาะประติมากรรมปูนปั้น มีอยู่มากมาย เช่นพระอุโบสถ กำแพงแก้ว เจดีย์ งานปูนปั้น เป็นงานที่มีคุณค่าอย่างยิ่งในแง่ที่เป็นศิลปะพื้นบ้านของภาคใต้ ที่สรรค์สร้างขึ้นโดยช่างพื้นบ้าน งานประติมากรรมที่มีลักษณะศิลปะจีน ประสมประสานอยู่อย่างเด่นชัด สิ่งเหล่านี้สะท้อนคตินิยมและเทคนิควิธีของช่างพื้นเมืองระดับสามัญที่หาดูได้ยาก

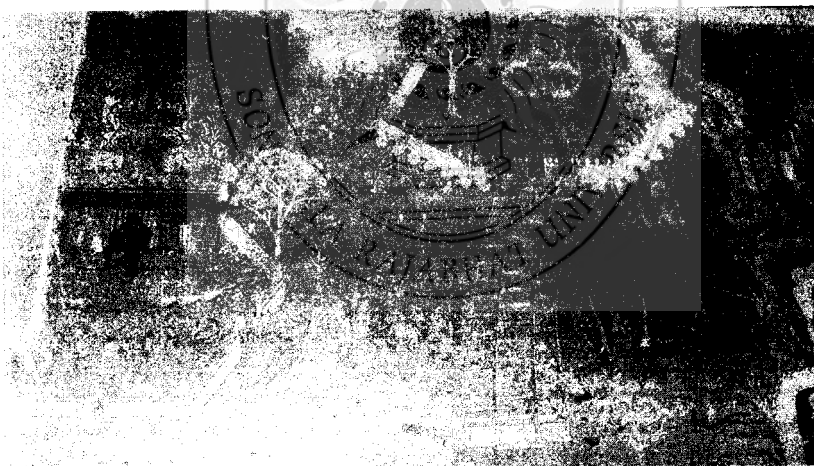
จิตรกรรมอยู่ที่อุโบสถและที่มณฑป งานจิตรกรรมที่อุโบสถเป็นภาพเขียนสีฝุ่นฝีมือช่างพื้นบ้านมีลักษณะเป็นจิตรกรรมพื้นบ้านที่สมบูรณ์แสดงเอกลักษณ์เชิงช่างของท้องถิ่นอิสระทั้งเทคนิควิธีการใช้สี ลานเส้น และองค์ประกอบของภาพ ตลอดจนคตินิยมทางศิลปะทั่วไป ภาพคนในเรื่องมีลักษณะเดียวกับหนังตะลุง ภาพพระนางมัทรีเป็นอย่างนางกษัตริย์ของหนังตะลุง ตัวชูชกมีลักษณะของตัวตลกหนังตะลุง ประสมประสานอยู่ เนื้อเรื่องที่เขียนก็เป็นเรื่องที่แพร่หลายในวัฒนธรรมพื้นบ้านของภาคใต้ คือเรื่องเวสสันดรชาดก หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “มหาชาติ” และมีภาพเทพชุมนุมซึ่งเป็นคติที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย

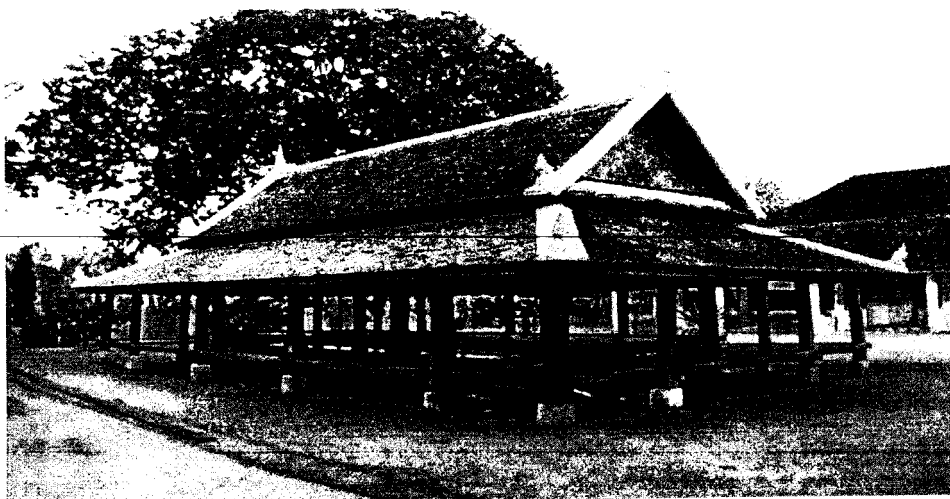
ภาพที่ 17 อุโบสถวัดคูเต่า

ภาพที่ 18 ภาพจิตรกรรมภายในวัด

ภาพที่ 19 ภาพจิตรกรรมภายในวัด

ภาพที่ 20 ศาลาภายในวัด

วัดหนองหอย

ตั้งอยู่ที่ตำบลวัดขนุน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นวัดเก่าแก่สร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2420 มีงานประติมากรรมที่มีคุณค่าปรากฏอยู่ที่พระอุโบสถ ซึ่งได้บูรณะและเขียนประวัติการสร้างและซ่อมไว้ที่แผ่นไม้รับหลังคาหน้าโบสถ์ว่า “โรงพระอุโบสถนี้ พระหนูได้จัดสร้าง พระเลื่อนปฏิสังขรณ์เมื่อวันที่ 25/ 9 /2477” ปลายปูนปั้นที่หน้าบันด้านหน้าเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณประกอบลายกระจังและลายพันธุ์พฤกษา ที่หน้าจั่วหลังคาด้านหลังมีลายปูนปั้นรูปพระพุทธรูปประวัติตอนมหาภิเนษกรมณ์ (เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช) มีเทวดามารองรับเท้าม้า ไม่แสดงภาพเจ้าชายสิทธัตถะ แต่แสดงภาพพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งบนดอกบัวลอยอยู่สูงขึ้นไปเหนือรูปม้า อันเป็นการสร้างสรรค์จากแนวคิดหรือความเข้าใจในพระพุทธรูปศาสนา ที่ลึกซึ้งของช่างท้องถิ่นที่ได้สร้างชิ้นงานนี้ที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง

วัดแหลมพ้อ

ตั้งอยู่ที่ตำบลเกาะยอ มีงานประติมากรรมที่มีคุณค่าเป็นส่วนตกแต่งที่พระอุโบสถ ใบเสมา หอระฆังเจดีย์ โดยเฉพาะที่พระอุโบสถมีประติมากรรมปูนปั้นรูปเทพนมอยู่กลางลายพันธุ์พฤกษา เหนือช่องกรอบประตูหน้าต่าง จั่วหน้าบันด้านหน้าเป็นลายปูนปั้นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ จั่วหน้าบันด้านหน้าเป็นลายปูนปั้นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ โบสถ์ หอระฆัง เจดีย์ ของวัดแหลมพ้อ ถือได้ว่าเป็นการสร้างตามพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ของช่างพื้นเมืองในภาคใต้ในสมัยนั้นด้วยจึงมีความงดงาม ความวิจิตร ที่มีคุณค่าควรแก่การชื่นชม ศึกษาและอนุรักษ์

วัดสลักป่าเก่า

ตั้งอยู่ที่ตำบลชิ่งโค อำเภอสิงหนคร เป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีพระอุโบสถเป็นตัวแทนของกลุ่มสถาปัตยกรรมฝีมือช่างท้องถิ่นภาคใต้ ที่แสดงการรับอิทธิพลแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 - 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีงานประติมากรรมลวดลายปูนปั้นประดับและลงสีกรอบประตูหน้าต่าง หน้าบันกรอบประตูเป็นลายเครือเถาช่อมาลัย ช่วงต่อหลังคาทับปีกนก เป็นรูปปั้นยักษ์หรือเทวดาประทับนั่งในวิมานเรียวยอด และมีเทวดาอื่นๆ รายล้อมอยู่นอกกรอบวิมานสัมพันธ์กับลวดลายพันธุ์พฤกษาซึ่งประดับเต็มพื้นที่

วัดดีหลวง

ตั้งอยู่ที่ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ เป็นวัดเก่าแก่มากแต่สมัยอยุธยา (ไม่น้อยกว่าพุทธศตวรรษที่ 22) มีประติมากรรมซึ่งแสดงฝีมือช่างท้องถิ่นภาคใต้ที่โดดเด่น โดยเฉพาะลวดลายปูนปั้นที่หน้าบันพระอุโบสถเป็นปูนปั้นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณและเทวดาในลายก้านต่อดอกและลายปูนปั้นที่หน้าบันศาลาไม้เก่าแก่ซึ่งปั้นเป็นรูปเทพนม รูปฤๅษี ดวงดอกไม้ประดับกรอบซุ้มรูปฤๅษี มีทางหงส์และเขียนสี ประติมากรรมที่ปรากฏถือได้ว่ามีคุณค่าทางความงาม อันแสดงถึงฝีมือ ช่างท้องถิ่นอย่างโดดเด่นควรแก่การชื่นชมและอนุรักษ์ไว้

วัดโพธิ์ปฐมาวาส

ตั้งอยู่ที่ถนนไทรบุรี ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา เป็นวัดที่มีมาแต่เดิม ต่อมาปี พ.ศ. 2360 พระยาศรีสมบัตได้สร้างพระอุโบสถและโรงธรรมขึ้นในวัด แล้วปฏิสังขรณ์วัดในปี พ.ศ. 2402 ภาพจิตรกรรมอยู่ที่ฝาผนังด้านในอุโบสถยังมีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ เรื่องราวและการวาดภาพจิตรกรรมที่นี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ผนังส่วนบนหน้าพระประธานเขียนลายดอกไม้ร่วง ส่วนผนังด้านหลังพระประธานเขียนภาพพระอาทิตย์ทรงรถ ผนังเหนือหน้าต่างทั้งซ้ายขวาเขียนภาพเทพชุมนุมพนมมือถือดอกบัว ตรงกลางเจาะซุ้มพระและเทพชุมนุม แต่ละคู่หันหน้าเข้าหากัน กระจ่างมัสการต่อพระพุทธรูปในซุ้ม ด้านหนึ่งพระประธานเป็นรูปปรกภูมิ และผนังระหว่างช่องหน้าต่างทั้งด้านซ้ายและขวาของพระประธานเป็นภาพปริศนาธรรม ผนังส่วนนี้มีการสร้างเสาหลอกเป็นลำไผ่ครึ่งซีกแทรกนูนอยู่ตรงกลางผนัง ทำให้ช่องผนังที่ถูกแบ่งด้วยช่องหน้าต่างอยู่แล้วถูกแบ่งออกไปอีกครั้งหนึ่ง

ลักษณะจิตรกรรมฝาผนังวัดโพธิ์ปฐมาวาสนี้ มีลักษณะและเรื่องราวที่แตกต่างกันในแต่ละภาพ บางภาพดูทึบๆ แต่บางภาพก็ดูสดใส บางภาพเป็นฝีมือช่างชั้นครูเป็นต้นว่า ภาพชายเก็บบัวในสระส่วนที่เป็นเส้นน้ำเขียนได้ละเอียดบรรจง ลายเส้นบนใบหน้าของบุคคลก็บางพลีและงดงาม แต่บางผนังเข้าใจว่าเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นที่เขียนในลักษณะง่ายๆ สำหรับเสาหลอกรูปลำไผ่เป็นสีเขียวอมเหลือง ก็มีลักษณะแปลกตา ยังไม่พบในงานจิตรกรรมฝาผนังในที่อื่นๆ

ภาพพิธีแห่เจ้าเซ็นที่กล่าวถึงนี้ อยู่ที่บานแผละหรือหลังหลืบประตูด้านหน้าทางเข้าอุโบสถเป็นภาพของเหล่าสาวกของเจ้าเซ็น แต่งกายโดยการนุ่งผ้าสีดำ ลักษณะคล้ายกางเกงหรืออาจเป็นการนุ่งโจงกระเบน

แบบแขก ไม่สวมเสื้อผ้า กำลังแก้ศพเจ้าเซ็นหรือท่านสุสเซ็น ซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ ที่โลงศพตกแต่งอย่างสวยงาม และสิ่งสำคัญที่แสดงว่าเป็นขบวนแห่เจ้าเซ็น ก็คือรูปมือทำนิ้วติดปลายไม้ มีคนถือนำขบวน และบรรดาสาวกเหล่านั้นต่างมีเลือดไหลกาย อันเกิดจากการกรีดศีรษะหรือทารูณกรรมร่างกายของตนเอง ซึ่งตรงตามพิธีกรรมของชีอะห์อย่างชัดเจน เห็นได้ว่าพฤติกรรมนั้น เป็นกิจกรรมเก่าแก่ที่เคยเกิดขึ้นในเมืองไทย เมื่อภาพจำลองของพิธีแห่เจ้าเซ็นมาปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังอุตโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส ย่อมแสดงว่าชาวสงขลา รู้จักลัทธิประเพณีนี้แล้วในสมัยนั้นและเห็นว่าเป็นขนบธรรมเนียมอย่างหนึ่งของคนท้องถิ่น จึงนำมาบันทึกในจิตรกรรมฝาผนังโบสถ์ โดยไม่ได้รังเกียจว่าต่างลัทธิต่างศาสนา แสดงถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมของชาวสงขลาอย่างปกติสุขและนอกจากจะมีคุณค่าทางด้านศิลปะแล้วยังสะท้อนให้เห็นแนวคิด ความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่นอีกด้วย โดยเฉพาะภาพแห่เจ้าเซ็นเป็นภาพที่หายากจะพบเห็นในจิตรกรรมฝาผนัง จึงเป็นประจักษ์พยานการสะท้อนแนวคิดที่มีลักษณะเฉพาะตัวของจิตรกรชาวสงขลา

วัดท้ายยอ

ตั้งอยู่บริเวณท้ายเกาะยอ เป็นวัดเก่าแก่ที่ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างที่ชัดเจน แต่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้น เมื่อพ.ศ.2311 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานเมื่อวันที่ 15 กันยายน 2540 โบราณสถานสำคัญภายในวัดได้แก่ อุโบสถ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหลังคาชั้นเดียวต่อด้วยปีกนก มุงด้วย กระเบื้องดินเผาเกาะยอ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย กุฏิเจ้าอาวาส เป็นกลุ่มเรือนไทยโบราณทรงปั้นหยาของภาคใต้ อายุ 200 ปี ประกอบด้วยเรือน 3 หลัง มีชานเรือนต่อเชื่อมกัน แต่ละเรือนมีหลังคาชั้นเดียว มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเกาะยอ และกระเบื้องลอนแบบเก่า มีจุดเด่น คือ เสาเรือนไม้เนื้อแข็งตั้งอยู่บน “ดินเสา” ที่ก่ออิฐถือปูน เพื่อป้องกันไม่ให้เสาผุกร่อน จากความชื้นในดินที่เกิดจากน้ำฝน และช่วยป้องกันแมลง อีกทั้งยังสามารถเคลื่อนย้ายเรือนทั้งหลังได้อย่างสะดวก

วัดท้ายยอ ยังมีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญเช่น บ่อน้ำโบราณ สระโบราณ สลุป หอระฆัง และมีร่องรอยของท่าเรือโบราณของชาวเกาะยอ บริเวณด้านหลังของวัดท้ายยอเป็นที่ตั้งของเขापหารหรือเขาวินาร เป็นที่ประดิษฐานเจดีย์ทรงลังกา

3.4 ศาสนสถานกับการท่องเที่ยวในจังหวัดสงขลา

ศาสนสถานที่สำคัญในจังหวัดสงขลามีประวัติความเป็นมายาวนานและเชื่อมโยงกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในบริบทของสังคม วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากศิลปกรรมตามศาสนสถานที่สำคัญต่างๆ ในจังหวัดสงขลา เช่น วัดพะโคะ วัดเจดีย์งาม วัดมัชฌิมาวาส และวัดท้ายยอ เป็นต้น ศาสนสถานต่างๆ มีความสำคัญกับการท่องเที่ยวในจังหวัดสงขลาเป็นอย่างมากในปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศจำนวนมากเข้ามาท่องเที่ยวตามแหล่งศาสนสถาน ส่งผลให้เกิด

การกระจายรายได้ให้กับชุมชนโดยรอบและยังส่งเสริมชื่อเสียงทางการท่องเที่ยวให้กับประเทศ และในขณะเดียวกันการส่งเสริมการท่องเที่ยวต้องพัฒนาให้สอดคล้องกับการรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์เฉพาะตัวของศาสนสถานต่างๆ ตามเป้าประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็น วิถีชีวิต เอกลักษณ์ที่ดึงดูดของท้องถิ่นตามนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐ

บทที่ 4

ศาสนสถานกับการท่องเที่ยวในจังหวัดสตูล

คำว่า "สตูล" มาจากคำภาษามลายูว่า "สโตย" แปลว่า กระท้อน อันเป็นผลไม้ชนิดหนึ่งที่ขึ้นอยู่ชุกชุมในท้องที่เมืองนี้ ซึ่งต่อมาได้รับการตั้งสมญานามเป็นภาษามลายูว่า "นครีสโตยมาบังสการา (Negeri Setoi Mumbang Segara)" หรือแปลเป็นภาษาไทยว่า สตูล เมืองแห่งพระสมุทรเทวา ดังนั้น "ตราพระสมุทรเทวา" จึงกลายเป็นตราหรือสัญลักษณ์ของจังหวัดมาตราบเท่าทุกวันนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดสตูล, 2542: 19)

ข้อมูลทั่วไปจังหวัดสตูล

ปัจจุบันจังหวัดสตูล แบ่งการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ คือ

1. อำเภอเมืองสตูล
2. อำเภอละงู
3. อำเภอควนกาหลง
4. อำเภอทุ่งหว้า
5. อำเภอควนโดน
6. อำเภอท่าแพ
7. อำเภอมะนัง

4.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

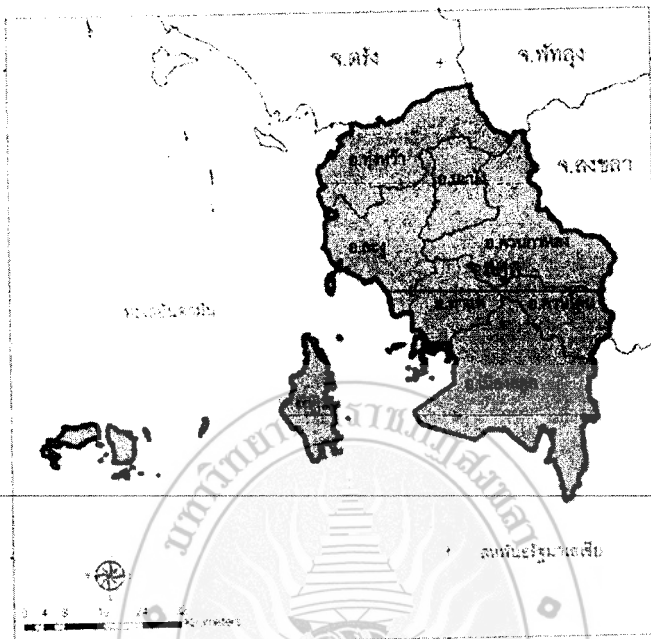
จังหวัดสตูล เป็นจังหวัดสุดเขตแดนใต้ของประเทศไทย ด้านฝั่งทะเลอันดามัน ห่างจากกรุงเทพฯ 973 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 2,807.52 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,754,701 ไร่ (นับรวมพื้นที่ที่เป็นส่วนของน้ำทะเล) เป็นลำดับที่ 63 ของประเทศ และลำดับที่ 12 ของภาคใต้ รองลงมา คือ จังหวัดปัตตานีและจังหวัดภูเก็ต ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 6 องศา 4 ลิปดาเหนือ ถึง 7 องศา 2 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 99 องศา 5 ลิปดาตะวันออก ถึง 100 องศา 3 ลิปดาตะวันออก มีพื้นที่ติดต่อกับประเทศมาเลเซียตลอดแนวชายแดนทางบกยาวประมาณ 56 กิโลเมตร ติดฝั่งทะเลอันดามันมีชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 144.8 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง และอำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	รัฐเปอร์ลิสและรัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา และรัฐเปอร์ลิส ประเทศมาเลเซีย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ทะเลอันดามัน มหาสมุทรอินเดีย

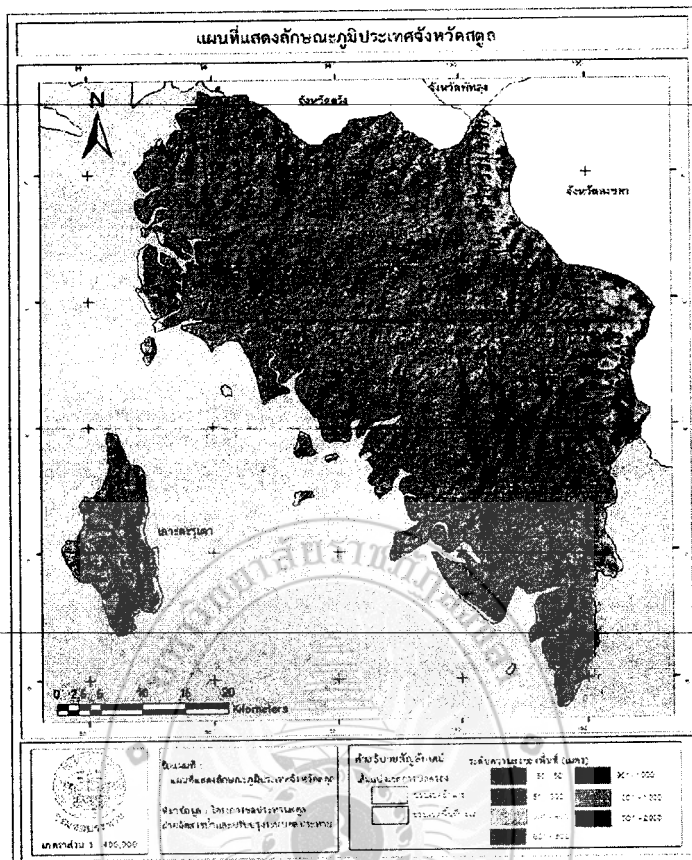
โดยพื้นที่บนบกมีเทือกเขาบรรทัดและสันกาลาศีรีเป็นเส้นกั้นอาณาเขตระหว่างจังหวัดสตูล กับจังหวัด
อื่นๆ และประเทศมาเลเซีย

ภาพที่ 21 ที่ตั้งและอาณาเขตของจังหวัดสตูล

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดสตูล มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบสลับกับภูเขา พื้นที่ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกเป็นเนินเขาและภูเขาสูง โดยมีเทือกเขาสำคัญๆ คือ ภูเขาสันกาลาศีรี พื้นที่ค่อยๆ ลาดเอียงลงสู่ทะเล ด้านตะวันตก และทิศใต้มีที่ราบแคบๆ ขนานไปกับชายฝั่งทะเล ถัดจากที่ราบลงไปเป็นป่าชายเลน น้ำเค็มขึ้นถึงมีป่าแสมหรือป่าโกงกางอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นจังหวัดสตูล เป็นจังหวัดที่มีลำน้ำสายสั้นๆ ไหลผ่านซึ่งเกิดจากภูเขาโดยรอบ พื้นที่ทางตอนเหนือ และทิศตะวันออกของจังหวัด ประกอบด้วยภูเขามากมายสลับซับซ้อนโดยมีทิวเขานครศรีธรรมราชแบ่งเขตจังหวัดสตูลกับจังหวัดสงขลา และทิวเขาสันกาลาศีรีแบ่งเขตประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย นอกจากนั้น ยังมีภูเขาน้อยใหญ่อยู่อยู่กระจัดกระจายในตอนกลางและชายฝั่งตะวันตก ภูเขาที่สำคัญได้แก่ เขาจีน เขาบารัง เขาหัวกาหมิง เขาใหญ่ เขาทะนาน เขาควนกาหลง และเขาโต๊ะพญาวัง

ภาพที่ 22 ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดสตูล

ลักษณะภูมิอากาศ

พื้นที่จังหวัดสตูลได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่พัดอ่าวไทยและลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้จากมหาสมุทรอินเดีย ลักษณะภูมิประเทศ เป็นแบบร้อนชื้นมี 2 ฤดู ฤดูร้อนกับฤดูฝน โดยมีช่วงฤดูฝนยาวนาน ระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนธันวาคม และมีช่วงฤดูร้อนเพียง 4 เดือน เดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน ปี พ.ศ. 2559 อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 33.45 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 24.58 องศาเซลเซียส ปริมาณฝนตกเฉลี่ย 1,940.0 มิลลิเมตรต่อปี ตกชุกในเดือน สิงหาคม – พฤศจิกายน (ข้อมูลทั่วไปจังหวัดสตูล. จังหวัดสตูล.Online.)

4.2 ประวัติความเป็นมาของจังหวัดสตูล

ในสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาและในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่ปรากฏหลักฐานกล่าวไว้ ณ ที่ใดสันนิษฐานว่า ในสมัยนั้น ไม่มีเมืองสตูล คงมีแต่หมู่บ้านเล็กๆ กระจุกกระจายอยู่ตาม ที่ราบ ชายฝั่งทะเล

ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ "สตูล" เป็นเพียงตำบลหนึ่งอยู่ในเขตเมืองไทรบุรีฉะนั้นประวัติความเป็นมาของจังหวัดสตูลจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของเมืองไทรบุรีดังปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ว่า

"ตามเนื้อความที่ปรากฏดังกล่าวมาแล้ว ทำให้เห็นว่าในเวลานั้นพวกเมืองไทรเห็นจะแตกแยกกันเป็นสองพวก คือ พวกเจ้าพระยาไทรประจักษ์พวกหนึ่งและพวกพระยาอภัยนุราชคงจะนับน้อมฝากตัวกับเมืองนครศรีธรรมราชโดยเฉพาะเมื่อพระยา อภัยนุราชได้มาเป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูลซึ่งเขตแดนติดต่อกับเมืองนครศรีธรรมราชพวกเมืองสตูลคงจะมาพึ่งบังคับบัญชาสนธิสนมข้างเมืองนครศรีธรรมราชมากกว่าเมืองไทร แต่พระยาอภัยนุราชว่าราชการเมืองสตูล ได้เพียง 2 ปีก็ถึงแก่อนิจกรรม ผู้ใดจะได้ว่าราชการเมืองสตูลต่อมาในชั้นนั้นหาพบจดหมายเหตุไม่แต่พิเคราะห์ความตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังเข้าใจว่าเชื้อพระวงศ์ของพระอภัยนุราช (ปีศุ) คงจะได้ว่าราชการเมืองสตูลและพึ่งบังคับบัญชาสนธิสนมกับเมืองนครศรีธรรมราชอย่างครั้ง พระยาอภัยนุราชหรือยิ่งกว่านั้น "

เรื่องเกี่ยวกับเมืองสตูลยังปรากฏในหนังสือพงศาวดารเมืองสงขลาแต่ข้อความที่ปรากฏบางตอนเกี่ยวกับชื่อผู้ว่าราชการเมืองสตูลไม่ตรงกับพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ประวัติเกี่ยวกับเมืองสตูลในการจัดรูปแบบการปกครองเมืองตามระบอบมณฑลเทศาภิบาลว่า ในปี พ.ศ. 2440 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รักษาเมืองไทรบุรี เมืองเปอร์ลิส และเมืองสตูลเป็นมณฑลเทศาภิบาล เรียกว่า "มณฑลไทรบุรี" โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาไทรบุรีรามภักดี เจ้าพระยาไทรบุรี (อัปดุลฮามิต) เป็นข้าราชการเทศาภิบาลมณฑลไทรบุรีเมืองสตูลได้แยกจากเมืองไทรบุรีอย่างเด็ดขาดตามหนังสือสัญญาไทยกับอังกฤษ เรื่องปักปันเขตแดนระหว่างไทยกับสหพันธรัฐมาลายู ซึ่งลงนามกันที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 10 มีนาคม ร.ศ.127 (พ.ศ. 2452) จากหนังสือสัญญานี้ยังผลให้ไทรบุรีและปลิสตักเป็นของอังกฤษส่วนสตูลคงเป็นของไทยสืบมาจนถึงปัจจุบันเมื่อปักปันเขตแดนเสร็จแล้วได้มีพระราชโองการโปรดให้เมืองสตูลเป็นเมืองจัดวางรวมอยู่ในมณฑลภูเก็ตเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม ร.ศ.128 (พ.ศ. 2453) ใน ปีพ.ศ. 2475 ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยเมืองสตูลก็มีฐานะยกเป็นจังหวัดหนึ่งอยู่ในราชอาณาจักรไทยสืบต่อมาจนถึงกระทั่งทุกวันนี้

ศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามเข้าสู่จังหวัดสตูลเมื่อสมัยใดไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนแต่ท่านประธานในทางประสาธสตูลเป็น Mugen หรือตำบลหนึ่งของไทรบุรีตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาและเมืองไทรบุรีเคยอยู่ภายใต้การปกครองดูแลกับเมืองนครศรีธรรมราชเมืองไทรบุรีมีผู้ปกครองสืบเนื่องมาจากมลายูซึ่งนับถือศาสนาอิสลามและหน้าชลชายสตูลส่วนใหญ่จึงนับถือศาสนาอิสลามถึงเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

โบราณวัตถุโบราณสถานของจังหวัดสตูล

จังหวัดสตูลมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นโบราณสถานไม่มากนักแต่ถือเป็นเรื่องที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ตั้งของเมืองนี้บ่งบอกได้ว่าเมืองนี้มีชุมชนโบราณอาศัยอยู่ตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ ดังนี้

แหล่งโบราณคดี

1. แหล่งโบราณคดีเขาโต๊ะพญาวัง เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์อำเภอเมืองจังหวัดสตูลมีสภาพเป็นภูเขาหินปูนลูกโดดทางทิศตะวันออกเป็นเพิงผาและมีถ้ำตื้นๆพบเครื่องมือหิน 2 ชั้นทางใต้ของถ้ำกลางวัดลูชั่นที่ 1 เป็นเครื่องมือสะเก็ดหินทำจากหินปูนลักษณะเป็นเครื่องมือรูปร่างวงกลมค่อนข้างแบนมีความคมที่ส่วนโค้งลักษณะเป็นเครื่องมือใช้งานขุดวัดลูชั่นที่ 2 เป็นสะเก็ดหินปูนรูปร่างหลายเหลี่ยมค่อนข้างบางมีรอยกะเทาะไม่ชัดเจนนักมีความคมหลายด้านอาจจะใช้เป็นเครื่องมือประเภทหนึ่งมีขนาด 7.1 เซนติเมตร กว้าง 5.68 เซนติเมตร และหนา 1.52 เซนติเมตร

2. แหล่งโบราณวัตถุประเภทหิน
3. แหล่งโบราณคดีเขาชุมทรัพย์
4. แหล่งโบราณคดีถ้ำหอย
5. แหล่งโบราณคดีถ้ำราชิ
6. แหล่งโบราณคดีถ้ำแคล้ว
7. แหล่งโบราณคดีถ้ำหัวลิง
8. แหล่งโบราณคดีถ้ำภูผาเพชร

โบราณสถาน

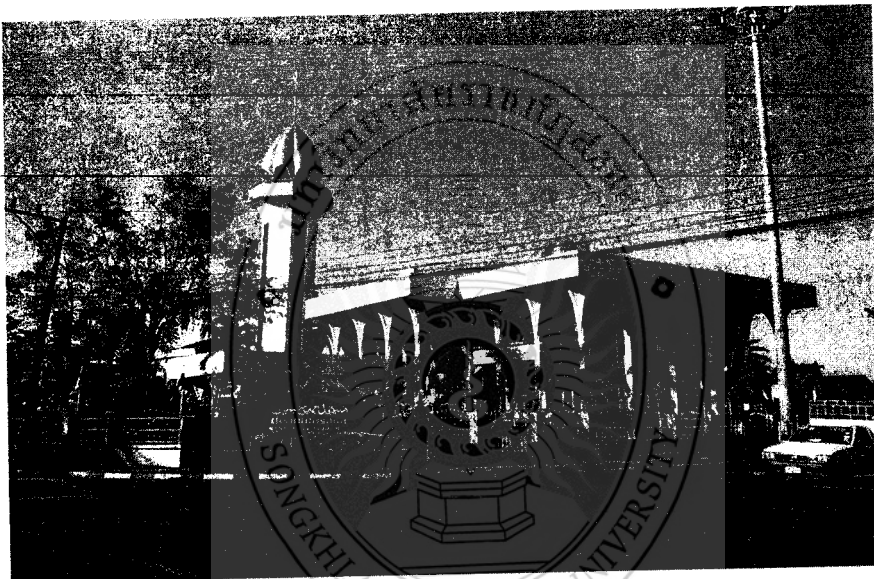
จังหวัดสตูลมีโบราณสถานที่สำคัญ 2 แห่งได้แก่ **คฤหาสน์กูเด็น** และ **ตึกเก่าบ้านฉลุง**

คฤหาสน์กูเด็นเป็นอาคารเก่าแก่หลังเดียวที่ถือเป็นโบราณสถานค่อนข้างสมบูรณ์ และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติเมื่อ พ.ศ. 2531 อาคารหลังนี้ตั้งอยู่ตรงข้ามกับสำนักงานที่ดินจังหวัดสตูล ถนนสตูลธานี ซอย 5 คฤหาสน์กูเด็นมีลักษณะเป็นอาคารคอนกรีต 2 ชั้นมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบผสมผสานโรมันไทยและอิสลาม มีประวัติความเป็นมายาวนานเป็นอาคารที่มีความสำคัญทางด้านการปกครองเมืองสตูลในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย ถือเป็นบริษัทฐานคู่บ้านคูเมืองสตูลที่ควรอนุรักษ์ โดยที่คฤหาสน์กูเด็นถูกสร้างขึ้นโดยพระยาภูมินารถภักดี ในปี พ.ศ. 2445 มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นบ้านพักของท่านและรับแขกบ้านแขกเมืองซึ่งต่อมาใช้เป็นศูนย์ราชการเมืองสตูลและยังเป็นที่รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี พ.ศ. 2541 ได้มีการบูรณะและจะตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสตูล

4.3 ศาสนสถานที่สำคัญในจังหวัดสตูล

มัสยิดมาบัง

เดิมชื่อวามัสยิด“เต อดะห์” หรือ “อากีบี” สร้างในสมัยพระยาอภัยนุราช(ตงกูมฮัมหมัดอาเก็บ) เจ้าเมืองสตูลเนื่องจากสตูลไม่มีมัสยิดมาก่อนสมควรที่จะสร้างไว้เป็นศูนย์รวมในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมพระยาอภัยนุราชจึงได้ปรึกษาหารือหวันโอมาร์ บิน หวันฮาดี โดยได้หาช่างและแบบแปลนมาจากเมืองมะละกอบประมาณที่ใช้ในการก่อสร้างได้จากการต่อเรือมาด (ตีเมาซุดะห์) นำไปขายที่เมืองไทรบุรีและซื้ออิฐปูนจากไทรบุรี ซื้อกระเบื้องลูกฟูกมุงหลังคา และกระเบื้องปูพื้นมาจากมะละกา ใช้เวลาในการก่อสร้างหลายปี จึงแล้วเสร็จและในปี พ.ศ. 2517 ได้ถูกรื้อทิ้งเพื่อสร้างมัสยิดหลังใหม่ลงในพื้นที่เดิมและยังคงใช้ชื่อเดิม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดเมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2522

ภาพที่ 23 บริเวณภายนอกมัสยิดมาบัง

วัดตุลยาราม

เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเก่าแก่ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่มืองของชาวจังหวัดสตูลคือหลวงพ่อก่หรือพ่อก่น้ำปลาหวาน ไม่มีหลักฐานที่สามารถบ่งบอกอายุถึงที่แท้จริงของพระพุทธรูปองค์นี้ แต่มีประวัติบอกเล่าเพียงแต่ว่าลอยมากับน้ำมา แล้วมีผู้พบเห็นจึงนำไปถวายพระระหว่างปี พ. ศ. 2456 ถึง 2479 สมัยพระอธิการปลอดเป็นเจ้าของวัด พ่อก่หรือหลวงพ่อก่เป็นพระพุทธรูปแกะสลักจากไม้ขนาดสูงประมาณ 70 ถึง 80 เซนติเมตร เป็นพระปางห้ามญาติเขาพระพักตร์เป็นหญิงแบบนางพญาหรือพระหน้านางบางที่เรียกพระแก่นจันทน์ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฝีมือแกะสลักของช่างภาคเหนือ ประวัติความเป็นมาของพ่อก่มี 2 กระแส กล่าวคือ กระแสที่ 1 ว่าเป็นพระลอยน้ำมาจากทะเลแล้วติดค้างขึ้นฝั่งที่ชายหาดบ้านทุ่งรินหรือบ้านสาคร อำเภอกาบังพามีผู้นำมาถวายที่วัดบ้านจันหรือวัดบุญญาราม สมัยพระอธิการปลอดเป็นเจ้าของวัดสาครที่ 2 ว่า

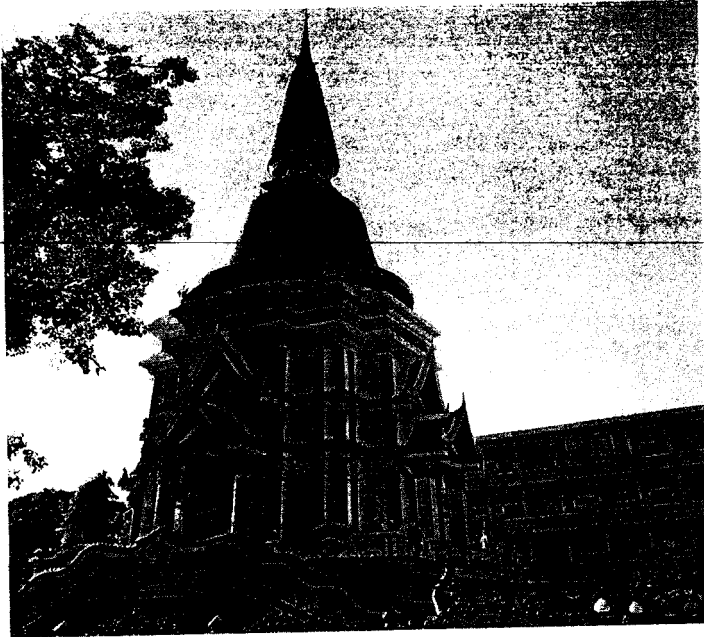
เป็นพระพุทธรูปที่ลอยอยู่ในคลองที่เชื่อมต่อกับคลองสกลอยู่ทางตอนเหนือของหมู่บ้าน มีผู้พบและนำมาถวาย วัดบ้านจั่น พระราชพุทธิรังสี เจ้าคณะจังหวัดสกลสันนิษฐานว่า พระพุทธรูปองค์นี้น่าจะพบในทะเลมากกว่า อาจเป็นพระพุทธรูปประจำเรือสำหรับไว้บูชาเรือ อาจอับปาง พระพุทธรูปเป็นไม้ น้ำหนักเบา ลอยน้ำได้ คลื่นซัดเข้าหาฝั่ง หรืออาจเป็นไปได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้เคยประดิษฐานอยู่ในโบสถ์วิหารที่ตั้งอยู่ชายทะเลภายหลังโบสถ์วิหารทรุดตัวหรือถูกทำลายด้วยคลื่นลมหลวงพ่อก่ ซึ่งลอยน้ำได้จึงลอยมา หลวงพ่อก่ได้แสดง อภินิหารความศักดิ์สิทธิ์ ให้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์เรื่อยมาเป็นที่เลื่องลือกันในหมู่ชาวพุทธในจังหวัดสกลและ จังหวัดใกล้เคียง ตลอดจนคนไทยในมาเลเซียต่างก็มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อหลวงพ่อก่ โดยทุกปีจะมีผู้คน เดินทางมาสักการบูชา บ้างก็บนบานศาลกล่าวให้หลวงพ่อก่ช่วยปัดเป่าโรคร้ายและให้ตนเองประสบโชคลาภ มีสวัสดิมงคลสุดแล้วแต่จะปรารถนา ในวันสงกรานต์ของทุกปีชาวพุทธในตำบลฉลุงประกอบพิธีสักการบูชา หลวงพ่อก่ในวันสงกรานต์ ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีโดยมีการอัญเชิญหลวงพ่อก่จากวิหารมา ประดิษฐานไว้บนแท่นบูชาและเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ส่งน้ำ

ศาลเจ้าไ้เจ้เกง

ปัจจุบันตั้งอยู่ในตลาดเมืองสกล ริมถนนสมันตประดิษฐ์ มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมแบบศาลเจ้าจีน ทั่วๆ ไปมีลวดลายมังกรหงส์บนหลังคาภายในจะมีแท่นบูชาเทพเจ้าต่างๆ มีพระมีพระพุทธรูปไว้บูชาปัจจุบัน ศาลเจ้าแห่งนี้ จะจัดพิธีกินเจตามประเพณีจีนเพื่อสร้างกุศลเป็นงานใหญ่ประจำปี ซึ่งจะมีประชาชนทั้งชาวจีน ไทยในจังหวัดสกลไปร่วมพิธีเป็นอันมากนับได้ว่าศาลเจ้าแห่งนี้เป็นศูนย์รวมจิตใจของพี่น้องคนไทยเชื้อสายจีน และคนไทยพุทธในจังหวัดสกล ลักษณะการก่อสร้างเป็นแบบท้องถิ่นวัสดุที่ใช้ก็เป็นสิ่งที่หาได้ในท้องถิ่น ซึ่งจะมีทั้งขนาดเป็นไทยผสม (กระทรวงศึกษาธิการ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิ ปัญญาจังหวัดสกล, 2542: 20)

วัดชนาธิปเฉลิม

ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองสกล เดิมชื่อวัดมาบั้ง ไม่มีข้อมูลยืนยันว่า ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.ใด แต่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีพระอธิการชู เป็นเจ้าอาวาสวัดชนาธิปเฉลิม เคยเป็นที่พักของเจ้าคณะ จังหวัดสกล มีพระราชาคณะชั้นสามัญคือ พระอรรมณี อุโบสถวัดชนาธิปเฉลิม มีลักษณะแปลกไปจากพระ อุโบสถโดยทั่วไป คือ ทรง 2 ชั้น ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ส่วนชั้นบนเป็นอาคารไม้ ด้านหน้าพระอุโบสถเป็นระเบียง มีบันได้ทั้งสองด้าน พระอุโบสถหลังนี้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2473 ชั้นบนสำหรับประกอบพิธีกรรมของสงฆ์ ส่วน ชั้นล่างเป็นศาลาการเปรียญ

ภาพที่ 24 เจดีย์ภายในวัดชนาริปลเฉลิม

ภาพที่ 25 อุโบสถวัดชนาริปลเฉลิม

4.4 ศาสนสถานกับการท่องเที่ยวจังหวัดสตูล

เมืองสตูลเป็นเมืองที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน เป็นหนึ่งในหัวเมืองมลายูที่สำคัญของราชอาณาจักรไทย ถึงแม้สตูลจะเป็นเมืองเล็กๆ แต่ในปัจจุบันสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ก็ได้รับความนิยมมากขึ้นต่อเนื่องทุกปี เนื่องจากที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากจังหวัดสงขลาซึ่งเป็นศูนย์กลางการเดินทางที่สำคัญในภาคใต้ตอนล่างถึงแม้ว่าสตูลจะเป็นจังหวัดขนาดเล็ก แต่ก็มีศาสนสถานที่สำคัญที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมอิสลาม พุทธและ

จีน ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวไว้ด้วยกัน ศาสนสถานมีประวัติความเป็นมายาวนาน สตูลจึงเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่จะเป็นเป้าหมายสำคัญทางการท่องเที่ยวต่อไป

มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ อำเภอชะอวด อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช และอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา
ทิศใต้	ติดต่อกับ อำเภอกวนเนียง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลาและอำเภอควนกาหลง จังหวัดสตูล
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ อำเภอสิงหนคร อำเภอสทิงพระ อำเภอกระแสสินธุ์ และอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ อำเภอควนกาหลง และกิ่งอำเภอมะนัง จังหวัดสตูล อำเภอปะเหลียน อำเภอย่านตาขาว อำเภอนาโยง อำเภอเมืองตรัง อำเภอห้วยยอด และอำเภอรษฎา จังหวัดตรัง

สภาพภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นภูเขาและที่ราบสูง ทางด้านตะวันตก คือ เทือกเขาบรรทัด มีระดับสูงจาก น้ำทะเลปานกลาง ประมาณ 50 - 1,000 เมตร ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ เช่น สวนยางพารา สวนไม้ผลและไม้ยืนต้น ถัดลงมาทางด้านตะวันออกเป็นที่ราบสลับที่ดอน มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางเฉลี่ย 0 - 15 เมตร บริเวณนี้ ส่วนใหญ่ปลูกข้าว ยางพารา มะพร้าว พืชผัก และพืชไร่ชนิดต่างๆ

สภาพภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศมี 2 ฤดูกาล คือ ฤดูร้อน และฤดูฝนได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และมรสุมตะวันตกเฉียงใต้

แหล่งท่องเที่ยว

เขาเจ็ดยอด เกาะสี่เกาะห้า บ่อน้ำร้อน ทะเลสาบลำปำ ถนนไม้สักลิ้ง-หัวป่า ทะเลน้อย อ่างเก็บน้ำป่าบอน อ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง น้ำตกไพรวัลย์ ถ้ำสุมนิ ถ้ำพุทธโคดม เทือกเขาบรรทัด อุทยานเขาปู่เขาย่า ล่องแก่งลานซ้อย

5.2 ประวัติความเป็นมาจังหวัดพัทลุง

เมืองพัทลุงเป็นแหล่งชุมชนที่ได้รับวัฒนธรรมอินเดียในด้านพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน มีหลักฐานค้นพบ เช่น พระพิมพ์ดินดิบจำนวนมากเป็นรูปพระโพธิสัตว์ รูปเทวดาโดยค้นพบบริเวณถ้ำคูหาสวรรค์ และถ้ำเขาอกทะลุ ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 19 เมืองพัทลุงได้ตั้งขึ้นอย่างมั่นคงภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยา ในสมัย พระบรมไตรโลกนาถ ได้ปรากฏชื่อเมืองพัทลุง ในกฎหมายพระอัยการนาทหารหัวเมือง พ.ศ.1998 ระบุว่าเมืองพัทลุง มีฐานะเป็นเมืองชั้นตรี ซึ่งนับได้ว่าเป็นหัวเมืองหนึ่งของพระราชอาณาจักรทางใต้ ที่ตั้งเมืองพัทลุงในระยะเริ่มแรกนั้น เชื่อกันว่า ตั้งอยู่ที่เมืองสทิงพระ จังหวัดสงขลาในปัจจุบัน มักจะประสบปัญหาโดนโจมตีจากกลุ่มโจรสลัดมาเลย์ อยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มโจรสลัดราแจะอารูและอุยงคตนะ ได้เข้าปล้นสะดมโจมตีเผาทำลายเมืองอยู่เนืองๆ

ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม ดาโตะโมกอล ชาวมุสลิมที่อพยพมาจากเมืองสาเลห์ บริเวณหมู่เกาะชวา ซึ่งเป็นต้นตระกูลของสุลต่านสุไลมาน แห่งเมืองสงขลาได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานค้าขาย ณ หัวเขาแดง แล้วตั้งประชาคมมุสลิมขึ้น ตรงนั้นอย่างสงบ ไม่มีการขัดแย้งกับชาวเมืองที่อยู่มาก่อน ปักหลักอยู่ยาวนานจนมีผู้คนอพยพมาอาศัยอยู่มากขึ้น ในที่สุดก็พัฒนาขึ้นมาเป็นเมืองท่าปลอดภาษี มีเรือสำเภาแวะเข้ามาซื้อ

บทบาทของดาโตะโมกอลได้รับการสนับสนุนจากอาณาจักรศรีอยุธยาด้วยดี พระเจ้าทรงธรรมโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น "ข้าหลวงใหญ่" ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ต่อมาคือท่านสุไลมานบุตรชายคนโต มีหน้าที่ปกครองดูแลรักษา ความสงบของพื้นที่ตั้งแต่ตอนล่างของนครศรีธรรมราช มาจดเขตปัตตานี ครอบคลุมครึ่งล่างของเมืองตรัง ปะเหลียน พัทลุง และสงขลา นอกจากนี้ก็ต้องเก็บส่วยสาอากรส่งถวายพระเจ้าแผ่นดินที่กรุงศรีอยุธยา ท่านสุไลมานก็ได้ทำ หน้าที่นี้เรียบร้อยด้วยดีมาตลอด ต่อมาได้ย้ายเมืองสงขลาจากสทิงพระ มายังหัวเขาแดง ซึ่งมีชัยภูมิป้องกันตนเองได้ดีกว่า

ในสมัยสุลต่านสุไลมาน บุตรของดาโตะโมกอลได้ส่ง ฟารีซีน้องชาย ซึ่งเป็นปลัดเมืองมาสร้างเมืองใหม่ที่ เขาชัยบุรี เพื่อป้องกันศัตรูที่จะมาโจมตีเมืองสงขลาทางบก ภายหลังได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าเมืองพัทลุง และได้ย้ายเมืองพัทลุงออกจากเมืองสงขลาตั้งแต่นั้น และตั้งเมืองอยู่ที่เขาชัยบุรี ตลอดมาจนกระทั่งสิ้นกรุงศรีอยุธยาเมื่อ ปี พ.ศ. 2310

ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ได้มีการย้ายสถานที่ตั้งเมืองอีกหลายครั้งและได้ยกขึ้นเป็นเมืองชั้นโท ใน รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในช่วงนี้เมืองพัทลุงมีผู้นำที่มีความสำคัญในการสร้างความ เจริญและความมั่นคงให้กับบ้านเมืองหลายท่าน อาทิ พระยาพัทลุง (ขุนคางเหล็ก) พระยาวชิติเสนา (ทองขาว) พระยาอภัยบริรักษ์ (จ้อย จันทรโรจน์วงศ์) ส่วนประชาชนชาวเมืองพัทลุงก็ได้มีบทบาทในการร่วมมือกับผู้นำ ต่อสู้ ป้องกันเอกราชของชาติมาหลายครั้ง เช่น เมื่อสงครามเก้าทัพ (พ.ศ. 2328 - 2329) พม่าจัดกองทัพใหญ่ 9 ทัพ 1 ใน 9 ทัพ มีเก๋งหุ้มแมงยี่เป็นแม่ทัพ ยกลงมาตีทางใต้ ตีได้เมืองกระบุรี ระนอง ชุมพร ไชยา และนครศรีธรรมราช ตามลำดับ

ขณะที่กำลังจัดไพร่พลอยู่ที่นครศรีธรรมราช เพื่อจะยกมาตีเมืองพัทลุงและสงขลานั้น พระยาพัทลุง โดยความร่วมมือจากพระมหาช่วยแห่งวัดป่าลิไลยก์ ได้รวบรวมชาวพัทลุงประมาณ 1,000 คน ยกออกไปตั้งขัดตาทัพที่คลอง ท่าเสม็ด จนกระทั่งทัพของสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท วังหน้าในรัชกาลที่ 1 ทรงยกกองทัพมาช่วย หัวเมืองปักษ์ใต้ ตีทัพพม่าแตกหนีไป พระมหาช่วยได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ลาสิกขาแล้วแต่งตั้งเป็นพระยาทุกขราษฎร์ ช่วยราชการเมืองพัทลุง นอกจากสงครามกับพม่าแล้วชาวพัทลุงยังมีบทบาทสำคัญในการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติในหัวเมืองภาคใต้ เพราะปรากฏอยู่เสมอว่าทางเมืองหลวงได้มีคำสั่งให้เกณฑ์ชาวพัทลุง พร้อมด้วยเสบียงอาหารไปทำสงครามปราบปรามกบฏในหัวเมืองมลายู เช่น กบฏไทรบุรี พ.ศ. 2373 และ พ.ศ. 2381 บทบาทดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นความสำคัญของเมืองพัทลุง ทางด้านการเมือง การปกครองในอดีตเป็นอย่างดี

ครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปฏิรูปการปกครองเป็นแบบเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2437 และได้ประกาศจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2439 ประกอบด้วยเมืองต่างๆ คือ นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา และหัวเมืองทั้ง 7 ที่เป็นเมืองปัตตานีเดิม สำหรับเมืองพัทลุงแบ่งการปกครอง

ออกเป็น 3 อำเภอ คือ อำเภอกลางเมือง อำเภออุดร อำเภอทักษิณ ขณะนั้นตัวเมืองตั้งอยู่ที่ตำบลลำปำ จนกระทั่ง พ.ศ. 2467 พระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองพัทลุงมาอยู่ที่ตำบลคูหาสวรรค์ในปัจจุบัน เพื่อจะได้อยู่ใกล้ เส้นทางรถไฟ และสะดวกในด้านติดต่อกับเมืองต่างๆ จากอดีตถึงปัจจุบัน เมืองพัทลุงได้มีการย้ายเมืองหลายครั้ง สถานที่เคยเป็นที่ตั้งเมืองพัทลุงมาแล้ว ได้แก่

โคกเมืองแก้ว ปัจจุบัน หมู่ที่ 4 ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน
บ้านควนแร่ ปัจจุบัน หมู่ที่ 1 ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง
เขาชัยบุรี(เขาเมือง) ปัจจุบัน เขต 3 ตำบล คือตำบลชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง
ท่าเสม็ด ปัจจุบัน ตำบลท่าเสม็ด อำเภอชะอวด จ.นครศรีธรรมราช
เมืองพระรถ ปัจจุบัน หมู่ที่ 1 ตำบลควนมะพร้าว อ.เมืองพัทลุง
บ้านควนมะพร้าว ปัจจุบัน หมู่ที่ 2 ตำบลพญาขัน อ.เมืองพัทลุง
บ้านม่วง ปัจจุบัน หมู่ที่ 2 ตำบลพญาขัน อ.เมืองพัทลุง
บ้านโคกสูง ปัจจุบัน หมู่ที่ 4 ตำบลลำปำ อ.เมืองพัทลุง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2476 ได้มีการจัดระเบียบบริหารส่วนภูมิภาคเป็นจังหวัดและอำเภอ ได้ยกเลิกการปกครอง แบบมณฑลเทศาภิบาล ทำให้เมืองพัทลุงมีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่ง ในปัจจุบันจังหวัดพัทลุง แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมืองพัทลุง อำเภอกวนขนุน อำเภอเขาชัยสน อำเภอปากพะยูน อำเภอกงหรา อำเภอตะโหมด อำเภอป่าบอน อำเภอศรีบรรพต อำเภอป่าพะยอม อำเภอบางแก้ว และกิ่งอำเภอศรีนครินทร์

นอกจากด้านการเมืองการปกครองแล้ว สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรม เมืองพัทลุงเคยมีชื่อเสียงในการเล่นพื้นเมือง คือหนังตะลุง มโนราห์ ลิเกป่า ส่วนด้านศาสนา ได้มีการทะนุบำรุง พระพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีต มีการพระราชทานพื้นที่พระกัลปนา วัดเขียนบางแก้ว วัดสทิง วัดพะโคะ เพื่อบำรุงรักษา วัดให้เจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา

ชื่อเมืองพัทลุง ในสมัยก่อนชื่อเมืองพัทลุง ไม่ได้เขียนอย่างที่ปรากฏให้เห็นจากหลักฐานพบว่าบนเหรียญอับเฉาพัทลุง พ.ศ. 2426 เขียนว่า พัททะลุง และพัตลุง ในเอกสารของไทย ใช้ต่างกันมากมายได้แก่ พัททะลุง พัททลุง พัทธลุง พัททลุง พัทลุง พัทลุง ในเอกสารเบอร์นีของอังกฤษสมัยรัชกาลที่ 3 เขียนว่า Bondelun และ Merdelong ของ นายลามาร์ วิศวกรชาวฝรั่งเศส สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เขียนว่า Bourdelun ความหมายของชื่อเมือง หมายถึงเมืองข้างหรือเมืองเกี่ยวเนื่องด้วยข้างซึ่งตรงกับข้อเท็จจริงหลายประการ คำว่า "พัต-พัท-พัทธ" ยังไม่อาจ ทราบได้ว่าคำเดิมเขียนอย่างไร คำไหน ทราบเพียงว่าใช้เป็นคำขึ้นต้น ส่วนคำพื้นเมืองที่เรียกว่า"ตะลุง"แปลว่าเสา ล่ามข้างหรือไม้หลักผูกข้างชื่อบ้านนามเมืองของพัทลุงที่เกี่ยวข้องข้างมีมากหรือจะเรียกว่าเป็น"เมืองข้าง"ก็ได้ โดยเฉพาะทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลาในแถบชะรัด ซึ่งอยู่ติดกับเทือกเขาบรรทัด มีข้างป่าชุกชุม และในตำนานนางเลือดขาวตำนานเมืองพัทลุงกล่าวว่า ตาสามโมยายเพชรเป็นหมอสดำหมอเฒ่านายกองข้าง เลียงข้าง ส่งเจ้าพระยากรุงทองทุกปี ต่อมาพระกุมารกับนางเลือดขาวก็ได้รับมรดกเป็นนายกองเลียงข้างส่งส่วย ซึ่งในปัจจุบันชาวบ้านบางส่วนยังคงนับถือ "ตาสามข้าง"

(กระทรวงศึกษาธิการ.วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดพัทลุง, 2544: 12)

5.3 ศาสนสถานที่สำคัญในจังหวัดพัทลุง

วัดเขียนบางแก้ว

เป็นวัดโบราณสร้างขึ้นในสมัยศรีวิชัย(พุทธศตวรรษที่ 13-18) ภายในวัดมีโบราณสถานที่สำคัญ เช่น พระมหาธาตุเจดีย์อายุกว่า 1,000 ปี พระแก้วคุลาศรีมหาโพธิ์ (ศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น) พระพุทธรูปสองพี่น้อง นอกจากนี้ภายในวัดพบโบราณวัตถุสำคัญได้แก่ ศิวลึงค์ และฐานโยนี แสดงถึงว่าบริเวณนี้มีการติดต่อรับอารยธรรมอินเดียมาตั้งแต่สมัยต้นประวัติศาสตร์ วัดเขียนบางแก้วเป็นวัดที่มีความเจริญเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาเป็นที่ตั้งของคณะป่าแก้วประมาณในสมัยอยุธยาตอนกลางเมืองพัทลุงเกิดสงครามกับพวกโจรสลัดมลายู อยู่เสมอบางครั้งโจรสลัดเข้ามาเผาบ้านเรือนราษฎรและวัดเสียหายเป็นจำนวนมาก วัดเขียนบางแก้วจึงทรุดโทรมเป็นวัดร้างชั่วคราวจนเมื่อราษฎรชาวพัทลุงสามารถรวมตัวกันได้จึงบูรณะวัดขึ้นอีกหลายครั้งดังปรากฏในหนังสือกัลปาวัดหัวเมืองพัทลุงในสมัยอยุธยา กล่าวถึงการบูรณะใหญ่ 2 ครั้งคือ

ครั้งที่ 1 สมัยอยุธยาตอนกลางระหว่าง พ.ศ. 2509 ถึง พ.ศ. 2511 ตรงกับแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิผู้นำในการบูรณะคือ เจ้าอินบุตรปะขาวสนกับนางเป้า ชาวสทิง ตำบลทานโพธิ์

ครั้งที่ 2 ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. 2242 ผู้นำในการบูรณปฏิสังขรณ์คือพระผู้อินทเมาศิริ ญาณสาครบรรณนทรราชจุฬามณีศรีอุปดิษเธร คณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุงเมื่อบูรณะแล้วจึงเดินทางไปกรุงศรีอยุธยาขอให้สมเด็จพระวันรัตนำถวายพระพรขอพระพระบรมราชานุญาตให้ญาติโยมที่ร่วมทำการบูรณะเว้นส่วยอากรให้ทางราชการก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานให้ตามที่ทูลขอ เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 วัดเขียนบางแก้วกลายเป็นวัดร้างจนได้บูรณะขึ้นใหม่ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีพระสงฆ์จำพรรษามาตราบเท่าทุกวันนี้

ภาพที่ 27 ภายในวัดเขียนบางแก้ว

วัดเขียนบางแก้วมีชื่อเรียกหลายชื่อเช่นวัดตะเขียนบางแก้ว คำว่าตัดเขียนเพี้ยนมาจากคำว่าตะเขียน บางท่านว่ามาจากชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งซึ่งงอกงามอยู่บริเวณนี้คือต้นตะเขียนมีผู้รู้ทางภาษาไทยให้คำอธิบายว่าตะเขียน แปลว่าแยกไป คือไม่รวมกับส่วนอื่นๆหรืออยู่ห่างไกลชาวบ้านโดยทั่วไปนิยมเรียกวัดบางแก้วหรือวัดพระธาตุบางแก้วมีที่มา 2 ระยะเวลาอาจจะเรียกตามชื่อคลองบางแก้วที่ไหลผ่านวัดทางทิศใต้หรืออาจเพี้ยนมาจากคำว่าคณะป่าแก้วเพราะพบในหนังสือเพลงลาววัดเขียนเก่าๆ บางฉบับเลือกชื่อวัดนี้ว่า วัดคณะป่าแก้วหรือวัดคณะบางแก้วในสมัยอยุธยาวัดนี้เป็นวัดของคณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุงขึ้นกับวัดใหญ่ชัยมงคลในกรุงศรีอยุธยา แต่เนื่องจากภาษาถิ่นได้นิยมตัดพยางค์จึงเลือกสั้นๆ เป็นวัดป่าแก้วต่อมาเพี้ยนเป็นวัดบางแก้ว

รูปแบบศิลปกรรม พระมหาธาตุเจดีย์บางแก้วเป็นเจดีย์ก่ออิฐฐานแปดเหลี่ยมวัดโดยรอบยาว 16.50 เมตรสูงถึง 22 เมตรรอบพระมหาธาตุบริเวณฐานมีซุ้มพระพุทธรูปโค้งมน 3 ซุ้มภายในมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางสมาธิเหนือซุ้มพระมีเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมอิทธิพลศิลปะจีน ด้านตะวันออกมีบันไดสู่ฐานทักษิณเหรียญบันได จำเป็นซุ้มยอดแบบจีนมุมบันไดทั้ง 2 ซ้างมีซุ้มโค้งแหลมภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นนูนสูงปางสมาธิ ประทับนั่งขัดสมาธิเพชรฐานทักษิณและฐานรองรับองค์ระฆังเป็นรูปแปดเหลี่ยมเนื้อฐานทักษิณมีเจดีย์ที่ตั้งอยู่ที่มุมทั้ง 4 มุมองค์ระฆังแบบโอคว่ำทวนไปเป็นบัลลังก์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสทั้ง 4 มุมของบัลลังก์มีรูปกาปูนปั้นมุมละ 1 ตัวหมายถึงสมณศักดิ์ของคณะสงฆ์ทั้ง 4 (พระมหาพันธ์ ธมมาโก ได้ให้ช่างปั้นไว้เมื่อ พ. ศ. 2504) จัดไปอีกเป็นเสาทาน ระวังเสามีพระพุทธรูปเสापูนปั้นนูนสูงประจำแปดทิศดังนี้

พระสารีบุตรเถระประจำทิศใต้

พระโมคคัลลานะเถระประจำทิศเหนือ

พระอานนทเถระประจำทิศตะวันตก

พระโกณฑัญญะเถระประจำทิศตะวันออก

พระคลัมปิเถระประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

พระอุบาลีเถระประจำทิศตะวันตกเฉียงใต้

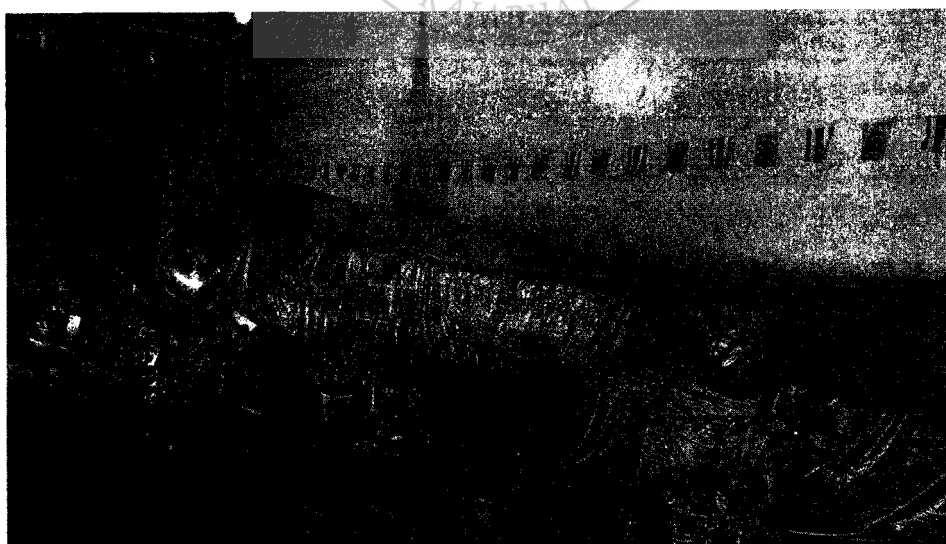
พระมหากัสสปเถระประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้

พระราหุลเถระประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

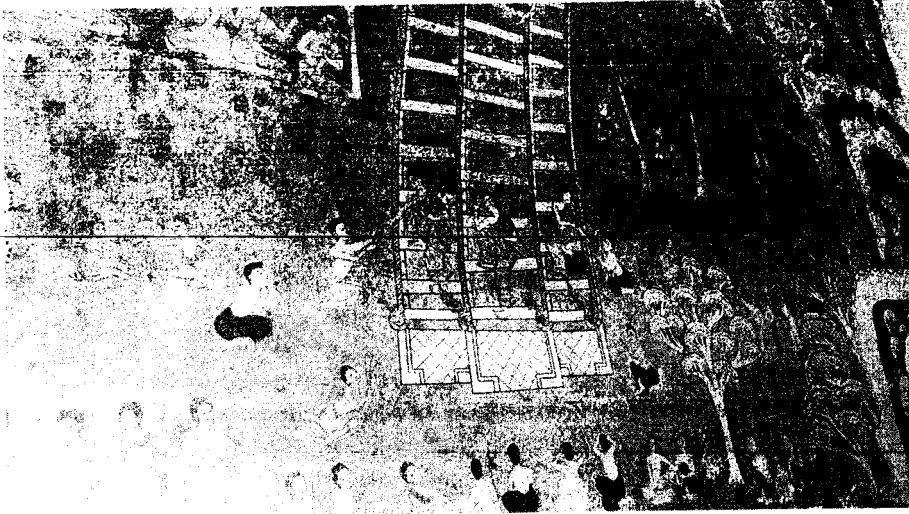
ลักษณะศิลปกรรมได้รับอิทธิพลจากพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชน่าจะสร้างขึ้นสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

วิหารคดเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาล้อมรอบพระธาตุ 3 ด้านยกเว้นด้านทิศตะวันออกซึ่งติดกับอุโบสถภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยฝีมือช่างพื้นบ้านจำนวน 34 วงชาวบ้านเรียกว่าพระเวียน

อุโบสถตั้งอยู่ด้านหน้าพระมหาธาตุเจดีย์หันหน้าไปทางทิศตะวันออกขนานกับคลองบางแก้ว พระอิฐการพุ่มได้บูรณะขึ้นใหม่ เมื่อ พ. ศ. 2452 ต่อมาทรุดโทรมมาก จึงบูรณะใหม่เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนมีบันไดทางขึ้นด้านหน้า 2 ทางด้านหลังหนึ่งถ้าภายในมีพระประธานปูนปั้นปางมารวิชัยฝีมือผู้ตั้นักด้านหลังพระประธานก่อผนังเป็นห้องประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ปูนปั้น 1 องค์อุโบสถได้รับการบูรณะครั้งสุดท้ายเมื่อ พ. ศ. 2523

ภาพที่ 28 พระพุทธรูปไสยาสน์ปูนปั้น

ภาพที่ 29 จิตรกรรมฝาผนังภายในห้องประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ปูนปั้น

ภาพที่ 30 จิตรกรรมฝาผนังภายในห้องประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ปูนปั้น

ใบเสมาหินทรายสีแดง ตั้งอยู่รอบอุโบสถจำนวน 8 ใบเป็นใบเสมาเกลี้ยงไม่มีลวดลายยกเว้นใบที่อยู่ด้านหลังอุโบสถมีลวดลายปูนปั้นที่ 640 มาเป็นรูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์เข้าใจว่าเป็นการซ่อมภายหลังเสมาเหล่านี้เป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น

หอรระฆัง ตั้งอยู่ด้านหน้าธรรมศาลาปัจจุบันหักพังเหลือแต่ฐาน

ศาลากลางเปรียญตั้งอยู่หน้าซากหอรบระฆัง เพื่อ 2 ห้องเสาไม้ตำมี ห้องเสาไม้ตำมีเฉลียงรอบละ ห้องเสาไม้ตำมีเฉลียงรอบหลังคาทรงไทยมุงด้วยกระเบื้องดินเผาไป ห้องเสาไม้ตำมีเฉลียงรอบหลังคาทรงไทยมุงด้วยกระเบื้องดินเผาภายในมีธรรมาสน์จำหลักไม้สวยงามปัจจุบันบูรณะใหม่แล้ว

พิพิธภัณฑ์สังฆรักษ์(เพิ่ม) เป็นอาคารคอนกรีตสำเร็จรูปแบบไทยประยุกต์ออกแบบโดยกรมศิลปากร ภายในจัดแสดงโบราณวัตถุที่พบบริเวณวัดเขียนบางแก้วโคกเมืองและบริเวณใกล้เคียง

พระพุทธรูปสำริดปางอุ้มบาตร ศิลปะอยุธยาอยู่บนกุฏิเจ้าอาวาสชาวบ้านเรียกว่าแม่ทวดมีตำนานและว่าสร้างขึ้นเพื่อฉลองแทนองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมืองบางตำนานว่าหมายถึงนางเลือดขาวบางตำนานว่าหมายถึงแม่ศรีมาลา

โบสถ์พราหมณ์ (โคกแขกชี) ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระมหาธาตุเจดีย์ชาวบ้านเรียกว่าวัดแขกที่บริเวณบถการมีซากเสาหินทรายสีแดงรูปทรงกลมเจาะรูด้านในรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส 1 ชั้น ชั้นส่วนฐานโยนีทรายสีแดงขึ้นควิลิ่งค์ขำรดจำหลักจากหินทรายแดง 1 ชั้น

วิหารถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา (โคกวิหาร) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของโบสถ์พราหมณ์ ปัจจุบันเหลือเพียงซากเนินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีฐานชุกชีก่อด้วยอิฐและหิน ตอนบนมีชั้นส่วนพระพุทธรูปจำ หินทรายสีแดงศิลปะอยุธยาจำนวน 3 องค์เศียรพระพุทธรูปหินทรายแดงขนาดใหญ่ 1 เศียร

พระแก้วกุลาศรีมหาโพธิ (โคกพระคุลา) ชาวบ้านเรียกว่าพระคุราประดิษฐานอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวิหารถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประมาณ 500 เมตร พระคุลาเป็นพระพุทธรูปหินทรายแดงปางมารวิชัย ศิลปะอยุธยาตอนต้นเดิมชำรุดหักเป็นชิ้นเหลือเพียงพระเศียรเท่านั้นที่สมบูรณ์ต่อมาพระมหาพันธมมนาโก เจ้าอาวาสได้บูรณะขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2405

พระพุทธรูปสองพี่น้อง ประดิษฐานอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระคุลาเดิมเป็นพระพุทธรูปหินทรายแดงแต่งหักเหลือแต่พระเศียรจำนวน 2 องค์ต่อมาพระมหาพันธมมนาโก เจ้าอาวาสได้บูรณะขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2507

โคกเมืองเป็นแหล่งชุมชนอีกแหล่งหนึ่งตั้งอยู่บนสันทรายริมทะเลหลวงห่างจากวัดเขียนบางแก้วไปทางทิศเหนือประมาณ 300 เมตรลักษณะเป็นเนินหรือโคกทรายสูงปัจจุบันถูกไถปรับเพื่อทำการเกษตรพื้นที่ทั่วไปเป็นเนินทรายบนผิวดินมีเศษภาชนะดินเผาจำนวนมากทิศตะวันตกของโคกเมืองเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสองพี่น้อง กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 54 วันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2480 และประกาศเขตโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 134 65 วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2529 เนื้อที่ประมาณ 22 ไร่ 2 งาน 97 ตารางวา

วัดเขาเจ็ยก

หมู่ 6 ตำบลเขาเจ็ยก อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง ประวัติวัดเขาเจ็ยกเป็นวัดโบราณไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอนว่า สร้างขึ้นเมื่อใด ตามทำเนียบวัดในจังหวัดพัทลุงของพระครูวิริยะสังวรอดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุงระบุว่า สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2181 แต่หลักฐานทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏมีอายุไม่เกินสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รูปแบบศิลปกรรมอุโบสถเป็นอาคารทรงไทยไม่มีฝาผนังฐาน ก่อด้วยคอนกรีตเสาะไม้หลังคามุงกระเบื้องดินเผา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2453 บูรณะเปลี่ยนเสาะไม้เป็นเสาะคอนกรีตเมื่อ พ.ศ. 2512 ภายในอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยสามองค์ ถ้าเขาเจ็ยกตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอุโบสถบริเวณหน้าถ้าเรียกว่า วัดในส่วนบริเวณที่ตั้งอุโบสถเรียกว่า วัดนอกถ้ามีความยาว 32 เมตร ภายในมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยและปางสมาธิ ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ จำนวน 37 องค์ต่อมา พ.ศ. 2512 บูรณะใหม่ทั้งหมดและปั้นพระพุทธรูปเพิ่ม 2 องค์รวมเป็น 39 องค์ ตั้งอยู่ใกล้กับถ้าเขาเจ็ยกเป็นเพิงหินขนาดเล็กภายในมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางไสยาสน์ 1 องค์ ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษาเล่ม 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม 2478

วัดควนกรวด

ที่ตั้งหมู่ที่ 5 ตำบลควนกรวด ตำบลปรางหมู่ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง มีประวัติความเป็นมาโดยเชื่อกันว่า วัดควนกรวดเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาทำเนียบวัดจังหวัดพัทลุงของพระครูวิริยะสังวรเกียรติอดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุงระบุว่าวัดนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2083 ตรงกับสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา รูปแบบศิลปกรรมเจดีย์ตั้งอยู่หน้าอุโบสถเป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูนย่อมุมไม้สิบสองขนาดฐานกว้างประมาณ 6.5 เมตร สูงประมาณ 10 เมตร ตามประวัติกล่าวว่า เจดีย์องค์นี้พระอุปฌาย์รอด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ. 2472 ได้สร้างขึ้นบนเจดีย์องค์เดิม อุโบสถตั้งอยู่บนเนินสูง ฐานโนนก่อด้วยอิฐ แต่หักพังชำรุดเป็นส่วนใหญ่อุโบสถสร้างขึ้นใหม่ด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก แต่เดิมเป็นอุโบสถไม้ทรงผมไปในอุโบสถเดิมเคยมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย 5 องค์ รูปพระภิกษุณีปูนปั้น 2 องค์ ปัจจุบันเหลือแต่พระประธานเพียงองค์เดียวพระอุโบสถมีโบเสมาหินทรายสีแดงจำนวน 8 ใบ ลักษณะเป็นศิลปะสมัยอยุธยากำหนดอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 23 ปัจจุบันเหลือเพียง 2 ใบปัจจุบันเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา

วัดควนปรัง

ที่ตั้ง หมู่ 2 ตำบลท่ามิหรำ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง วัดควนปรังเป็นวัดโบราณไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด หนังสือประวัติศาสตร์วัดทั่วราชอาณาจักรเล่มที่ 3 กล่าวว่า วัดควนปรังสร้างเมื่อ พ.ศ. 2142 ตรงกับสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในสมัยอยุธยา รูปแบบศิลปกรรมอุโบสถเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน สร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. 2501 เดิมเป็นอุโบสถไม้ทรงสูงไม่มีฝาผนังแบบศิลปะพื้นบ้านทั่วไปภายในอุโบสถมีพระประธานปูนปั้นปางมารวิชัยฝีมือช่างพื้นเมืองสมัยรัตนโกสินทร์ 2 ข้างพระประธานมีพระพุทธรูปศิลาขาวหิน

อ่อนศิลปะพม่าสามองค์ ซึ่งย้ายมาจากหอไตรเจดีย์ก่อด้วยอิฐถือปูนปัจจุบันหักพังเหลือแต่สารรูปแปดเหลี่ยมองค์ระฆังเดิมเข้าใจว่าเป็นทรงลังกากลางลงเพราะฟ้า งามเมื่อ พ.ศ. 2496 ปรากฏว่าได้พบพระพุทธรูปบูชาพระพิมพ์เนื้อชินพระเงินพระทองพระสำริดเงินดอกจันและเงินนโมจำนวนมากหอไตรเป็นอาคารไม้ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา อิทธิพลศิลปะจีน ชูตพบพระพุทธรูปสำริดในเจดีย์วัดควนปรังเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะสมัยอยุธยา กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 52 ตอนที่ 7 15 วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 และประกาศเขตโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 102 ตอนที่ 180 ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528 เนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ 2 งาน 75 ตารางวากรมศิลปากร 2553 หน้า 374

วัดควนแร่

หมู่ 1 ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง วัดควนแร่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือติดกับกำแพงเมืองพัทลุงโบราณในสมัยอยุธยาลักษณะผังเมืองโบราณเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีคูเมืองและกำแพงเมืองก่ออิฐล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน เขตกำแพงเมืองยาวประมาณ 250 เมตร กว้างประมาณ 200 เมตร คูเมืองกว้างประมาณ 12 เมตร ปัจจุบันกลายเป็นซากปรักหักพังเหลือเป็นเพียงเมืองกำแพงเดี่ยวป้ายทางทิศเหนือติดกับวัดควนแร่มีแนวคันดิน 2 แนว ขนานกันไปทางทิศตะวันตกสันนิษฐานว่าแนวคันดินนิคมขุดดินจากคูเมืองขึ้นมาถมปัจจุบันดินเนินเหลืออยู่เพียงเล็กน้อยทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันตกเท่านั้น วัดควนแร่ไม่มีประวัติการก่อสร้างที่แน่ชัด สันนิษฐานจากรูปแบบสถาปัตยกรรมของโบราณสถานโครงสร้างสมัยอยุธยา รูปแบบศิลปกรรมเจดีย์ก่ออิฐถือปูนตั้งอยู่ด้านหน้าอุโบสถเป็นเจดีย์สามชั้นสี่เหลี่ยมกว้างประมาณ 10 เมตร รองรับฐานเขียงกรมส่วนองค์และข้างหาด เข้าใจว่าน่าจะเป็นเจดีย์ทรงกลมความสูงของเจดีย์ประมาณ 5 เมตร สันนิษฐานจากรูปแบบศิลปกรรมน่าจะสร้างขึ้นสมัยอยุธยาพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรหล่อด้วยสำริดขนาดสูง 34 เซนติเมตร ชูตพบทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกำแพงเมืองโบราณ ปัจจุบันเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา พระพุทธรูปสำริดปางห้ามญาติ ชูตพบในเจดีย์วัดควนแร่สภาพชำรุดศิลปะสมัยอยุธยา นอกจากนี้ภายในอุโบสถยังมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยจำนวน 3 องค์เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องพระเศียรสวมเทริดยอดแหลม ด้านหน้าพระประธานมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยสมัยรัตนโกสินทร์ 3 องค์ นำมาจากวัดควนแร่ตักวัดร้าง กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 102 ตอนที่ 180 วันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528 และประกาศแนวเขตโบราณสถานพื้นที่ประมาณ 2 งาน 16 ตารางวากรมศิลปากร 2533 หน้า 346

วัดโดนคลาน

หมู่ 5 ตำบลควนมะพร้าว อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง วัดโดนคลานเป็นวัดเก่าแก่แต่ไม่มี ปรากฏหลักฐานการก่อสร้างที่แน่ชัดพัฒนาจากโบราณวัตถุที่พบภายในวัดสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสมัยอยุธยาตอน

ปลายจากคำบอกเล่าเมื่อ พ. ศ. 2328 พม่าส่งกองทัพมาตีหัวเมืองปักษ์ใต้วันหนึ่ง กองหาเสบียงของแกงหูนแมงยีผ่านมาถึงวัดโดนคลาน ซึ่งขณะนั้นมีสมภารชื่อบัวรามทหารพม่าจึงขอมะพร้าวกิน 1 ลูก แต่ตัดเอาทั้งทลายปรากฏว่าได้กินเพียงลูกเดียวจริงๆ เพราะนอกนั้นไม่มีน้ำและเนื้อมะพร้าวเหลืออยู่เลยชาวบ้าน จึงเชื่อว่าท่านสมภารบัวราม มีวาจาสิทธิ์และมีวิชาอาคมแก่กล้าที่พูดแล้วว่าท่านสมภารใช้ไม้เท้าขีดเส้นกันมิให้พม่าล่องมาถึงเมืองพัทลุงกลายเป็นคลอง ซึ่งเรียกปัจจุบันว่าคลองปันแต เมื่อท่านมรณภาพชาวบ้านมีความเคารพศรัทธาได้เก็บอัฐิไว้ทางทิศเหนือของอุโบสถของวัด เรียกกันว่าเขื่อนสมภารบัวราม รูปแบบศิลปกรรมอุโบสถเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. 2484 เป็นฝีมือช่างพื้นเมืองได้สัดส่วนงดงามภายในอุโบสถมีพระประธานหินทรายแดงปางมารวิชัยอุกฉาบปูนทับไว้ทั้งองค์ สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนปลาย พระพุทธรูปหินทรายแดงปางมารวิชัยอุกฉาบปูนปิดเช่นเดียวกันกับพระประธานในอุโบสถประดิษฐานอยู่ที่ศาลาการเปรียญพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรทำด้วยไม้จำนวน 2 องค์ แผ่นหินชนวนรูปทรงกลมขาวบ้านและว่าเป็นของเก่าคู่มากับวัด มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.07 เมตร หนาประมาณ 8 ซม.ตรงกลางมีร่องเจาะเป็นรูปสี่เหลี่ยมด้านเท่ายาวด้านละ 23 ซม. ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่หน้าเขื่อนท่านสมภารบัว กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนที่ 52 ตอนที่ 37 วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478

วัดทุ่งขุนหลวง

ตำบลหารเทา อำเภอกงพะยูง จังหวัดพัทลุง วัดทุ่งขุนหลวงเป็นวัดโบราณไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยใด ตามตำนานกล่าวว่า เมื่อพระเจ้าศรีธรรมโศกราชเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้สร้างพระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นที่หาดทรายแก้ว หัวเมืองขึ้นต่างก็นำเอาทรัพย์สมบัติและผู้คนไปช่วยกันสร้างพระเจดีย์ หัวเมืองปัตตานีก็ได้รวบรวมเงินทองโดยมีคุณหลวงผู้หนึ่ง ซึ่งเจ้าศรีธรรมโศกราชส่งไปเป็นผู้ควบคุมสมบัติในระหว่างทางได้หยุดพักแรม ณ สถานที่แห่งหนึ่งพอตกกลางคืนมีพวกโจรเข้ามาปล้น แต่คุณหลวงได้ใช้กลอุบายขนทรัพย์สินทิ้งลงในคลอง เมื่อโจรไปแล้วจึงนำทรัพย์สมบัติขึ้นมากแล้วให้สร้างวัดขึ้นบริเวณนั้นเรียกว่า วัดทุ่งขุนหลวง ตามประวัติในทำเนียบวัดของอำเภอกงพะยูง ระบุว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2171 ต่อมาได้กลายเป็นวัดร้างจนกระทั่ง พ.ศ. 2467 มีพระสงฆ์จากวัดเสื่อเมืองจังหวัดสงขลาร่วมมือกับชาวบ้านบูรณะขึ้นมาใหม่ สิ่งสำคัญในวัดคือพระประธานในศาลาการเปรียญเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยปูนปั้นนูนสูงติดกับผนังเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นสมัยอยุธยาของเดิมมีเฉพาะพระพักตร์เท่านั้นชาวบ้านเรียกว่ายายทองตาหลวงหรือตาหลวงยายทอง ปัจจุบันได้ซ่อมแซมใหม่จนดูผิดสัดส่วน กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 52 ตอนที่ 75

วัดบางม่วง

บ้านประดู่เรียง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง วัดบางม่วงเป็นวัดร้างไม่ทราบประวัติการก่อสร้างแน่ชัดพื้นที่บริเวณวัดบางม่วงเป็นพื้นที่ราบมีคลองปากประหรือคลองท่าแนะไหลผ่านทาง

ทิศเหนือ บริเวณวัดมีซากเมืองโบราณสถานรูปสี่เหลี่ยม เดิมเป็นที่ตั้งอุโบสถยังคงมีซากหลงเหลืออยู่บ้าง อดีตเคยมีพระพุทธรูป 5 องค์โบเสมา 1 ใบ ปัจจุบันได้ย้ายไปเก็บรักษาไว้ที่วัดประดิษฐ์เรียงตำบลมะกอกเหนือ กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2479

วัดป่าขอม

หมู่ที่ 6 ตำบลลำปำ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง วัดปากคลองเดิมเรียกว่า วัดบางชัน ดังตำนานพื้นเมืองและว่าสร้างโดยนางเลือดขาวในหนังสือกัลปนาจังหวัดพัทลุงในสมัยอยุธยา กล่าวว่าพระมหาอินทร์สร้างวิหารขึ้นที่วัดป่าชัน และเข้าไปยังกรุงศรีอยุธยาเพื่อขอพระราชทานญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาเป็นข้าวัด โดยไม่ต้องเสียหยาให้แก่หลวงอีกต่อไปต่อมาวัดร้างไป จนกระทั่ง พ.ศ. 2497 ได้บูรณวัดขึ้นใหม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2519 ในชื่อวัดป่าขอม

รูปแบบศิลปกรรมอุโบสถเป็นอุโบสถก่ออิฐถือปูน และสร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้นบนทางอุโบสถเดิม พ.ศ. 2553 ภายในมีพระพุทธรูปหินทรายสีแดงปางมารวิชัย 3 องค์พระประธานมีขนาดใหญ่ชาวบ้านเรียกว่า ท่านั่งหรือพระพุทธรูปนิมิตร ศิลปะสมัยอู่ทอง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 หน้าพระประธานมีพระสาวกประทับนั่งชันเข่าพนมมือ 2 องค์ โบเสมาจำหลักหินทรายแดงจำนวน 2 ใบ ส่วนยอดมีลวดลายรูปดอกจันสมัยอยุธยา ตอนต้นโดยมีจำนวน 8 ใบ ต่อมาเมื่อวัดร้างได้มีผู้นำไปไว้ที่วัดเขาแดง 3 ใบ อีกสามใบได้เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑวัตถุภาคใต้ ตั้งอยู่ด้านหลังอุโบสถก่ออิฐถือปูน ปัจจุบันหักพังลงเหลือเพียงฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ว่ากันว่าเดิมเป็นเจดีย์รูปแบบเดียวกับพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเมื่อสมัยที่เจดีย์พังได้พบด้วยขามพระพุทธรูปและเงินโมเป็นจำนวนมาก กรมศิลปากรขึ้นทะเบียน วัน 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528 และประกาศแนวเขตโบราณสถานเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ 1 งาน

วัดป่าลิไลย์

หมู่ 7 ตำบลลำปำ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง ชาวบ้านนิยมเรียกว่า วัดป่าทำเนียบวัดจังหวัดพัทลุงของพระครูอริยสังวรเกียรติ ระบุว่าวัดนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2247 ตรงกับสมัยสมเด็จพระเพทราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา เรื่องราวเกี่ยวกับวัดไม่ปรากฏในเอกสารโบราณใดๆ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2325 พระมหาช่วยชาวบ้านนำเลือดตำบลท่ามิหรำ อำเภอเมืองพัทลุง ได้เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2328 พม่าได้ยกทัพมาตีเมืองชุมพรเมืองไชยาเมืองนครศรีธรรมราชทางฝ่ายเมืองพัทลุง พระมหาช่วยได้จำเครื่องรางของขลังแจกไพรพลกรมการเมือง รวบรวมกำลังไว้ได้ประมาณ 1,000 คน ยกไปต้านพม่าที่ตำบลปันแต แต่ไม่ทันรบ พม่าก็ถอยทัพเสียก่อน พระมหาช่วยมีความชอบเป็นอย่างมาก จึงโปรดเกล้าให้ลาสิกขาบท และแต่งตั้งให้เป็นพระยาทุกขราชภูร์ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าให้เมืองพัทลุงได้เกณฑ์คนตัดไม้ต่อเรือรบ 30 ลำ โดยทำการต่อเรือที่ชายทะเลหน้าวัดป่าลิไลย์ แต่ต่อเรือยังไม่ทันเสร็จก็มีราชการกบฏเมืองไทรบุรีเสียก่อน จากคำบอกเล่าเกี่ยวกับประวัติวัดป่าลิไลย์ กล่าวว่า ที่ดินที่สร้างวัดในปัจจุบันเป็นที่ดินของตาผ้าขาวบริจาคแก่พระสาหมอินทร์ ที่ตั้งใจจะนำของโบราณ

มาบรรจุที่พระบรมสารีริกธาตุนครศรีธรรมราชแต่ไปไม่ทันจึงได้จอดเรือพักและสร้างวัดป่าลีโลยขึ้นมาเดิมวัดนี้ชื่อว่าวัดป่าขันวัดป่าเรไรและเปลี่ยนเป็นวัดป่าลีโลยในปัจจุบัน

รูปแบบศิลปกรรม อุโบสถเป็นทางการก่ออิฐถือปูนมีกำแพงแก้วล้อมรอบทั้ง 4 ด้านซุ้มประตูกำแพงแก้วอยู่ทางทิศตะวันออก 1 ซุ้มอุโบสถมีทางเข้า 2 ประตูระหว่างประตูมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางป่าเลไลยก์ภายในมีพระประธานและพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยจำนวน 4 องค์ ฝีมือช่างพื้นเมือง ใบเสมาเป็นหินทรายสีแดงตั้งอยู่บนฐานก่ออิฐถือปูนรอบอุโบสถจำนวน 8 ใบ บางใบชำรุดแต่ละใบมีลวดลายจำหลักไม่เหมือนกันลักษณะประณีตสวยงามจากรูปแบบศิลปกรรมน่าจะเป็นสมัยอยุธยาตอนปลายหรือรัตนโกสินทร์ตอนต้น เจดีย์ตั้งอยู่นอกกำแพงแก้วหน้าอุโบสถเป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูนฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสตรงระฆังแบบสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้รับการบูรณะใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2515 กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 102 ตอนที่ 180 ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528 และประกาศแนวเขตโบราณสถานเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ 2 งาน 63 ตารางวา

วัดยางงาม

หมู่ที่ 9 ตำบลลำป่า อำเภอมือง จังหวัดพิจิตร ตามประวัติกล่าวว่าผู้สร้างวัดนี้คือจอมแพ่งจอมจำแต่ไม่ได้ระบุดักราชไว้ทำเนียบวัดในจังหวัดพิจิตรระบุว่าวัดนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2348 ผู้สร้างคือนจอมเสนี โดยสร้างหลังวัดโพธิ์เตี้ยเล็กน้อย การสร้างวัดยางงามได้อาศัยแรงงานจากนักโทษเมืองพิจิตรจึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่าจอมแพ่งจอมจำ เป็นผู้คุมนักโทษหรือพัศดีเรือนจำ

รูปแบบศิลปกรรม อุโบสถเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหันหน้าไปทางทิศตะวันออกมีกำแพงแก้วล้อมรอบไปในอุโบสถมีพระพุทธรูปปูนปั้นทรงเครื่องปางมารวิชัยประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีด้านหน้าพระประธานมีพระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติ 2 องค์ และพระพุทธรูปหินอ่อนปางมารวิชัยประทับนั่งขัดสมาธิเพชรศิลปะพม่ามีจารึกเขียนว่าหนูซังผู้สร้างศก 127 กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 52 ตอนที่ 75 ลงวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 ประกาศเขตโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 102 ตอนที่ 180 ลงวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2528 เนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ 40 ตารางวา

วัดวิหารเบิก

หมู่ 4 ตำบลลำป่า อำเภอมือง จังหวัดพิจิตร เดิมชาวบ้านนิยมเรียกว่า วัดเบิก ไม่มีหลักฐานว่าสร้างเมื่อใดแน่ แต่จากหลักฐานทางสถาปัตยกรรมที่หลงเหลืออยู่ สันนิษฐานว่าโครงสร้างสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีเรื่องเล่าว่า สร้างขึ้นพร้อมกับวัดวังและวัดยางงาม ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กันการสร้างวัดทั้ง 3 แห่งเป็นการแข่งขันกันด้านฝีมือช่าง เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดทั้งสามจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน รูปแบบศิลปกรรมอุโบสถเป็นทางการก่ออิฐถือปูนหันหน้าไปทางทิศตะวันออกมีกำแพงแก้วล้อมรอบอุโบสถยกฐานสูงภายในอุโบสถประดิษฐานพระประธานปูนปั้นปางมารวิชัยผาผนังทั้ง 4 ด้าน เขียนภาพจิตรกรรมผู้เขียน

คือหลวงเทพบัณฑิตสุน์เขียน ราว พ. ศ. 2403 ก้าวเดียวกับการบูรณะวัดวังในสมัยรัชกาลที่ 4 พระพุทธรูป
จำหลักหินอ่อนปางมารวิชัยประทับนั่งขัดสมาธิเพชรศิลปะพม่าทางหนุซึ่งได้สร้างถวายเป็นเมื่อ พ.ศ. 2451
ภาพเขียนประดับมุกฝีมือช่างญี่ปุ่นเขียนบนกระจกเป็นรูปทิวทัศน์ชายทะเลเรือและเรือใบประดับด้วยมุกเป็น
สิ่งที่แปลกกว่าภาพเขียนอื่นๆ ที่เคยพบในจังหวัดพัทลุง กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่
52 ตอนที่ 75 ลงวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 และประกาศแนวเขตโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่
102 ตอนที่ 108 ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528 เนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ 2 งาน 71 ตารางวา
วัดวัง

หมู่ 4 ตำบลลำป่า อำเภอมือง จังหวัดพัทลุง สร้างขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอนในพงศาวดาร
เมืองพัทลุงของหลวงศรีวรวัตรพิน จันทโรจวงศ์ เขียนไว้ว่าพระยาพัทลุง (ทองขาว) มีศรัทธาสถาสร้างวัดมี
อุโบสถและระเบียงรอบไว้กลางเมืองวัด 1 เมื่อทำการเสพจัดฉลองนาวันที่ 2 ขึ้น 15 ค่ำเดือน 7 พ.ศ. 2305
ในพงศาวดารและลำดับวงศ์สกุลเมืองพัทลุงเขียนโดยพระยาโสภณพัทลุงกุลสว่าง ณ พัทลุงกล่าวว่า พระยา
พัทลุงทองขาวได้ปฏิสังขรณ์วัดนี้ขึ้นที่ตำบลลำป่าวัดหนึ่งให้ชื่อว่าวัดวัง ในอุโบสถวัดจะสีมาและวิหาร เป็นวัด
รับน้ำพระพิพัฒน์สัตยาสำหรับเมือง

คุณยายประไพมุตตามาระ บุตรีหลวงศรีวรวัตรพิน ได้ให้ความเห็นว่าวัดวังก่พงจะเริ่มสร้างมาตั้งแต่สมัย
รัชกาลที่ 1 แต่เพราะสมัยนั้นมีศึกสงครามกับหัวเมืองมลายูและพม่าอยู่เสมอจึงทำให้การสร้างวัดมาเสร็จใน
สมัยรัชกาลที่ 2 ทำเนียบวัดจังหวัดพัทลุงของพระครูวิริยะสังวรเถียรระบุว่าวัดสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2331 ตรงกับ
สมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์จุดประสงค์ในการสร้างวัดนี้อาจเป็นไปได้ว่าเพื่อใช้เป็นวัดประจำเมือง
เพราะในสมัยนั้นได้ย้ายเมืองพัทลุงจากที่โคกลุง บริเวณนี้ยังไม่มีวัดที่ใช้ประกอบพิธีทางศาสนาเมื่อสร้างวัดวัง
ขึ้นก็พิจารณาเห็นว่าวัดควนมะพร้าว ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยามา ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีนั้น
ห่างไกลจากตัวเมืองมากจึงให้ยกวัดวังขึ้นเป็นวัดถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

สมัยพระยาพัทลุง (ทับ) ได้ทำการบูรณะวัดวังโดยให้หลวงยกระบัตรนิมหรือกำแพงเมืองที่เขาชัยบุรีมา
บูรณและได้ฉลองเมื่อวันพฤหัสบดีขึ้น 14 ค่ำ เดือน 8 ปีวอก พ.ศ. 2403 สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสแหลมมลายู ร.ศ. 108 ในวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2432 เสด็จ
ประพาสวัดวัง ต่อมาปี พ.ศ. 2445 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เสด็จตรวจราชการแหลมมลายูก็
ได้เสด็จเยี่ยมชมวัดวังด้วย ต่อมาวัดวังได้ลดความสำคัญลงจากที่เคยใช้เป็นวัดสำหรับประกอบพิธีถือน้ำ
พระพิพัฒน์สัตยาทำพิธีสมโภชต้นไม้เงินต้นไม้ทองเนื่องจากได้ย้ายเมืองพัทลุงไปตั้งอยู่ที่ตำบลคูหาสวรรค์
เมื่อ พ.ศ. 2467 วัดวังก็ทรุดโทรมลงมาเรื่อยๆ จึงต้องทำการบูรณะหลายครั้ง

ชื่อของวัดวังมีที่มาเป็น 2 ทางคือเนื่องจากมีลำคลองน้ำไหลมาบรรจบกับคลองลำปากกลางทิศใต้ของ
วัดเป็นวังน้ำลึก ชาวบ้านจึงเรียกว่าหัววังและเรียกชื่อวัดนี้ว่าวัดวัง อีกกรณีหนึ่งคือเนื่องจากวัดตั้งอยู่ใกล้จวน

เจ้าเมืองหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า วังเจ้าเมืองพัทลุง จึงเรียกวัดวัง แต่มีปัญหาว่าวังเจ้าเมืองพัทลุงสร้างขึ้นที่หลังวัดวัง หรืออาจเป็นไปได้ว่าวังพระยาพัทลุง ณ พัทลุง อาจจะต้องอยู่บริเวณโคกสูงซึ่งอยู่ห่างจากวัดวังไปทางทิศตะวันตกเล็กน้อยอาจเป็นที่มาของชื่อวัดก็ได้

รูปแบบศิลปกรรม อุโบสถเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหันหน้าไปทางทิศตะวันออกอุโบสถเดิมมีขนาดเล็กกว่าปัจจุบันจะได้ปฏิสังขรณ์ใหม่ในสมัยพระยาพัทลุงทับเมื่อ พ.ศ. 2403 ด้านหน้าอุโบสถมีมุขเด็จยื่นออกมาภายในมุขเด็จมีพระพุทธรูปปูนปั้นประทับนั่งห้อยพระบาทปางปาลิไลยก์ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ภายในอุโบสถมีพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทองปางมารวิชัยจำนวน 4 องค์ ประดิษฐานบนฐานชุก-กะ-ชีย่อมุมไม้สิบสองพระประธานขนาดหน้าตักกว้าง 2 เมตร มีพระสาวกปูนปั้นประทับยืนพนมมือด้านขวามือของพระประธานมีพระพุทธรูปสำริดทรงเครื่องปางห้ามสมุทรแต่ถูกขโมยไปเมื่อ พ.ศ. 2439 ด้านซ้ายมือของพระประธานมีพระพุทธรูปจำหลักไม้บุกด้วยโลหะทรงเครื่องปางอุ้มบาตร 1 องค์ ถูกขโมยไปเมื่อต้นเดือนมีนาคม 2525 ผนังอุโบสถด้านหน้าตอนไหนมีรูปยายแก่ปูนปั้นนั่งชันเข่าขวามือโตะสี่เหลี่ยมก่อด้วยปูนชาวบ้านเรียกว่า ยายไอหรือยายทองคำผนังอุโบสถทั้ง 4 ด้าน เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นเรื่องพุทธประวัติเทพชุมนุมทั้ง 4 ด้าน นอก อุโบสถมีระเบียงคดล้อมรอบภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นจำนวน 108 องค์

เจดีย์มีเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองจำนวน 2 องค์อยู่ทางทิศใต้และทิศเหนือของอุโบสถฐานเจดีย์เป็นชุกฐานสิ่งย่อมุมมองระฆังเหลี่ยมย่อมุมรับกับฐานด้านหลังอุโบสถมีเจดีย์ทรงกลีบบะเพรา 1 องค์เจดีย์ทรงกลม 5 องค์ และเจดีย์ทรงกลมใหญ่อยู่มุมกำแพงวัดด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือก่อด้วยอิฐถือปูนตรงประวัติว่าพระยาพัทลุง (ทับ) สร้างเมื่อ พ.ศ. 2403

ธรรมเนียมจารีตไม่การเล่นชุกฐานสิ่งหลายของรูปพรรณพฤกษา ตามประวัติกล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานโรจนาลัยโปรดเกล้าให้สร้างขึ้นเพื่อส่งพระราชพิธีในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ. 2453 ที่เสมาธรรมาสน์มีอักษรจารึกพระปรมาภิไธยย่อ จปร และข้อความว่าทรงพระราชองค์ทิศในงานพระบรมศพ พ.ศ. 2453 ธรรมเนียมหลังได้รับการบูรณะใหม่เมื่อ พ.ศ. 2519

ตู้พระตำลารตน้ำอยู่บนกุฏิเจ้าอาวาสศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โถงน้ำ 2 ใบ ใบแรกเป็นโถงดินเผาเคลือบสีเขียวทรงสูงศิลปะสมัยราชวงศ์ชิง ใบที่ 2 เป็นโถงดินเผาทรงเตี้ยปากกว้างเครื่องสีน้ำตาลศิลปะราชวงศ์ชิง ตามประวัติกล่าวว่าใช้ในพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการเมืองพัทลุง

กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 102 ตอนที่ 180 ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528 และประกาศเขตโบราณสถานเนื้อที่ประมาณ 9 ไร่ 1 งาน 46 ตารางวา

วัดสุนทรवास

หมู่ 8 ตำบลปิ่นเต่า อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เดิมเรียกว่า วัดปลายนาหรือวัดชายนา ไม่ปรากฏว่าสร้างในสมัยใด ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดหัวสุนทรหรือวัดสุนทร เพื่อให้สอดคล้องกับนิทานเรื่องนางสิบสองที่ว่า เมื่อนางสุนทรตายแล้วได้นำศพมาทิ้งไว้ที่วัดนี้ จนกระทั่ง พ.ศ. 2482 จึงเปลี่ยนชื่อเป็นวัดสุนทรवास ประวัตินิยม 1 และว่าเป็นตำนานสืบต่อกันมาว่ามีชายคนหนึ่งได้ขุดสระน้ำขึ้นที่บ้านสุนทรเพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้น้ำพร้อมกับได้สร้างวัดขึ้นคือวัดสุนทรवास ในเอกสารเรื่องจังหวัดพัทลุงของหน่วยงานศึกษานิสิตจังหวัดพัทลุงได้กล่าวว่าวัดนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2015 และตามทำเนียบวัดของพระครูจริยะสังวรเถียรว่า วัดนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2285 แต่ดาวฐานทางศิลปะเป็นสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเท่านั้น

รูปแบบศิลปกรรม อุโบสถเดิมสร้างด้วยไม้ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2385 ได้บูรณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สมทบในการสร้างอุโบสถหลังนี้ด้วยและยังได้รับการอุปถัมภ์จากพระยาพัทลุงจุ้ยอีกลักษณะอุโบสถเป็นแบบศิลปะจีนภายในอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทองปางมารวิชัยสามองค์ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ฝีมือการปั้นเป็นแบบพื้นเมืองพระประธานประดิษฐานอยู่บนฐานชุก-กะ-ชีลายแข็งสิ่งทีผ้านั่งอุโบสถทั้ง 4 ด้าน เขียนภาพจิตรกรรมด้วยสีฝุ่นภาพ ส่วนใหญ่ลบเลือน หน้าครอบครุโบสถมีลานประทักษิณและกำแพงแก้วล้อมรอบ ปัจจุบันกรมศิลปากรได้บูรณะอยู่ในสภาพสวยงาม

พระพุทธรูปที่สำคัญได้แก่พระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามสมุทรศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นฝีมือช่างกรุงเทพ อยู่ภายในอุโบสถทางวัดเห็นว่าไม่ปลอดภัยจึงนำมาเก็บไว้ที่กุฏิเจ้าอาวาสนอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปปูนปั้นและพระพุทธรูปจำกััดด้วยงาช้างหลายองค์ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 52 ตอนที่ 75 ลงวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 และประกาศแนวเขตโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 99 ตอนที่ 130 วันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2425 เนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ 94 ตารางวา

5.3 ศาสนสถานกับการท่องเที่ยวจังหวัดพัทลุง

จังหวัดพัทลุงเป็นจังหวัดขนาดเล็กที่ในอดีตไม่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวมากนัก โดยส่วนมากจะเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นและละแวกใกล้เคียงเท่านั้น แต่ด้วยความที่มีประวัติศาสตร์และการตั้งเมืองพัทลุงมาอย่างยาวนานและศาสนสถานในจังหวัดพัทลุงก็มีความเชื่อมโยงกับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ เช่น วัดเขียนบางแก้ว วัดวัง วัดควนแร่ เป็นต้น จึงทำให้ศาสนสถานต่างๆ จึงมีความน่าสนใจสำหรับนักท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่จะได้ศึกษาเรียนรู้ความเป็นมาของท้องถิ่นและศิลปกรรมที่งดงามตามความเชื่อทางศาสนาในพื้นที่

บทที่ 6

บทสรุป

จากการศึกษาพบว่าจังหวัดสงขลา พัทลุง และสตูล มีศาสนสถานที่มีความสำคัญและเป็นที่ยึดถือของคนภายนอกจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็น วัดพะโคะ วัดจะตี่งพระ วัดเขียนบางแก้ว มัสยิดมาบัง ฯลฯ เพราะนอกจากจะมีความเก่าแก่ และเป็นที่ยึดถือ ยังมีความสวยงามและโดดเด่น ในด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม จิตรกรรม ศาสนสถานบางแห่งมีอายุหลายร้อยปีพร้อมกับการตั้งถิ่นฐานของคน และนอกจากนั้นยังมีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับความเชื่อร่วมกันของผู้คนในบริเวณนี้อีกด้วย เช่น ความเชื่อที่เชื่อมโยงกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือ ความเชื่อเกี่ยวกับหลวงปู่ทวด ความเชื่อเกี่ยวกับพระนางเลือดขาว เป็นต้น

ในการสำรวจพื้นที่ศึกษาพบว่า ศาสนสถานที่เป็นของชาวพุทธมีจำนวนมากกว่า ของชาวมุสลิม โดยเฉพาะในจังหวัดพัทลุงและสงขลา และปัจจุบันศาสนสถานเหล่านี้ (ยกเว้นศาสนสถานของชาวมุสลิม) มีหลายสถานภาพ คือ ใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์หลายแห่ง เพราะบางแห่งถูกพัฒนาและนำเสนอให้เป็นที่รู้จักแก่ผู้คนภายนอกในฐานะแหล่งท่องเที่ยวระดับประเทศ เช่น วัดพะโคะ วัดถ้ำตลอด วัดคูเต่า วัดมัจฉิมาวาส วัดท้ายยอ วัดคูหาสวรรค์ วัดวัง เป็นต้น

สำหรับประเด็นในการพัฒนาศาสนสถานเหล่านี้ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว นั้น นอกจากการนำเสนอผ่านสื่อจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนแล้ว ก็คือการพัฒนาศาสนสถานและพื้นที่บริเวณโดยรอบ ให้เหมาะสมแก่การรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชม ได้แก่ การบูรณะศาสนสถาน ปรับภูมิทัศน์ทั้งในศาสนสถาน หรือพื้นที่วิถีชุมชน วัฒนธรรมต่างๆ ประเพณีของชุมชนให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ส่งเสริมกิจกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และสังคมนั้นๆ เพื่อความคึกคักและน่าสนใจเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว การปรับระบบโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะถนน เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้สะดวกขึ้น การจัดการกับพื้นที่ให้มีที่จอดรถ แหล่งขายสินค้าสำหรับนักท่องเที่ยว เช่นเดียวกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าในปัจจุบันการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวศาสนสถานในพื้นที่ศึกษาหลายแห่งกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนภายนอก แต่ไม่เป็นที่นิยมในกลุ่มนักท่องเที่ยว น่าจะมาจากปัญหาหลักๆ ดังนี้

1. การเข้าถึงสถานที่ท่องเที่ยว

จากการสำรวจพื้นที่พบว่าการเดินทางไปยังศาสนสถานส่วนใหญ่เส้นทางคมนาคมยังไม่ได้ถูกการพัฒนาให้มีมาตรฐาน ได้แก่ สภาพของถนนขรุขระ ถนนมีความแคบไม่เหมาะสมสำหรับรองรับรถนักท่องเที่ยว ป้ายบอกเส้นทางไม่ชัดเจน ระบบ GPS ไม่มีมาตรฐาน เป็นต้น

2. การเอื้ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นศาสนสถานหลายๆ แห่ง ไม่มีที่จอดรถสำหรับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะรถทัวร์ ไม่มีห้องน้ำที่ได้มาตรฐานไว้รองรับนักท่องเที่ยว ไม่มีร้านค้า ร้านอาหาร หรือที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว

3. สถานที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยวไม่ดึงดูด

ศาสนสถานบางแห่งตั้งอยู่ห่างไกลจากชุมชน หรือ อาจต้องใช้เวลาในการเดินทางนานเพื่อไปถึง ประกอบกับระหว่างการเดินทางไม่มีแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ หรือแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ จึงทำให้ไม่เป็นที่นิยม เพราะความไม่คุ้มค่าในเวลา ค่าใช้จ่ายและการเดินทาง

นอกจากนั้น ยังมีข้อจำกัดและปัญหาอื่นๆ ที่ไม่ได้กล่าวถึงที่ควรได้รับการแก้ไขหากต้องการพัฒนา และส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ให้มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับ โดยการที่หน่วยงานด้านการท่องเที่ยวควรมีมาตรการสนับสนุน พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และจัดการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างจริงจังมากขึ้น ทำความเข้าใจกับชุมชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับแหล่งท่องเที่ยว สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ชุมชน เช่น การส่งเสริมเพื่อพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน สินค้าพื้นเมือง สิ่งแวดล้อม ความปลอดภัย และโครงสร้างพื้นฐานบริเวณรอบข้างแหล่งท่องเที่ยวให้ท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวเกิดความเชื่อมั่น โดยเฉพาะปัญหาหลักๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ถือว่าเป็นข้อจำกัดที่สำคัญที่ควรจัดการแก้ไขอย่างเร่งด่วนอย่างจริงจัง

บรรณานุกรม

- กิ่งแก้ว อัดถากร. 2520. คติชนวิทยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- จุลสารรักษากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา อำเภอรโนด สงขลา. 2551. สงขลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- ชัยวุฒิ พิชะกุล. 2546. พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาระหว่าง พ.ศ. 2442-2542 .กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ชูศักดิ์ วิทยาภัก. 2554. การท่องเที่ยวกับการพัฒนา: พินิจหลวงพระบางผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- दनัย ไชยโยธา. 2538. ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- _____ . 2530. ชีวิตและความเป็นอยู่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- นิคม จารุมณี. 2536. การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- บาทัม อาร์ชีเจ. 2533. ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู. กรุงเทพฯ: กรมศาสนา.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. 2544. วิถีชีวิตชาวใต้ประเพณีและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชมรมเด็ก.
- _____ . 2523. พื้นฐานวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร และสายชล ปัญญชิต. (2556). เครือข่ายการเรียนรู้ทางสังคมในการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พจนา สวนศรี. 2546. คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพฯ: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.
- เพ็ญศรี ดูก (บรรณาธิการ). 2536. วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภัชรบล ฤทธิ์เต็ม. 2556. รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัดในจังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ภิญโญ จิตต์ธรรม. 2522. ความเชื่อ. สงขลา: มงคลการพิมพ์.
- มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด และคณะ. (2540). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย เสนอการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย
- มัลลิกา คณานุกรม. 2550. คติชนวิทยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

- _____ . 2544. รวมเรื่องน่ารู้ภาคใต้. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ลักขณา ศกุนะสิงห์. 2534. ความเชื่อและประเพณี: เกิด แต่งงาน ตาย. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยครู
จันทรเกษม.
- วิมล จิโรจพันธุ์. 2551. มรดกทางวัฒนธรรมภาคใต้. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.
- ศิราพร ณ กลาง. 2548. ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน — นิทาน
พื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์. 2548. ประเพณีท้องถิ่นภาคใต้. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- _____ . 2548. กีฬาพื้นเมืองภาคใต้. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- _____ . 2547. การละเล่นของเด็กปักษ์ใต้. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. 2537. บันทึกประเพณีไทยภาคใต้. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.
- สินธุ์ สโรบล และคณะ. 2547. กันยายน-ตุลาคม. การจัดการท่องเที่ยวชุมชน. ประชาคมวิจัย.
57:15-21.
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ. 2554. โครงการต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์. รายงาน
วิจัยฉบับสมบูรณ์เสนอต่อองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยว
อย่างยั่งยืน.
- สุธิวรงค์ พงศ์ไพบุลย์. 2512. คติชาวบ้านปักษ์ใต้. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า.
- _____ . 2521. โลกทรรศน์ของชาวไทยภาคใต้. สงขลา: โรงพิมพ์ไทยนำ.
- _____ . 2529. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การ
พิมพ์.
- _____ . 2529. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การ
พิมพ์.
- _____ . 2529. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 5. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การ
พิมพ์.
- _____ . 2529. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 6. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การ
พิมพ์.
- _____ . 2529. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 7. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การ
พิมพ์.
- _____ . 2529. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 8. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การ
พิมพ์.
- _____ . 2529. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 9. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การ
พิมพ์.
- สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 4 ก.ห. เล่ม 2 จ.ศ. 1214 (2395) สารตรา
ตั้งข้าหลวงเสนาประมินนาหัวเมือง.

..... เอกสารรัชกาลที่ 4 ก.พ. เล่ม 5 จ.ศ. 1215 (2396) สาระตราว่าด้วยตั้ง
ข้าหลวงเสนาประเมินนาหัว เมือง.

..... เอกสารรัชกาลที่ 4 ก.พ. เล่ม 9 จ.ศ. 1217 สาระตราว่าด้วยให้ข้าหลวง
กรมการผูกปี่ข้อมือเงิน.

..... เอกสารรัชกาลที่ 4 ก.พ. เล่ม 9 จ.ศ. 1217 สาระตราว่าด้วยประกาศป่าวร้อง
ราษฎรให้ทำนาแต่ต้นมรสุม.

..... เอกสารรัชกาลที่ 4 เลขที่ 62 จ.ศ. 1214 ศุภอักษรเมืองอุดงมีไชยา.

..... เอกสารรัชกาลที่ 4 ก.พ. เล่ม 7 ประกาศเรื่องฝนแล้วข้าวแพงให้ระวังโจรผู้ร้าย
จ.ศ. 1215.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14 / 22 รายงานพระยาสุษดี เรื่องตรวจราชการ
มณฑล นครศรีธรรมราช ร.ศ. 113.

สำนักจุฬาราชมนตรี. 2519. ศาสนาอิสลาม. กรุงเทพฯ: กรมศาสนา.

อมรา ศรีสุชาติ. 2543. สายรากภาคใต้: ภูมิลักษณะ รูปลักษณะ จิตลักษณะ. กรุงเทพฯ:

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

แหล่งข้อมูลออนไลน์

<http://www.sathingpra.go.th/travel/detail/865วัดจะทิ้งพระ.สิงหนคร.online>) สืบค้นวันที่ 11
พฤษภาคม 2559.

<http://www.songkhla.go.th/travel/detail/63วัดสุวรรณคีรี.ฐานข้อมูลศิลปกรรมในภาคใต้.Online.>) สืบค้น
วันที่ 11 พฤษภาคม 2559.

<http://thumtharod.blogspot.com/ประวัติวัดถ้ำตลอด.วัดถ้ำตลอด.online>) สืบค้นวันที่ 11 พฤษภาคม
2559.

<https://www.songkhla-ht.org/content/11248เขาดังกวน.ฐานข้อมูลศิลปกรรมในภาคใต้.online.>) สืบค้น
วันที่ 11 พฤษภาคม 2559.

ข้อมูลทั่วไปจังหวัดสตูล.จังหวัดสตูล.Online.) <http://satun.go.th/91000/index.php/satun-profile/history-of-the-province> สืบค้นวันที่ 25 กรกฎาคม 2559.

ประวัติผู้วิจัย

1. นางสาวชุลีพร ทวีศรี อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาสังคมศาสตร์
ประวัติการศึกษา

ศศ.ม.(ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ศศ.บ.(ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยทักษิณ

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

ประวัติศาสตร์ไทย

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ประวัติศาสตร์เอเชีย

2. นายสิทธิพร ศรีม่วง อาจารย์ประจำโปรแกรมสังคมศาสตร์
ประวัติการศึกษา

ศศ.ม.(ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศศ.บ.(ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยทักษิณ

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

ประวัติศาสตร์ไทย

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

3. นางสาวทิวพร จันทร์แก้ว อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาสังคมศาสตร์
ประวัติการศึกษา

ศศ.ม.(เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา) มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

ศศ.บ.(ภูมิภาคศึกษา) มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

วัฒนธรรมสังคมอินโดนีเซีย

วรรณกรรมอินโดนีเซีย

4. นางสาวกัลยวดี เรืองเดช อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาสังคมศาสตร์
ประวัติการศึกษา

ศศ.ม.(ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คบ.(สังคมศึกษา) สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

ประวัติศาสตร์ไทย

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น